

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií
Historický modul

OBOR: STUDIUM HUMANITNÍ VZDĚLANOSTI

Bakalářská práce

Augburské gymnázium v Těšíně

Vypracoval: Vladimír Šechovcov

Vedoucí práce: prof. PhDr. Zdeněk Nešpor, Ph.D.

Praha 2019

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato bakalářská práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

V Praze dne 22. 6. 2019

.....
Vladimír Šechovcov

Poděkování

Děkuji z celého srdce vedoucímu práce prof. PhDr. Zdeňku Nešporovi, Ph.D. za užitečná školení v oblasti historické práce i podnětné připomínky. Děkuji pracovníkům Tschammerovy knihovny Evangelicko–augsburské farnosti v Těšíně za zpřístupnění archivních materiálů o Teologickém gymnáziu a podporu při jejich zkoumání. Děkuji pracovníkům Muzea Śląska Cieszyńskiego a Státního archivu v Katovicích, expozitury v Těšíně, za vyhledání a poskytnutí výzkumných materiálů. Za obětavou práci, mimořádnou ochotu a trpělivost děkuji pracovníkům Národní knihovny v Praze a knihovny Historického ústavu Akademie věd ČR.

Obsah

Poděkování.....	5
Obsah	6
Seznam zkratk.....	8
Abstrakt.....	9
Abstrakt v anglickém jazyce.....	10
Předmluva	13
1. Předehra jako drama	16
2. Budování státu	28
3. Výuka.....	37
4. Učitelé a studenti, financování školy a podpora studentů	56
5. Vnitřní život.....	62
6. Státní dohled	68
7. Filosofie	69
8. Církev a stát	76
9. Závěr	81
Poznámky.....	87
Přehled tabulek	96
Rejstřík.....	98
Přehled odkazovaných učebnic a školních textů	103
Literatura.....	107
Archivy	122
Přílohy.....	123
I. Plný text tří slezských článků dílčí dohody vestfálského míru z roku 1648 v originálním latinském znění a anglický překlad z roku 1713.	124
II. Plný text exekučního recesu k Altranstädtské smlouvě z roku 1709.	126
III. Toleranční patent 1781	130
IV. Přehled všech učitelů Teologického gymnázia v letech 1813 – 1850.....	134

V. Životopisy učitelů gymnázia v řeči biografických slovníků.	136
VI. Učební plán Teologického gymnázia dle přetisku v <i>Leipziger Literatur – Zeitung</i>	144
VII. Mapa Nigrini, Jonas 1724	150
VIII. Plán nové budovy Ježíšovy školy – začátek 18. stol.	154
IX. Budoucí Plac Kościelny v roce 1734 před branami Těšína.	156
X. Fara z roku 1712 – dnešní vzhled	158
XI. Nová budova Ježíšovy školy z roku 1725 – dnešní vzhled	160
XII. Mapa augsburských a reformovaných tolerančních sborů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku	164
XIII. Klemens Václav Lothar kníže von Metternich (1773–1859).....	166
XIV. Johann Gottfried von Herder (1744 – 1803)	168
XV. Pravidla života – 12 rad Johanna Gottfrieda von Herdera pro mladé lidi.	170
XVI. Pohlednice dokumentující život sboru evangelické církve augsburského vyznání v Těšíně začátkem 20. století.	178

Seznam zkratek

APOC	Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, ul. Mennicza 46, 43–400 Cieszyn.
CM	Conventionsmünze – konvenční mince, zkratka používaná pro označení kovové měny – florinu (též gulden nebo zlatý). Kovová mince obsahovala cca 11,7 gramů stříbra.
Jk	Epištola svatého Jakuba, kniha Nového zákona.
KSIA	Książnica Cieszyńska, ul. Mennicza 46, 43–400 Cieszyn, Polska. Fond: Cieszyn – szkolnictwo i oświata – historia – 18–19 w.
Sir	Ecclesiasticus, aneb moudrost Jezusa, syna Eleazara, syna Sirachova, deuterokanonická kniha Starého zákona, hebrejsky Ben Sira.
TSCH	Parafia Ewangelicko–Augsburska w Cieszynie, Muzeum Protestantyzmu, Biblioteka i Archiwum im. B. R. Tschammera, pl. Kościelny 6, 43–400 Cieszyn, Polska.
WW	Wiener Währung – vídeňská měna, zkratka pro označení papírových peněz vydaných po státním bankrotu Rakouska v roce 1811 (lidově šajnů). V roce 1820 byl uzákoněn poměr 1 florin CM = 2,5 florinu WW.

Abstrakt

Bakalářská práce souhrnně seznamuje s historií těšínského evangelického gymnázia, jedinou střední školou tohoto druhu působící v první polovině 19. století v habsburských dědičných zemích. Zasazení do kontextu německého neohumanizmu a aktuálně se rozvíjejícího školství habsburské monarchie umožňuje podrobné srovnání s koncepcí reformy Franze Innozenze Langa, jejíž pokrokové záměry se pro obtížné výchozí podmínky i váhavost úřadů nepodařilo zcela naplnit. Práce zachycuje významné zvláštnosti školy ovlivněné specifiky historického vývoje slezských knížectví i blízkostí severoněmeckých prestižních univerzit. Výrazný neúspěch protireformace, který zanechal otisk na povaze slezské společnosti, vytvořil prostor pro mimořádný rozvoj školství a vzdělanosti v Těšíně. Jedinečná instituce latinské Ježíšovy školy ve vlastnictví a péči augsburského sboru, která mohla vzniknout díky Altranstädské smlouvě, měla v evangelickém gymnázium svého pokračovatele. Osvětlení vývoje gymnázia v souvislosti rozkvětem evangelictví v tolerančním období, pronikáním liberálního a demokratického myšlení, jakož i s formováním německého, polského a českého národního hnutí, tak vhodně doplňuje obraz známých střeoevropských dějinných událostí v přelomovém období na prahu modernity.

Klíčová slova: evangelíci, gymnázium, neohumanizmus, Těšín, učitelé.

Abstrakt v anglickém jazyce

The bachelor's thesis describes summary history of the Teschen Evangelical Grammar School, the only secondary school of this kind in the first half of 19th century in the Habsburg Hereditary Lands. Setting in context of German new humanism and contemporary development of education in the Habsburg Monarchy enables detailed comparison with Franz Innozenz Lang's concept of education reform, progressive intentions of which could not be fully fulfilled due to difficult initial conditions and hesitancy of Austrian authorities. The thesis gives important unique features of the school, influenced by specific historical development of Silesia and by close North German prestige universities. The significant failure of counter-reformation, which left an impact in the character of Silesian society, enabled exceptional development of education and culture in Teschen. The Teschen Evangelical Grammar School was the follower of the unique Latin Jesus School owned and administrated by the Augsburg Confession congregation, which had come to existence thanks to the Treaty of Altranstädt. Explanation of character and history of the school in context with the expansion of evangelical religion in the period of tolerance, spreading liberal and democratic thinking together with the shaping of German, Polish and Czech national movement, complements the image of well-known Central European historic events of the turning point at the beginning of modernity.

Key words: evangelicals, grammar school, German new humanism, Teschen, teachers.

Augburské gymnázium v Těšíně

Vznik a vývoj těšínského Teologického gymnázia v letech 1813 – 1850

„Výchova je pak skutečnou tvůrkyní mravů; skrze ni je ustanovován pocit krásného, smysl pro pořádek, vnímání kouzla nevinnosti, duch vlastenectví, ušlechtilá národní hrdost, opovržení k změkčilosti, vyumělkovanosti a malosti, láska k jednoduchosti a přirozenosti, vzájemné lidské přátelství, společenská bezúhonnost a opravdový přístup k občanskému vlastnictví. Skrze ni jsou muži mužům, ženy ženám a každá vrstva lidí ve státě tomuto státu tím, čím být mají. Slyšte vy, kteří po Tifanovi usednete na jeho trůn: «Výchova je první, nejdůležitější, nejpodstatnější záležitost státu, nejdůstojnější a nejnaléhavější starost panovníků.»“¹

Christoph Martin Wieland

„Ve fatu Řekové chybně chápali přirozenost individuality, poněvadž narušovala mravní zvyk společnosti: aby proti tomuto fatu mohli bojovat, ozbrojili se politickým státem. Naše fatum je teď politický stát, v němž svobodná individualita rozpoznává svůj zamítavý osud. Podstatou politického státu ale je zvuč, kdežto podstatou svobodné individuality je nutnost. Z této individuality, kterou jsme v tisíciletých bojích proti politickému státu poznali jako oprávněnou, organizovat společnost, to si uvědomujeme jako úkol budoucnosti. Organizovat společnost v tomto smyslu ale znamená založit ji na svobodném sebeurčení individua jako na jejím věčně nevyčerpatelném zdroji. Neuvědomělost lidské přirozenosti dovést ve společnosti k uvědomělosti a v této uvědomělosti nevidět nic jiného než právě všem členům společnosti společnou nutnost svobodného sebeurčení individua znamená tolik co – zničit stát, neboť stát postupoval přes společnost k popření svobodného sebeurčení individua – z jeho smrti žil... Individualitu nemůže nikdo vylíčit bez jejího prostředí, které ji jako takovou podmiňuje: jestliže prostředí bylo přirozené, dokud dávalo rozvoji individuality vzduch a prostor a setkáváním s touto individualitou se ihned podle vnitřní bezděčnosti svobodně a pružně nově utvářelo, pak mohlo být toto prostředí v nejjednodušších rysech výstižně a pravdivě naznačeno; neboť jenom zpodoběním individuality mělo prostředí samo nabýt charakteristické zvláštnosti. Stát ale není žádným takovým elasticky poddajným prostředím, nýbrž je to dogmaticky strnulá, svazující velitelská moc, která individuu předurčuje – tak máš myslet a jednat! Stát začal o své újmě vystupovat jako vychovatel individuality; zmocňuje se jí v mateřském lůně předurčením nestejného podílu na prostředcích k sociální samostatnosti; vnucením své morálky jí bere její bezděčnost nazírání a jako svému vlastnictví jí vykazuje postoj, který má zaujmout k prostředí. Za svou individualitu vděčí státní občan státu; ta ale neznamená nic jiného než jeho předurčené postavení vůči němu, v němž jeho čistě lidská individualita je pro jeho jednání zničena a omezena nanejvýš jen na to, co si potichu sám pro sebe myslí... Dokud stát existuje, bude moci jednat pouze jako státní občan, tj. jako individualita, jejíž způsob jednání neodpovídá jejímu způsobu myšlení. Státní občan není s to učinit ani jediný krok, který by mu nebyl předem předznamenán jako povinnost nebo jako zločin: charakter jeho povinnosti a jeho zločinu není jeho individualitě vlastní; ať počne, co chce, aby jednal ze svého i sebe svobodnějšiho myšlení, nemůže vystoupit ze státu, jemuž patří i jeho zločin. Jen smrtí může přestat být státním občanem, tedy tam, kde přestává být i člověkem.“²

Richard Wagner

Předmluva

Fenomén Teologického gymnázia v Těšíně jako jediné střední školy založené a spravované tolerovanou církví augsburského vyznání v rakouských dědičných zemích k nám v dnešní době mluví specifičností vývoje v celé evropské historiografii. Dlouhá tradice luteránského školství na Těšínsku stejně jako zřejmý neúspěch protireformace zde vytvořily podmínky pro nebývalou expanzi klasického vzdělání v první polovině 19. století založeného na reformačních křesťanských tradicích a učinilo tak provinční Těšín na víc než půlstoletí vyhledávanou metropolí učenců střední Evropy.

Teologické gymnázium v Těšíně jako následovník Ježíšovy školy *de iure* působilo v období od 1. listopadu 1813 do 9. června 1850, kdy bylo zestátněno. Učitelé i duch gymnázia, jeho evangelické teologické zaměření, to vše se ale víceméně zachovalo i po tomto datu. Přes změny v organizaci a financování výuka a rozvoj gymnázia na tradičních základech trvaly až do 13. října 1873. Tehdy bylo gymnázium na základě císařského nařízení sloučeno s gymnáziem katolickým a většina původních učitelů odešla, zejména na gymnázium do Bílska, kde se významný vliv evangelíků nadále udržel.

V moderní evropské historiografii zatím není k dispozici o této mimořádné instituci ucelená monografie. Větší část publikací mapujících historii evangelické církve v Těšínském knížectví podávají i výklad základních historických svědectví o Teologickému gymnáziu a jeho významu pro rozvoj vzdělanosti 19. století.

V knize Oskara Wagnera (1978) najdeme zejména zasazení školy do společenského života luteránských sborů a vysvětlení nadregionálního přesahu významných těšínských událostí i detailní zaměření na jednotlivé osobnosti, které stály u jejich zrodu. Tématem této jinak velmi obsáhlé práce však není výklad vlastních procesů gymnázia, jeho vnitřního života, analýza učebních metod ani jejich periodizace. O něco vnitřnější pohled v tomto smyslu podává publikace Herberta Patzelta (1989), která je sice zaměřená na celé Slezsko, nicméně Těšínu, jako jednomu ze zdrojů evangelického tolerančního probuzení, se věnuje velmi podrobně. Pouze telegrafické zprávy o gymnáziu pak najdeme v obdobně zaměřených pracích Karola Michejdy (1909), Jana Pindóra (1909) a Georga Loesche (1911). Zatím nejširší české pojednání o Teologickém gymnáziu, osvětlující i vztah školy k českému prostředí, obsahuje kniha Veroniky Tomášové *Evangelici na Těšínsku v tolerančním období (1781 – 1861)*, která spatřila světlo světa v minulém roce, a vyplnila tak povážlivou mezeru v české odborné literatuře o tomto období.

Polská periodika se tématu Teologického gymnázia věnovala poměrně často, obvykle u příležitosti různých výročí. Obsahem článků jsou vedle základních fakt také uvedení do možností pramenů o gymnáziu a souvislosti s jazykovou otázkou a polským národně obrozeneckým hnutím. Výjimkou nejsou ani seriálová čtení o zajímavých peripetiích žáků a učitelů.³ V českém tisku byl pak publikován článek jediný. Pod titulem *Těšínské evangelické gymnasium 1813 – 1873* zde Rudolf Říčan rekapituluje hlavní milníky života školy a zdůrazňuje přínos jak v rozsahu a hloubce výuky, tak v dorozumění mezi augsburskou a helvetskou konfesí i mezi slovanským a germánským živlem. Vyzdvihuje mimořádný význam, který měla zdejší kolej – alumneum pro možnost studia českých studentů, a zdůrazňuje

jedinečnost příležitosti pro syny českých evangelíků té doby.

Nejnovější historická věda se Teologickému gymnáziu věnuje ve člancích řady sborníků. Edward Bulawa v článku *Z dziejów gimnazjów cieszyńskich w XIX wieku* ve sborníku *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895–1995: w stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku z roku 1995* kromě úvodu do problematiky publikuje zajímavá statistická data a provádí srovnání společenské úlohy evangelické instituce s katolickým gymnáziem, které v Těšíně paralelně působilo. Gojniczkův příspěvek *Gimnazjum Ewangelickie w Cieszynie a elity społeczności protestanckiej na Śląsku Cieszyńskim (1709–1781)* do sborníku *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego z roku 1999* se zabývá pouze obdobím Ježíšovy školy v 18. století. Třetí, zatím nejpodrobnější Kubaczův výklad *Gimnazjum ewangelickie w Cieszynie do 1873 roku: sukcesy i porażki*, byl uveřejněn ve sborníku *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim w trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie* v roce 2010. Podává souhrnný přehled dosavadního historického bádání ve vztahu ke gymnáziu včetně odkazu na dosud zcela nevytěžené primární prameny. Kromě základních údajů o školském zařízení, hlavních událostech v jejím vývoji a klíčových osobnostech rozebírá i specifické aspekty způsobu výuky školy, které ale opět čerpá zejména z pramenů 18. stol. Stefan Król pak v článku *Szkoły średnie na Śląsku Cieszyńskim do II wojny Światowej* ve sborníku *Język–szkoła–przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego z roku 2012* zasazuje mj. i Teologické gymnázium do kontextu vývoje slezské vzdělanosti v průběhu dvou století.

Základními prameny poznání o Teologickém gymnáziu v Těšíně však zůstávají rukopisy uložené v archivu Tschammerovy knihovny (TSCH) a historické práce 19. století. Zcela o Teologickém gymnáziu pojednávají spisy dvou jeho dlouholetých učitelů uveřejněné jako přílohy každoročních plánů gymnázia, Heinricha Leberechta Sittiga, *Geschichtliche nachrichten Über das evangelische Gymnasium zu Teschen* (1851) a Gottlieba Biermanna, *Geschichte des k. k. evangelischen Gymnasiums* (1859), které v době po zestátnění gymnázia již procházely tiskem. Vzhledem k tehdejší poptávce ale těžiště těchto prací spočívá opět v 18. století. Z pozdější doby jsou zmíněny hlavní události, uvedeny statistiky a učební plány. Za důležité téma ale Ježíšovu školu a Teologické gymnázium považují rovněž všeobecné historické práce o Těšíně a Těšínsku a jeho evangelickém sboru⁴ a mimořádná práce brněnského historika a politika Christian d' Elverta z roku 1857 o historii školství.

Vzhledem k povaze zvoleného tématu lze jen o málo překročit přímou metodu zkoumání primárních a sekundárních pramenů v progresivní časové souvislosti a jejich objasňování v kontextu vývoje školství, protestantských církví, těšínského regionu, habsburského soustátí a duchovního a politického evropského vývoje. K minimální rekonstrukci onoho světa na prahu modernity dávno ztraceného za dvěma světovými válkami a třemi civilizačními revolucemi to snad alespoň nepatrně přispěje.

Pro rozsah tématu a množství primárního i sekundárního pramenného materiálu je téma těšínského evangelického gymnaziálního školství v letech 1850 – 1873 i následující bílské období již nad rámec možností této práce, stejně jako mapování osudů absolventů gymnázia, které by si samo o sobě zasloužilo zvláštní podrobné

zpracování.

Předkládaná práce má za cíl seznámit s institucí Teologického gymnázia, jejími právními a ekonomickými základy, duchovními principy, metodami a její funkcí, jakož i osvětlit politické, kulturně společenské a zejména náboženské okolnosti vzniku tohoto jedinečného fenoménu, domácí i zahraniční vlivy na utváření jeho pedagogických a sociálních kvalit a zmapovat a zhodnotit rozsah a obsah výuky v kontextu aktuální úrovně školství střední Evropy a habsburské monarchie a její přínos pro vznikající moderní společnost oné doby.

Sledování vývoje školy, jejích náboženských, národních a sociálních aspektů, jejího vnitřního každodenního života v dotyku s velkou evropskou a rakouskou politikou a v souvislostech s obecným vývojem školství a vzdělanosti a s rozvojem protestantizmu na prahu nové doby má objasnit, byť jen malým dílem, duchovní vklad této části křesťanství do moderního evropského myšlení. Je svědectvím o síle křesťanské víry, touze po vzdělání, poznání a povznesení rozumu i o odhodlání čelit přes všechny překážky nepřízni osudu.

1. Předehra jako drama

Příběhy z minulosti utvářející naše dějinné vědomí jsou vždy unikátní a neopakovatelné a zároveň se podobají jeden druhému. Nám nejbližší dějiny země Koruny české k nám hovoří jako mimořádně sevřené a odlišné v rámci světové historiografie. O to zajímavější jsou poněkud odlišné osudy její třetí největší součásti, Slezska, nejen z pohledu alternativních možností vývoje, ale i z hlediska doplnění do plného dějinného obrazu. Sledování jedinečných osudů jednotlivých kultur, subkultur a kulturních variací samo o sobě nezachycuje zbytek světa, jak již před téměř 50 lety odhalil Clifford Geertz, nýbrž malými fakty potvrzuje odpovědi na velké otázky:

„Zobecnováním v příkladech se většinou nazývá, alespoň v medicíně a hlubinné psychologii, klinický úsudek. Takový úsudek nepostupuje od souboru pozorování a pokusů o jejich zahrnutí pod řídicí zákon, nýbrž od souboru předpokládaných signifikantů a pokusů umístit je do srozumitelného rámce... symptomy, i když je měříme, jsou prozkoumávány kvůli teoretickým zvláštnostem – to znamená, že jsou diagnostikovány.“⁵

Poloha a přetrvávající feudální roztříštěnost jakož i specifické přírodní podmínky odsuzovaly Slezsko dlouhá období do role politického a vojenského nárazníku. Za to, zejména v časech raného a vrcholného středověku, nezdávka platilo krutou daň hraničící až s vyhlazováním a vymíráním celých krajů. Historická pouta Slezska s Českými zeměmi, sahající až do 9. století, měla být definitivně obnovena v mimořádném státnickém díle Karla IV. Jako zvěst o konci slabosti při prosazování vůle českých králů ve slezských knížectvích vydal roku 1348, po úspěšném budování lenních vztahů, listinu o inkorporaci s formulací: „...připojuje, přivtěluje, připisuje a neodlučitelně a neoddělitelně spojuje s Českým královstvím a jeho korunou“⁶

Další vývoj toto směřování však zcela nepotvrdil a od 15. století jsme svědky prohlubování odlišností v politických poměrech i charakteristice slezské společnosti, které stály i za významným úspěchem šíření Lutherových myšlenek o století později právě zde. Vzdálenost od vídeňského centra, přetrvávající feudální rozdrobenost, odpor šlechty proti mimořádnému mocenskému a majetkovému vlivu katolické církve, v okolních krajích v této době již neobvyklému, a blízkost Saska jako zdroje šíření luterské reformace byly příčiny spíše rámcové. Hlavní dynamiku obrodnému procesu dodávala celková nespokojenost slezských knížat s centralizační politikou Habsburků, přičemž v protestantismu spatřovala jednotící základnu odporu, která jim souzněla s pokrokovými renezančními vlivy. Podstatné byly zejména příbuzenské a mocenské vazby Wettinů, Hohenzollernů, Poděbradů v čele jednotlivých knížecích států a jejich sblížování s rodovými větvemi Piastovců.

Druhou reformační silou se staly pokrokové lidové vrstvy, kupci, učitelé, studenti, měšťanstvo, potulní kazatelé a mniši. Reformace od počátku kladla mimořádný důraz na vzdělání. Wittenberg a Lipsko byly vzorem pro zakládání protestantských středních škol, které vznikly např. na Zhořelecku, v Lehnici a Goldbergu. Pěstování klasických jazyků, latiny a řečtiny, šlo v ruku v ruce s rozvojem liturgie v jazycích zemských, zejména němčině, ale zanedbatelný nebyl ani vzestup češtiny ve slovanských oblastech. Zájem o Boží slovo v živých jazycích byl podporován v této

době již tištěnou knižní tvorbou a jazyková německá otázka tak sehrála při prosazování reformace ve Slezsku svou významnou roli. Podrobně o příčinách reformace ve Slezsku pojednává studie Radka Fukaly z roku 2010.⁷

Drastická centralizační politika Habsburků tak ve Slezsku neslavila stejný úspěch jako v Čechách a na Moravě, přitom za zcela nezdařené je třeba považovat rekatolizační úsilí vídeňského dvora. Na prahu moderního věku za něj Marie Terezie zaplatila vzdáním se celého Slezska s výjimkou Opavska, Krnovska, Těšínska a části Niska ve prospěch pruského krále Fridricha II., kterého slezští protestanté vítali jako osvoboditele. I ve zbytku, tzv. Rakouském Slezsku, si nekatolíci svou víru udrželi a v roce 1880, 19 let po zrovnoprávnění konfesí, se např. na Těšínsku k nekatolickým církvím hlásila 1/3 obyvatelstva oproti pouhým 4 % v Čechách.⁸

Protireformace ve Slezsku byla právě pro odpor zdejšího obyvatelstva velmi intenzivní a promyšlená, probíhající za osobní angažovanosti panovníků a habsburského dvora i účasti jezuitského řádu. Její kolosální neúspěch způsobila na jedné straně pevná víra, obětavost a odolnost zdejšího lidu, který byl po desetiletí ve většině oblastí odkázán na tzv. laickou podzemní církev, a na druhé straně opět geografická poloha – na rozhraní protestantské a katolické Evropy – a vliv sousedních zemí.

Klíčovou se ukázala schopnost slezských knížat hledat spojence. Od osudu ostatních zemí Koruny české, po Bílé hoře zcela kapitulujících, se odpoutala smlouvou, tzv. Drážďanským akordem z 28. února 1621, ve kterém získala za slib poslušnosti Habsburkům a uhrazení válečných škod amnestii a záruku náboženské svobody v podobě ničím neomezeného vyznávání augsburské konfese. Hlavním mírotvorem byl v tomto případě saský kurfiřt Jan Jiří, který se ve smlouvě rovněž zavázal vynutit náboženské svobody v budoucnu silou, bude-li třeba.

Po trojí pacifikaci jednak radikálního slezského křídla a následných vpádů Dánů a Švédů v letech 1622, 1626 a 1630 zasáhl saský kurfiřt do osudu Slezska znovu uzavřením tzv. Pražského míru, který sice výjimku náboženských práv pro Slezsko zachoval, ale vzhledem ke změně poměrů ji okleštil pouze na Vratislav a knížectví Minstberské, Olešnické, Břežské, Lehnické a Volovské. Ustanovení bylo převzato i do dílčí dohody vestfálského míru, která navíc na území celého Slezska deklarovala toleranci soukromého vyznávání luteránství a právo navštěvovat bohoslužby v sousedních knížectvích. Mimořádné vyčlenění Slezska z principu „Cuius regio, eius religio“ mělo být na znamení smíru zpečetěno vystavěním tří nových luteránských kostelů před branami Svidnice, Javoru a Hlohova.⁹

Věrolomnost a celkové nedodržování dohod ze strany aktuálně panujících Habsburků (náboženská práva si fakticky podržela pouze Vratislav a Olešnice) lze velmi výmluvně sledovat na osudu Knížectví těšínského. Poslední Piastovec na knížecím stolci Alžběta Lukrécie v roce 1653, několik dní před svou smrtí, vyhlásila císařský edikt o předání všech evangelických škol a kostelů do rukou katolických duchovních, obsahující též nařízení evangelickým kazatelům a učitelům opustit zemi. Oficiální náboženský život nekatolíků tak v následujícím roce ustal a církev augsburského vyznání přešla do podzemí.

Po smrti Alžběty Lukrécie bylo Těšínské knížectví, sestávající z několika panství a komorních statků, prohlášeno za odumřelé léno a stalo se přímo spravovanou částí monarchie, což Habsburkové ihned využili k nastolení náboženského útlaku v míře takřka odpovídající ostatním dědičným zemím. Praktikování protestantské víry je napříště tolerováno pouze šlechtě v soukromých kaplích, přičemž pod pohrůzkou vysoké pokuty nesmějí k bohoslužbám přizvávat poddané. Do Těšína jsou v roce 1670 pozváni jezuité, kteří zde zakládají latinskou školu. Téhož roku je pod pokutou nařízeno těšínskému měšťanstvu nejméně každou neděli navštěvovat katolickou bohoslužbu. Evangelíkům je znemožněn přístup k jakýmkoli státním a samosprávným úřadům. Je zakázán evangelický sňatek a pohřeb evangelíků do posvěcené půdy atd. Pravidelně jsou sestavovány seznamy nekatolíků, kteří musí do půl roku buď konvertovat, nebo opustit monarchii. Odpadlíci od katolické víry jsou vězněni, dokud nenahlédnou svůj omyl.

Přežití podzemní laické církve na Těšínsku a udržení reminiscence na jedno z neúspěšnějších center šíření augsburského vyznání bylo za takových podmínek možné jen díky nesmírnému odhodlání zdejšího lidu a laických kazatelů. Nezanedbatelnou se ukázala i podpora směřující z bílského panství, které jako jediné zůstalo v rámci Těšínska v rukou protestantů, rodu von Sunnegh, usilovně mírnícího protireformaci, a rovněž vliv blízkých Uher, kde si náboženskou svobodu, byť dočasně, vynutilo v roce 1645 Rákociho povstání.¹⁰

V mocensky zaměřeném vládnutí Habsburků po Bílé hoře soupeřila nepatrná úcta ke starým právům snad jen s úplnou neúctou k právům novým. Příznačný pro tento charakter státu bylo, že návrat na cestu práva v náboženské otázce Slezska musel být vynucen cizím panovníkem. Švédský král Karel XII. se po vítězné severní válce, ve které porazil spojené síly Ruska, Dánska, Saska a Polska, při vítězném tažení Slezskem seznámil s tíživým postavením utlačovaných evangelíků. V této situaci Švédsko hrálo, byť dočasně, úlohu evropské supervelmoci a prohlásilo se za garanta vestfálského míru.

Následovala pohrůzka císaři Josefu I. zahájením vojenských operací, která byla podpořena začátkem roku 1707 i vpádem švédských vojáků na slezské území a obsazením několika strategických bodů. Zpupnou habsburskou politiku tak švédský král zastihl v nedbalkách, se silami vázanými ve válce o španělské dědictví a při potlačování uherských povstání. 1. září 1707 byl císař Josef I. donucen podepsat Altranštdskou smlouvu, která obnovovala výslovná práva pěti ve Vestfálské smlouvě jmenovaným knížectvím a městu Vratislavi, včetně navrácení protiprávně zabavených kostelů, a garantovala možnost budovat v mnoha směrech plnoprávnou luteránskou církev.

O dva roky pozdější prováděcí předpis smlouvy – tzv. exekuční reces – obnovoval v rozporu se smlouvami zaniklé konsistoře v Lehnici, Břehu a Volově a rozšiřoval dřívější skupinu tří kostelů – chrámů milosti, které mohly být zbudovány v ostatních „katolických“ slezských knížectvích pro možnost nerušeného veřejného vyznávání víry obyvatel augsburského vyznání. K Svidnici, Javoru a Hlohovu přibyla další místa v Jelení Hoře, Kožichově, Landeshutu, Milíči, Těšíně a Zaháni. Kostely však musely stát za městskými hradbami, duchovní podléhali potvrzení císaře a věřící museli v neztenčené míře platit také katolické duchovenstvo.¹¹

Vedle kostelů povolil exekuční reces v uvedených místech, rovněž za městskými hradbami, zřídit také školy augsburského vyznání. 2. června 1709 tak byla v Těšíně po 55 letech sloužena veřejná evangelická bohoslužba a zahájena školní výuka. 13. října 1710 luteráni položili základní kámen kostela Ježíše Krista.

Protireformace v čele s katolickým klérem a jezuitským řádem, zaštitěnými stále utilitární politikou vídeňského dvora, se však nejen nevzdávala, ale využívala svého dominantního postavení ke stále propracovanějšímu útlaku, jehož nástrojem se paradoxně stala i nově nabytá práva evangelíků, jejichž výkon byl záměrně ztěžován, šikanován, znevýhodňován a tvrdě zpoplatňován. Církev i škola v Těšíně tak musely každý den bojovat o svou existenci. Rozvíjení náboženského života a školství přes všechny překážky včetně útrap slezských (veskrze i náboženských) válek až do toleranční doby učinilo Těšín spolu s Ašskem jediným střediskem augsburského vyznání v českých korunních zemích.

Vznik Ježíšovy církve milosti a založení Ježíšovy školy v Těšíně – humanistické latinské školy navazující svou tradicí na obdobnou školu z 16. století (u jejíž zrodu stál sám kníže Václav III. Adam)¹² – umožnil pak v toleranční době rychlý až expanzivní rozvoj Teologického gymnázia, jediného svého druhu v rakouských dědičných zemích, nástupce Ježíšovy školy v poslání, pedagogickém přístupu i hmotném zajištění. Díky tomu se Těšín stává od roku 1813 centrem evangelické vzdělanosti evropského významu.¹³

Augsburské školství v Těšíně tak vedle historického místa, vyzdviženého v minulé kapitole, je rovněž svědectvím o úspěšném vzdoru pozdně středověké a raně novověké společnosti proti bezmeznému uplatňování násilí spojenými silami zeměpána a katolického kléru. Ukazuje, stejně jako v případě husitství nebo povstání v budoucím kantonu St. Gallen, že takový postup s dobrým koncem byl nejen možný, ale díky průřezové podpoře většiny vrstev společnosti měl i trvalé výsledky a byl schopen významným způsobem spoluutvářet světovou historii.

Historie Drážďanského akordu se opakovala a jako v minulosti zde opět svou roli sehrály také peníze. Část dohody týkající se Těšína byla podepřena významnou sumou od evangelických stavů ve výši 10 000 florinů. Kostel a škola byly od počátku majetkem evangelických stavů, které je z podstatné části financovaly a vykonávaly správu majetku v čele s vůdčími rody von Sunnegh, von Promnitz a von Donnersmarck, přičemž těšínské měšťanstvo bylo v roli pouhého uživatele. Drobná výjimečná práva drželo díky své finanční pomoci pouze město Bílsko.

Evangelické stavy tak zastávaly dvojjedinou roli, prostřednictvím volby a pověření představenstva vykonávaly správu sboru i patornátní práva ke kostelu a škole. Císař do těchto pravomocí sice zasahoval výjimečně, nicméně jeho zásahy obvykle znamenaly pro sbor i školu osudové změny. Náboženská obec se postupně rozrostla na 40 000 věřících z celého Horního Slezska. Formálně byla až do rozdělení Slezska podřízena konsistoři v Břehu. Vzhledem k tomu, že konsistoř byla ovládána katolíky, omezovali se vzájemné vztahy víceméně na ordinace duchovních.

Nástup posledního z vládnoucího rodu Habsburků po meči Karla VI., do roku 1716 i pretendenta španělského trůnu, zahájilo další vzepjetí náboženského útlaku ve Slezsku. Opět došlo na porušování smluv a zákonnosti, které tentokrát velmi

chladnokrevně a propracovaně dopadalo na již otevřeně vzkvétající svobodomyšlnou evangelickou komunitu. V letech 1713 a 1715 byly vydány tzv. knižní patenty, které zakazovaly české překlady Bible a Nového zákona, pietistické zpěvníky a knihy pietistů, ale i dřívějších nejoblíbenějších luteránských autorů jako Johanna Arndta. V roce 1718 císař nařídil důsledně a se vši přísností zasahovat proti konvertitům k augsburské konfesi, přičemž takto bylo nahlíženo na všechny vyznavače a jejich rodiny, kteří se veřejně nepřihlásili do června 1709. Trestem byla konfiskace majetku a vypovězení z habsburských zemí. Zakázána byla smíšená manželství.

Císařské reskripty z let 1720 a 1722 nařizovaly ustanovit dětem vychovávaným konvertity v luteránské víře katolické pěstouny. Děti samy mohly být trestány a počínaje 17. rokem odváděny na vojnu či vykazovány ze země. Jejich rodiče pak měli být podrobováni vězení či nuceným pracím. Vše sice záleželo na konkrétní praxi, nicméně dokladů o násilném převychovávání dětí se z tohoto období dochovalo mnoho. Jezuité, ovládající náboženskou komisi dohlížející na protestanty, pak později pro děti z manželství konvertitů založili v Lipovci převýchovný ústav, zvaný „sirotčinec“, a neměli žádné zábrany odebírat malé děti v školním věku rodičům a systematicky jim v polepšovně vnucovat katolickou víru.

V roce 1726 císař nařídil, že všichni duchovní, učitelé a představení náboženské obce musejí být pod trvalým dohledem příslušného katolického děkana. Téhož roku bylo těšínským evangelíkům odebráno městské právo. Výkon svátostí a církevních úkonů evangelických duchovních včetně návštěv věřících byl vázán na povolení příslušného katolického faráře a povolení muselo být pravidelně obnovováno na základě významného zpoplatnění. Křest a uzavření manželství a pohřeb byly přitom neplatné, pokud nebyly v každém konkrétním případě na základě zaplacení štolného povoleny katolickým knězem. Výjimku z tohoto pravidla měly pouze šlechtické rodiny. V roce 1730 císař promyšleně zasáhl dekretem do sporu uvnitř augsburské církve mezi pietisty a ortodoxními a vykázal většinu těšínských duchovních a učitelů a bylo zakázáno jejich povolávání z oblastí mimo habsburskou monarchii.¹⁴

Za takových podmínek začínala prvními krůčky svou vzdělávací práci těšínská Ježíšova škola. Do školy, která za mimořádného nasazení učitelského sboru postupně otevřela až 6 tříd (s nejnižšími přípravnými sextou a kvintou a nejvyšší primou), začaly proudit zástupy lidí z celé náboženské obce. Vedle dětí školu navštěvovaly i starší ročníky a výjimkou nebyli šedovlasí dospělí muži, kteří se toužili naučit číst ve svém mateřském jazyce. Správu a financování školy zajišťovali tři představení náboženské obce, které ze svého středu zvolily evangelické stavy a jejichž úkolem bylo též povolávat duchovní a učitele a udílet jim instrukce. V případě duchovních byla podmínkou ordinace břežskou konsistoří, duchovní i učitelé pak podléhali schválení císařem. Prvním konrektorem školy se stal kandidát teologie Ludwig Mevius. Společně s dalším povolaným učitelem učili nejprve v malém provizorním domku, od roku 1711 pak škola získala svou první dřevěnou budovu o osmi místnostech.

Konrektor Mevius pro výuku objednal bible, katechismy, zpěvníky a modlitební a další knihy ve Vratislavi. Ty však byly vzápětí zkonfiskovány a na náměstí blízko

pranýře demonstrativně spáleny. Konrektor Mevius byl v důsledku incidentu donucen ihned opustit město Těšín.

O provedení exekuce byl pořízen následující zápis:

„V osm hodin ráno přitáhl zdejší kat dosti velkou skříň plnou knih, pro katolíky škodlivých, počtem 52 kusů, k pranýři stojícímu na náměstí, potupně ji hodil na zem, dělal různé ceremonie, spojené s průpovídkami, po určitou dobu po nich dupal, trhal je a přihlížejícím ukazoval titulní listy, na kterých byla vidět jména luterských kazatelů a autorů a v mědi vyrytá vyobrazení. Kolem jedenácti hodin je hodil do ohně, jenž byl u pranýře založen. Popel byl vržen do nejbližší řeky.“¹⁵

Podobnému postupu úřadů se sice napříště na základě stížnosti podařilo zabránit, nicméně Meviova nástupce, konrektor Jonase Nigriniho, prvního učitele slovenské národnosti na Ježíšově škole původem z Kremnice, brzy stihl obdobný osud. Jeho proviněním, za které byl uvězněn, pokutován 100 dukáty a vypovězen z Těšína bylo autorství dvou map Těšínska, na tuto dobu výsledek obětavé práce, znamenající vlastní zcestování celého kraje a soukromé rozvíjení astronomických dovedností. Kromě samotné konfese stála v pozadí zřejmě i rivalita se státními kartografy. Za provokaci mohlo být navíc považováno zveřejnění vypravování o pasoucích se ovcích ve druhém vydání mapy na místě, kde se nacházelo poděkování a provolání slávy vévodovi Lotrinskému ve vydání prvním.¹⁶

Ježíšova škola se i pak po celou dobu existence potýkala s těžkostmi při obsazování učitelských pozic. Nehledě na soustavné překážky místních úřadů, vyhošťování a pozdější výslovný císařský zákaz povolávat duchovní a učitele ze zemí mimo habsburskou monarchii, bylo působení pozvaných osobností s odpovídajícím vzděláním často zkracováno jejich dalším povoláním na evropské univerzity nebo na rozličná místa duchovních. Přes tyto překážky se postupně podařilo učitelský sbor stabilizovat na počtu 5 stálých pedagogů.

Pod vlivem jednoho z duchovních otců Altranstädské smlouvy, profesora Augusta Hermanna Frankeho, teologa na Hallské univerzitě, byl v roce 1714 Ježíšovou školou pro organizaci výuky přijat hallský školní pořádek a v roce 1716 byl z Münstenberského knížectví povolán duchovní Johann Adam Steinmetz s pověřením vrchního dohledu nad školou ve funkci historicky prvního inspektora, za jehož působení dosáhl rozkvět školy již nikdy nezopakovaného vrcholu. Hallská univerzita, stojící v této době v čele evangelického pietismu, tak vtiskla od počátku tvář i způsobu výuky na Ježíšově škole, orientované na prohlubování náboženské víry.

Profesor August Hermann Francke (1663 – 1727) měl vnitřní zbožnost za hlavní cíl vši výchovy. Znalosti pak viděl až na druhém místě. Podle jeho přesvědčení má být lidská vůle ovládaná náboženskou ideou tak silná, aby dokázala řídit rozum. Za nejdůležitější vyučovací prostředky považoval nejprve příklad učitele, pak náboženské vedení a katechizaci, četbu Písma svatého, modlitby a bohoslužbu. Toto základní působení pak vede žáka k pravdomluvnosti, poslušnosti a píli, které jsou nezbytnými podmínkami účinnosti dalších didaktických metod.

Obsahová náplň výuky byla přes oficiální nejnižší stupeň školy mimořádně náročná. Vedle náboženství byla hlavním předmětem výuka latiny, se kterou se začínalo již od nejnižších ročníků, a byla pak dále doprovázena klasickou řečtinou a hebrejštinou. Z živých jazyků se vyučovaly němčina, čeština, polština a nepovinná francouzština. Dalšími předměty byly filosofie, logika, matematika, fyzika, historie, zeměpis, přírodověda, etika, rétorika, poetika, kaligrafie a muzika.¹⁷

Steinmetzovi vděčí škola také za novou budovu, jejíž výstavbu dokázal přes početné překážky prosadit. Protože prostředky náboženské obce byly dosud vázány na výstavbu kostela, rozhodl se uspořádat sbírky nejen v celém Slezsku, ale i ve Wittenbersku a švábských a švýcarských městech. Stovky rýnských zlatých pak věnovali představitelé rodu Bludovských a Žierowských, přičemž i v následujících letech to byly dary a odkazy šlechtických rodů, které umožnily střídmy provoz školy a zabezpečení jejích chudších studentů. 5. listopadu 1725 mohla být první zděná budova školy o pěti místnostech pro výuku a zázemím pro učitele uvedena slavnostně do provozu, přičemž ze staré budovy byla vytvořena kolej, která sloužila až 40 žákům.

Škola měla v nové budově hlavní vyučovací prostory po celou dobu svého působení. Od roku 1813 pak ke stejnému účelu budovu využívalo Teologické gymnázium, v roce 1850 přeměněné na C. k. evangelické státní gymnázium v Těšíně. Další prostory pro výuku přitom toto gymnázium získalo až v roce 1869.

Sám Steinmetz předání budovy škole nazval:

„Nejponíženějším a nejpoddanějším dosvědčením povinnosti provedením veřejné inaugurace povolené Ježíšovy školy v Těšíně dne 5. listopadu 1725, jak k naší víře v Boha, ve chvále obdivu jeho otcovské péče a úplného odevzdání jeho díla k naší svaté službě, tak i k spravedlivé slávě a neocenitelné milosti její nejvyšší vrchnosti a ke zbožným modlitbám vyučujících i vyučovaných, každý den činěným.“¹⁸

U příležitosti otevření přednesli stávající žáci Ježíšovy školy 22 děkovných proslovů. Z toho bylo 10 předneseno v němčině, 6 latinsky, 2 polsky a po jednom česky, francouzsky, řecky a hebrejsky. Přes poměrně vysoké školné dobrá pověst postupně přiváděla do Ježíšovy školy i žáky z dalekých krajů včetně Dolního Slezska, Haliče, Polska, Moravy a Uher. Zastoupeny byly děti příslušníků šlechty, měšťanstva i sedláků a vzdělávání bylo vnímáno nejen jako základ pro vstup do života, ale bylo často přípravou na pozdější studium na německých univerzitách.

O způsobu výuky v Ježíšově škole referuje práce historika a profesora C. k. státního evangelického gymnázia z roku 1859 Gottlieba Biermanna, podrobně citující někdejší řád vydaný pod názvem „Schul–Leges vor die Docentes und Discentes“ (Školní řád pro vyučující a studující), který vycházel ze saských hallských učebních plánů a v mnohém souzněl s metodami uplatňovanými na většině slezských evangelických škol té doby.¹⁹

Povinností žáka bylo správné chování před Bohem, před učiteli, před sebou samým a ostatními lidmi. Žáci byli vedeni k porozumění učivu prostřednictvím sokratovské metody otázek a odpovědí. Učitelé měli za povinnost udržovat v žácích pozornost a chuť k poznávání a neukládat k zapamatování nic, co by dříve sami

nevysvětlili. Měli přesvědčovat o výhodách vědění, seznamovat s rozličnými mnemotechnickými pomůckami, využívat cvičení, na začátku a na konci hodiny nebo v průběhu vleklého výkladu poskytovat žákům osvěžení a obveselení prostřednictvím zajímavých odbočení a příběhů.

Základem výuky bylo správné a spravedlivé náboženství. Pravidelně na začátku vyučování a v poledne byla na programu četba a výklad Písma svatého. Hodiny náboženství se pak dělily na výuku katechismu vycházejícího z Lutherovy verze a na hodiny teologie. Každá probíraná teze učení měla být vysvětlena podle slov i podle podstaty neboli věci o sobě a poté prostřednictvím Písma prověřována a rozvíjena a nakonec aplikována a v této podobě pak celý týden připomínána a opakována.

Mimořádný důraz byl kladen na výuku jazyků. Od nejnižších ročníků se vyučovalo čtení a psaní v mateřském jazyce, německém nebo polském, přičemž v přípravných třídách a kvartě byli žáci rozděleni do polské a německé třídy. Ježíšova škola byla tímto úplným průkopníkem ve vyučování polského jazyka na Těšínsku. Po tereziánských školních reformách se polština na katolické hlavní škole v Těšíně po řadě neúspěšných pokusů dostává ke slovu až v roce 1804, prakticky o celé století později, a jako oficiálně vyučovaný jazyk je zde úřady dočasně schválena až od roku 1848, přičemž porevoluční reakce nařizuje opět germanizaci.²⁰

Se začátkem docházky do školy začínala i výuka latiny, která byla představována nejen jako jazyk náboženské literatury a jazyk vzdělavců obecně, ale i jako rezevoár slov pro jazyky současné. Ve vyšších ročnících zdokonalování němčiny, polštiny a latiny doplňovaly základy dalších liturgických jazyků, řečtiny a hebrejštiny.

Velkého významu a úcty jako jednoho ze zemských jazyků i jako jazyka náboženské literatury a liturgie slovanské části evangelických věřících se těšila čeština, která se přes pozdější vytlačování polštinou dlouhodobě uchovala, zejména v modlitbách a písních. Šestici základních jazyků pak doplňovala nepovinná výuka francouzštiny. Od žáků se vyžadoval estetický kaligrafický projev, od sekundy pak již dokonalé zvládnutí latinské mluvnice a porozumění lehčím latinským autorům. V primě měli žáci zvládat již syntakticky náročné latinské texty a cvičit se ve čtení děl Cicerona a Caesara.

Úvod do filosofie byl chápán jako návod k vedení rozumu a zlepšení vlastní vůle a poznání božských i pozemských věcí, pochopení rozdílu mezi přírodou a milostí Boží. Důraz byl kladen na vedení k samostatnému poznávání jevů, které bylo považováno za nejlepší lék jak proti ateizmu, tak i pověrám. Jako součást filosofie byla chápána i logika, fyzika, antropologie a přírodověda. Matematika byla vyučována od nejnižších ročníků a v nejvyšším, prvním, pak doplněna o praktické aplikace v geometrii, stavitelství, zeměměřičství, mechanice a chronologii.

Učí-li filosofie návodem, historie učí příkladem. Její výuka byla proto rovněž praktikována od nejnižších ročníků, přičemž se kladl důraz na pochopení jednoty historie politické, církevní a literární. Za nezbytnou byla považována znalost dějin nových časů, zejména pak německého kulturního okruhu, Rakouska a zvláště Slezska. Jako součást historie se vyučoval od druhého ročníku rovněž zeměpis, včetně seznamování žáků s glóby a mapami. Za nezbytné pro život byly

považovány řečnické dovednosti, které si žáci osvojovali soustavnými cvičeními a seznamováním se se stručnými rétorickými pravidly. Pravidelné byly i hodiny hudby.

Citovaný řád obsahoval také soubor přípustných trestů provinilých žáků od napomenutí, ostrého pokárání, při kterém ale byla zakázána hanlivá a posměšná slova. Přípustné bylo rovněž bití, klečení, zadržení žáků i delší dobu po škole v tzv. školním vězení až po tresty vyloučení ze studia, o kterých ale musel být předem vyrozuměn inspektor školy.

Náročnost studia nejlépe dokumentuje obsah zkoušek z roku 1723:

Kvinta: Přednes jedné z hlavních částí katechismu a výklad, hláskování a čtení, základy početních dovedností.

Kvarta: Vysvětlení čtyř proseb z katechismu, vedení rozhovoru se spolužákem v němčině nebo češtině, pojednání o druhé knize Samuelově, vysvětlení etymologie slova Tirocinium, ověření znalosti latinského slovníku z Cellária (Christophu Martina Kellera) a dokonalosti kaligrafického a ortografického projevu a aritmetických dovedností.

Tercie: Recitování prvních třech proseb z Lutherova katechismu a adventní řeči, představení, rozvinutí a vysvětlení biblické historie (knihy Samuelovy), přednes veršů z „Adminiculo Vngeri“ (Johann Georg Unger – Cvičení paměti pro začátečníky), přesný projev v kaligrafii a aritmetice.

Sekunda: Politická historie od Karla Velikého po současnost, zeměpis, zvláště země Blízkého východu a asijské země s divadelní tradicí, předvedení příkladů z řečnických výstupů, znalost řečtiny, latinská gramatika a syntax v praxi, práce Sebastiana Castellio, cvičení z „Compendium universae latinitatis“ (autorem pokročilé učebnice latiny zahrnující dostupnou latinskou frazeologii byl Friedrich Muzel), předvedení znalosti slovní zásoby, vyjádření nedávného děje ve dvou jazycích.

Prima: Teologie obecná i speciální, učení na obranu bohoslužby, filosofie, zejména dle práce „De systemate huius universi“ (čtvrtý díl Základů teoretické filosofie od Johanna Franze Buddea, zabývající se uspořádáním vesmíru a vztahu hvězd a lidských duší), Ciceronis Epistolarum VI,13 (Ciceronova korespondence), latinská práce zaměřená na znalost veršů, přednes německých a latinských veršů.²¹

Podstatným metodickým prvkem ve výuce Ježíšovy školy bylo samostatné vypracovávání písemných úloh od opisování a interpretace klasických poetických děl až po vlastní slohové práce. Výuka byla zpestřována veřejným předváděním žakovských divadelních her, recitačních a řečnických dovedností.

V české odborné literatuře již publikovaná statistika žáků Ježíšovy školy²² hovoří v roce 1728 o 124 žácích v 1. až 4. třídě po řadě v počtech 15, 21, 25, 63, přičemž další desítky žáků mohly být v přípravce. 30,5 % žáků bylo šlechtického původu, 20% měšťanského, nejvíce z Bílska (13) a Těšína (8). Již v této době více než třetina žáků přicházela z jiných krajů mimo Těšínské knížectví.

Mimořádný rozkvět Ježíšovy školy ale neměl mít dlouhého trvání. Císařský reskript z roku 1730 o vykázání pietistických duchovních a učitelů zasáhl vůdčí osobnosti církve pastory Steinmetze, Muthmanna a Sasadia a rovněž rektora a konrektora Ježíšovy školy Jerichovia a Saganka. Kromě samotné příslušnosti k hnutí bylo podstatou obvinění i údajné konání tajných shromáždění a neoprávněného vedení žákovského konviktu. Ukázalo se, že úspěch trpěných není možné prominout a že nejdůležitější věci se odehrávají ve vypůjčeném čase.

Jako důsledek Satmárského míru, kterým bylo ukončeno další uherské stavovské povstání, císař již v roce 1711 povolil konání luteránské synody v Rosenbergu, na níž byl díky většinovému uherskému vlivu odsouzen pietizmus. Hnutí, které na začátku 18. století rozdělilo protestantskou Evropu, mimořádně rezonovalo právě ve Slezsku s nově se probouzejícím náboženským životem. Svým zaměřením na řadové farníky a mládež působilo prostřednictvím spisů Spenera, Arndta a Franckeho, apelujícími na spojení osobní víry, citového náboženského prožitku a zbožného mravního života. Poeticky řečeno: rozvíjení „teologie zaměřené na praxi s křesťanskými skutky lásky“²³ V každodenním životě přinášel pietizmus mimořádný zájem o neformální osobní setkání věřících ke společné modlitbě, studiu Písma a rozhovoru o kázání. Využitím potlačení obnovného hnutí v samotném luteránství tak metoda protireformace vstoupila do své nejsložitější fáze.²⁴

Následující období se Ježíšova škola potýkala s chronickým úbytkem žáků, obtížemi při obsazování učitelských pozic, finančními problémy a nevyhýbaly se jí ani válečné útrapy. Zcela bez odezvy pak zůstaly opakované žádosti těšínských stavů o uznávání vysvědčení Ježíšovy školy pro státní službu bez nutnosti skládat dodatečné zkoušky na katolických školách.

V průběhu sedmileté války (1756 –1763) byl ve školní budově zřízen lazaret a většina žáků tak nenávratně ztratila možnost dostudovat. Po rozdělení Slezska byla těšínská církev podřízena přímo protireformační náboženské komisi, která na svou transformaci na skutečnou církevní konsistoř čekala až do tolerančního patentu. Omezena byla i práva evangelických stavů, neboť císařovna Marie Terezie předala výkon části církevních kompetencí dvorským úřadům, zakázala povolávání duchovních a učitelů z Pruského Slezska a od roku 1752 trvala i na potvrzování volených členů těšínského představenstva císařským majestátem. Zámožnější studenti začali vyhledávat vzdělání v sousedním Prusku, zejména v Pštině. Konkurence kvalitního školství ale významně rostla i v samotném Těšíně.

Těšínské školství s tradicí již od 14. století se v době tereziánské školské reformy rozvíjelo už s významnou podporou státu. Katolická farní škola ve správě magistrátu byla přeměněna v roce 1776 na školu hlavní, přičemž čtvrtý ročník otevřela v roce 1780 a počet jejích žáků vzrostl až na 400 začátkem 19. století. Od roku 1674 v Těšíně působilo jezuitské gymnázium, které se roku 1728 stalo gymnáziem plným, šestiletým, a roku 1775 bylo zestátněno, přičemž byly zachovány učitelský sbor i úroveň výuky. Roku 1804 vznikla v Těšíně první dívčí škola a po napoleonských válkách též vojenská škola kadetů. Těžká situace Ježíšovy školy mezitím dospěla dokonce tak daleko, že někteří protestanští šlechtici zapisovali své syny do katolických škol.²⁵

Roku 1778 byl na místo vůdčí osobnosti a inspektora Ježíšovy školy povolán Traugott Bartlemus z Bílska. Jeho úsilí o obnovu původní slávy a výkonnosti školy zaznamenalo dílčí úspěchy. Podařilo se mu provést revizi skladby předmětů a základní vzdělávací literatury a znovu zabezpečit spolehlivé financování školy, a to přes nepříznivou situaci, kdy od roku 1724 platby zastavil nový, katolický vlastník panství Bílska i řada dalších bohatých mecenášů, kteří byli roku 1742 již na pruské straně Slezska. Bartlemus nejprve uspořádal sbírku a následně získal závazky stavů poskytovat každoročně pravidelné příspěvky, ze kterých byla rovněž financována stálá stipendia pro 30 žáků.²⁶

V roce 1778 se díky daru Gottlieba Rudolfa von Tschammera podařilo přeměnit dosavadní církevní sbírku knih v rozsáhlou knihovnu i pro potřeby duchovních, učitelů a žáků Ježíšovy školy. Knihovní fond umístěný dodnes v Ježíšově kostele, jehož knihovníkem byl až do roku 1785 sám von Tschammer, čítal od počátku stovky tisků zejména z oblasti teologie, práva, historie a filologie a četné rukopisy.²⁷ Výsledky nově vynaloženého úsilí ale historické události brzy ovlivnily nečekaným směrem.

Nástup císaře Josefa II. a vydání tolerančního patentu v roce 1781 ukončily aktivní pronásledování nekatolíků, otevřely nové možnosti pro rozvoj individua i náboženských společností. Katolictví nicméně až do roku 1861 zůstává jediným státním a vládnoucím náboženstvím, jediným, které může být bez omezení vyznáváno veřejně. V oblastech se 100 rodinami nebo 500 věřícími tolerovaných konfesí bylo zaručeno právo na modlitebnu bez věže, zvonů a přístupu z veřejného místa a právo zakládat školy. Nekatolíci získali právo vlastnit nemovitosti a přístup k vysokoškolskému studiu a civilním úřadům.

Duchovní bylo povoleno povolávat i ze zahraničí s výjimkou Saska, Pruska a Lužického Srbska, přičemž museli mít pověření příslušné konsistoře, byli však i nadále pod dozorem katolických farářů, kteří si podrželi dosavadní právo na náboženské úkony a poplatky. Nekatolické matriky byly povolovány postupně, nejprve jen v některých místech. Byly umožněny nové přihlášky k vyznání a návrat náboženských exulantů ze zahraničí. Stávající práva slezských evangelíků zůstala zachována. Nařízení týkající se konvertitů byla zrušena, od 1. ledna 1783 ale byla zavedena povinnost před konverzí k evangelickému vyznání absolvovat šestitýdenní vyučování u katolického faráře.

Těšínská církev je v době vydání patentu kromě Ašska jediným fungujícím luterským společenstvím v českých korunních zemích a získává tak významné duchovní postavení vůči desítkám nových sborů. Těšínská konsistoř vzniklá transformací dřívější náboženské komise je prohlášena za nejvyšší autoritu s právem zřizovat nové sbory a ordinovat duchovní v dědičných habsburských zemích. V roce 1784 je však přesunuta do Vídně a sloučena s tamní reformovanou konsistoří.

Ježíšovu školu ale nová doba paradoxně postavila před neřešitelné problémy. Expanze nových evangelických sborů vytvořila extrémní poptávku po duchovních, kterou ani těšínská církev, ani okruh uherských a zahraničních vzdělavců nebyly schopny dlouhodobě uspokojovat. Učitelé přitom již kvůli vlastnímu životnímu zajištění vždy rádi vyhověli povolání na místo duchovního. V roce 1783 tak na

Ježíšově škole zůstal pouhý jediný učitel a přes veškeré úsilí představenstva sboru se nepodařilo stav doplnit na více než dva stálé vyučující. Třetího učitele škola získala až po dlouhých letech v roce 1807. Úroveň výuky tím výrazně poklesla a vzhledem k výjimečnosti jediné latinské školy v dědičných rakouských zemích začali žáci masově hledat náhradu na školách v uherské části monarchie. Beznaděj obnovy alespoň přijatelných poměrů pak podtrhovala opět dokonale vyprázdněná pokladna těšínského sboru, systematicky vyčerpávaná růstem nákladů na platy duchovních a stále stoupající poptávkou po navyšování jejich počtu.

Redukce vyučovací kapacity si vynutila přerušování výuky a nakonec i omezení počtu tříd. Počet absolventů školy studujících na německých prestižních univerzitách ve Wittenbergu, Lipsku, Jeně a Göttingenu šel rychle k nule. V řádných třídách studovalo v roce 1785 pouhých 16 žáků a dalších 60 v přípravce. Na osudu školy se navíc opět podepsaly válečné události. V důsledku Napoleonových tažení bylo rozhodnuto přemístit v roce 1805 z Olomouce do Těšína vojenskou školu regimentu Václava Colloreda a umístit ji do části budovy Ježíšovy školy. V roce 1807 byla v budově ubytována ruská vojska vracející se od Slavkova a v letech 1813 a 1814 se škola opět proměnila na lazaret.

Rány osudu z vyšší moci tak měly odradit poslední zbytek žáků Ježíšovy školy, aby dokončily její definitivní zánik. To, co se v minulosti nepodařilo přes veškeré úsilí a brutalitu katolickému kléru, věrolomným a agresivním panovníkům s poslušným a důsledným úřednictvem, ba dokonce ani běsnícím jezuitům, to měly nyní vykonat v relativně svobodném a osvíceném prostředí síly nastupující nové občanské společnosti. V hodině dvanácté se ale nečekaně objevila pomocná ruka, a to od nepřítele dříve nejzavilejšího, habsburského dvora.²⁸

2. Budování státu

Rok 1813, kdy Teologické gymnázium spatřuje světlo světa, je mimořádně symbolický. Říjnová bitva u Lipska s dosud největšími obětmi na životech všech dob obřím utrpením definitivně pečetí po britské Slavné revoluci, americké válce za nezávislost a Velké francouzské revoluci vstup nových národů na politickou scénu včetně dosud nejchudších a nejbezprávnějších vrstev a zároveň uzavírá cestu pro hegemonii a nadvládu jednoho z nich.

Následný vídeňský kongres vytvořil na více než 50 let evropskou rovnováhu, již dominovaly dvě supervelmoci Rakousko a Rusko jako strážci tradic a legitimacy. Vzestup na výsluní uvolnil nebyvalý prostor pro vnitřní rozvoj obou států, který byl vzdělanými dědici osvícenství v rámci možností politické reality beze zbytku využit. Boom evangelické vzdělanosti tak lze považovat jen za jeden ze střípků nebyvalého duchovního, hospodářského a kulturního rozkvětu habsburské monarchie oné doby. Orientačními body na časové ose tohoto vzestupu mohou být založení Třineckých železáren v roce 1839, uvedení do provozu posledního úseku zajišťujícího železniční spojení Rakouského Slezska s Vídní v roce 1847 a o rok později definitivní zrušení poddanství na celém území rakouské monarchie, přičemž příslušný návrh na říšském sněmu podal poslanec zvolený ve Slezsku lékař Hans Kudlich.

Rok 1813, ve kterém umírá jedna z vůdčích osobností německého osvícenství spisovatel Christoph Martin Wieland a rodí se největší duch romantismu Richard Wagner, může být bez nadsázky označen rokem začátku nové doby i jejího dosud zuřícího myšlenkového sváru o úloze rozumu a myšlení v lidském životě a úloze racionálních státních forem v moderní lidské společnosti.

Jaká byla ale realita všedního života luteránů na konci 18. století? Lidé bez rozdílu postavení začali od jara 1782 masově podávat toleranční přihlášky a do konce desetiletí tak vzniklo vedle tří předtolerančních sborů augsburského vyznání v Aši, Hranicích a Těšíně 11 nových v Rakouském Slezsku, 12 v Čechách a 14 na Moravě. Vznik konfesionálních škol byl přitom vázán na finanční možnosti sborů. V slezských městech a obcích jich bezprostředně vzniklo na 21. Luteránské školy přitom často vychovávaly i děti z rodin hlásících se ke kalvinizmu. Reformovaný sbor nicméně nevznikl v Rakouském Slezsku ani jeden, v Čechách jich bylo 38 a na Moravě 17.

Luteránské sbory na Moravě a ve Slezsku vytvořily moravsko–slezskou superintendanturu, která se dělila na severovýchodní a jihozápadní seniorát. Severovýchodní seniorát byl vzhledem k vysokému počtu věřících v roce 1807 ještě rozdělen na seniorát slezský a suchdolský. Superintendenty jmenoval doživotně císař, senioři byli na návrh superintendanta voleni místní konsistoří, ale podléhali schválení státem. Prvním moravkoslezským superintendantem byl v roce 1784 jmenován Traugott Bartlemus.²⁹

Tehdejší nově vytvořená struktura poměrně refletovala původní Lutherův koncept, ve kterém se kromě principu všeobecného kněžství všech věřících uplatňoval rovněž princip božského původu světské moci a jejího poslání reprezentovat, organizovat a řídit církve na ovládaném území. Jejím vzorem byla wittenberská

konsistoř, pověřená saským kurfiřtem správou věcí církevních ve stanovené části Saska. Konsistoř a kurfiřtem jmenovaní superintendanti, zodpovědní za jednotlivé kraje, tvořili všeobecnou synodu.

Paradoxem tolerančního vývoje, narušující výše uvedené zásady však bylo, že vídeňské konsistoři předsedali jako poslušní synové Říma katolíci. Nadto ve funkci nejvyššího biskupa augsburské církve (summus episcopus) byl katolický císař osobně. Konsistoriální nařízení z 13. března 1786 stanovilo následující poslání nově jmenovaným superintendantům jednotlivých habsburských dědičných zemí:

„Superintendenti mají vůbec dohled vésti na vykonávání náboženství a k tomu náležící ústavy i osoby, na veřejné cvičení v modlitebnách i ve školách, na zařízení a pořádek veřejných služeb Božích, na obcování a úřadování kazatelův i učitelův, na spravování církevního jmění a potřebných na náboženské ústavy výdajů, a vůbec na veškeré zřízení jednotlivých sborův ohledně stavu náboženství v přidělených sobě diecésích. Očekává se od nich ve všech povinnostech úřadu jejich nejpřísnější svědomitost a nejsprávnější ostříhání a oznamování všech zeměpanských nařízení, kteráž buďto o celém způsobu tolerance, buďto o zvláštních pádech již vyšla, anebo ještě budoucně vyjdou.“³⁰

Masové probuzení věřících, kteří se začínají otevřeně hlásit ke svému protestantskému vyznání, lze v období před zahájením praxe periodického sčítání obyvatelstva dokumentovat na dochovaných soupisech sňatků, porodů a pohřbů. V roce 1803 bylo v Rakouském Slezsku zaznamenáno 364 (11,1%) protestantských sňatků oproti 2 834 katolickým a 87 židovským, 1 906 (12,0%) porodů v protestantských rodinách oproti 13 937 katolickým a 57 židovským a 1 273 (14,4%) protestantských pohřbů oproti 7 503 katolickým a 72 židovským. Při přibližném celkovém počtu 350 000 obyvatel Rakouského Slezska tak počet slezských protestantů vychází ohraničený číslem 50 000.³¹

Na rakouský trůn dosedl v roce 1792 Leopoldův syn František II. Jeho negativní charakterové vlastnosti, které Josef II. odhalil v dopise Leopoldovi, jsou příznačné pro celé jeho třiačtyřicetileté panování:

„...rozmazlené děcko, které za nesmírně veliké a nebezpečné považuje vše, co samo činí anebo, co se na jeho osobu vztahuje, docela za nic pak vše, co jiní pro ně činí neb trpí... Jakkoliv v ohledu fyzickém docela zanedbán, v silách svých opozdilý, v obratnosti a způsobilosti v tělesných cvičeních docela pozadu, má přece nesmírnou samolibost, při tom lenivost v jednání, netečnost a neodhodlanost v myšlení, konání a chování... Šlechetné mravní pohnutky nemají u něho nejmenšího účinku, ani ctižádost, ani vlastenectví, ani poctivost a správnost u vykonávání svých povinností, ba ani zásady náboženské.“³²

V pomalosti a melancholii sobě vlastní tento panovník dokázal nejen přijít o svůj nejvyšší titul římského císaře, ale také zcela přesunout těžiště vládnutí na jmenované státní úředníky, byť dosud ze šlechtických rodů. Entuziasmus Josefa II. v budování státu jako záruky světla budoucích dní ale dokázal reformátora přes veškerý odpor zpátečníků přežít. Stroj, který uvedl do pohybu, se již nedal zastavit. Jeho principem bylo podle Rousseauovy teze o vztahu obecné a zvláštní vůle³³ doprovodit nová práva a svobody pro nejširší vrstvy obyvatelstva zesílením

tvůrčích i represivních funkcí státu. Nicméně společenský soulad, postupně takto vybudovaný na sociální disciplíně, jak odhalil Blaise Pascal, se do budoucna výrazně podepisuje na psychické rovnováze a vnitřním klidu jednotlivce.³⁴

První na řadě bylo formování státní policie, kterým byl už Josefem II. pověřen prezident Dolnorakouského gubernia Johann Anton von Pergen. Vytvořil síť policejních ředitelství s armádou podřízených komisařů a agentů z řad obyvatelstva. Policejní ředitelé se na nejvyšší úrovni zodpovídali prezidentům gubernie, na nižších úrovních byl dohled nad obyvatelstvem svěřen dozorcům, kteří pravidelně informovali purkmistry měst a rychtáře. Pracovníci policejních ředitelství měli za povinnost pravidelně vyjíždět do terénu a sbírat informace. Policejní hlášení z celé monarchie se sbíhala v rukou samotného Pergena.

Císař František Pergena v roce 1793 postavil do čela nově zřízeného ministerstva policie (Ministerial-Polizeihofstelle) a v roce 1801 jej pověřil i prováděním znovuoobnovené preventivní cenzury. V jeho hledáčku byli zejména tzv. „kazatelé svobody“, členové tajných spolků, všichni cizinci, včetně členů diplomatických misí, navrátilí se vojáci, ale i obyčejní sedláci, u nichž mohlo být podezření z doutnající rebelie. Technikou vydávání různých druhů pasů a jejich výrazného zpoplatnění byl omezován pohyb obyvatelstva po říši a od roku 1801 byl vydán zákaz vstupu cizinců bez pasu vydaného rakouskými úřady.³⁵

Dne 1. července 1811 byl s platností pro dědičné země vydán Všeobecný občanský zákoník (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch), jehož závěrečnou úpravou byl pověřen Franz von Zeiller. První systematizace soukromého práva na našem území byla odpovědí na nový prostor vytvořený setřesením většiny osobní závislosti poddaných na vrchnosti, na explozivní nárůst městské populace, disponující v této době poměrně rozsáhlými občanskými svobodami, jakož i na potřebu přesné definice vlastnických vztahů a práv k věcem s rozmachem řemesel, obchodu a počínající industrializací. Zákoník sice ponechával privilegia šlechty a povinnosti poddaných, nicméně definoval osobní, vlastnické, smluvní aj. vztahy s takovou důkladností, že si svou platnost podržel nejen po „osvobození sedláků“ v roce 1848, ale s dílčími úpravami platil v Českých zemích až do roku 1950. Zákoník nadto uznával existenci přirozených práv lidských bytostí a dával soudcům právo rozhodovat pře po zralé úvaze i podle přirozeně právních zásad.³⁶

Osvícenský názor na výchovu a vzdělání jako povznesení člověka, rozumu a ctností byl zároveň zaměřen na jeho kvalitu jako společenské bytosti. Výchova a vzdělání tak tvořily druhou neoddělitelnou stránku disciplinace obyvatelstva. Na začátku 19. století se již výrazně projevil výsledky tereziánských reforem, jak v oblasti elementárního školství (autor Johann Ignaz von Felbiger), latinských škol (autoři Giovanni Battista de Gaspari, Gratian Marx a Mathias Ignaz Hess), tak i univerzit (autor Gerhard van Swieten).

I když realita výrazně zaostávala za původními optimistickými plány, zejména pokud se týče plnění školní docházky, kvality výuky a učitelů a hmotného zabezpečení škol, situace se změnila k nepoznání. Absolutistický stát postupně přebíral zodpovědnost za všeobecné vzdělání obyvatelstva podle záměru, který vzletně pojmenoval syn Gerharda van Swietena Gottfried, diplomat a hudební mecenáš a osobní přítel Wolfganga Amadea Mozarta:

„...občané dobře uspořádaného společenství nesmějí být vychováni jako děti soukromých osob, ale jako děti státu – ne ve shodě se soukromým míněním, nýbrž v souhlase s pravidly obecné moudrosti...“³⁷

Počet elementárních, hlavních a normálních škol přesáhl 2 601 v zemi České a 1 548 v zemi Moravskoslezské. Reforma latinských škol – gymnázií – v souvislosti se zrušením jezuitského řádu ve snaze napřít na počátku reformy všechny síly do elementárního školství vedla k redukcí jejich počtu z několika desítek na pouhých 25 v zemích Koruny české a zavedení povinného gymnaziálního školného dále zredukovalo počty žáků. Ve Slezsku přitom zůstaly pouze tři ústavy: v Opavě, Těšíně (bývalé jezuitské gymnázium) a Bílé Vodě. Počet tříd byl snížen z 6 na 5 (3 třídy gramatické a 2 humanitní). Gymnázia zůstala vyhrazena chlapcům. Podmínkou pro přijetí na gymnázium bylo absolvování alespoň tří tříd hlavní nebo normální školy nebo odpovídající soukromé výuky a složení zkoušek z němčiny. Jako další z mnoha projevů germanizačního úsilí měla němčina postupně i na těchto školách převzít roli stěžejního předmětu.³⁸

V roce 1795 obnovil císař František činnost dvorské studijní komise pod názvem Studien–Revision–Hofkommission, jejímž vedením pověřil hraběte Heinricha Franze Rottenhana, proslulého svými výroky o škodlivosti přílišného vzdělání pro prostý lid, které se podle jeho mínění neslučovalo se služebným postavením poddaných. Kromě omezování údajného nadměrného růstu školství, nepřiměřeně zatěžujícího stát, viděl své poslání v zostření státního dohledu nad školami, spočívajícího v soustavném hlídání učitelů a výuky. Jak je patrné z jeho expertizy, v žaludku mu ležel zejména právě stav gymnázií:

„Latinské školy, zavedené za účelem vyššího vzdělávání, obvykle vyučují mládež jazykům na nedostatečné úrovni a pod záminkou údajného bystření ducha jí poskytují předběžné znalosti vědních oborů. Záměr výchovy je přitom ale zcela zanedbáván a do nezralého rozumu dětí je tak vkládán zárodek náboženského a politického volnomyšlenkářství“³⁹

Bludy tohoto druhu pak byly i součástí nového organizačního řádu škol vydaného dvorskou studijní komisí v roce 1805, ve kterém se například dočteme:

„...Poněvadž za hlavní vadu vzdělání lidového pokládáme, myslí-li se, že každé vrstvě lidové bez rozdílu přiměřeno jest všecko, co jest hodno vědění...jádro žactva nabývej ve školách těch toliko pojmů, aby s osudem svým bylo spokojeno a aby všecken jeho myšlenkový obor přestával na zachování mravouky a na opatrném a příčinlivém konání povinností v rodině a obci.“⁴⁰

Podceňování klasických studií jde u Rottenhana jako velkopřemyslového vlastníka ruku v ruce s upřednostňováním zavádění tříletých reálných škol, ve kterých je redukována výuka náboženství, historie a zeměpisu a důraz je nově kladen na ekonomické a industriální předměty – obchod, nauku o zboží, obchodní právo, účetnictví, fyziku, chemii a zemědělství.

S odkazem na nutnost šetření státních peněz byl organizačním řádem dozor nad obecnými školami v oblasti obsahu výuky odejmut krajským komisařům

ustanoveným Josefem II. a navrácen zpět katolické církvi. Kontrolu nad těmito školami a pravidelné vizitace tak prováděli katoličtí děkani a víceděkani v roli oblastních dozorců. Vrchní dohled zajišťovala sama biskupská konsistoř, přičemž generální vizitace konali buď osobně biskup, generální vikář nebo konsistoří jmenovaný vrchní školní dozorce. V letech 1805 – 1820 se tato praxe týkala i evangelických obecných škol. 28. února 1820 pak na návrh vídeňské konsistoře císař rozhodl oddělit nekatolické obecní školství od katolického a obsadit do „rolí“ oblastních dozorců evangelických obecných škol seniory evangelických církví a do „rolí“ vrchních dozorců jejich superintendanty. Místní správu nad školami pak převzali od katolických farářů evangeličtí pastoři.⁴¹

Díky základním disproporcím školské reformy a pozdějšího záměrného podceňování vyšších stupňů vzdělání ale situace začínala nabývat rozměrů dramatu. Nedostatek vysokoškolsky vzdělaných lidí začal ohrožovat chod duchovní a státní správy i samotný školský sektor v době postupné emancipace lidových vrstev a rozmachu industrializace. Ještě o řád silnější pak byl hlad po vzdělancích ve znovu ožívajících evangelických obcích.

Přes mimořádnou těžkopádnost práce dvorské studijní komise byly v letech 1804 a 1805 schváleny nové disciplinární a studijní předpisy pro gymnázia, jejichž autorem byl piarista Franz Innozenz Lang, povoláný do komise namísto onemocnělého exjezuity. Gymnázia byla opět rozšířena na 6 tříd. Byly vyhlášeny jednotné studijní plány a ustanovena kategorie tzv. odborných učitelů. Ti měli být na každém gymnáziu 2 – 3 se specializací na přírodní vědy, matematiku, zeměpis a světové dějiny. Funkce třídních učitelů však zůstala zachována stejně jako původní orientace gymnázií na klasickou jazykovou, literární a teologickou přípravu.

Zavádění reformy do praxe ale bylo postupné a v plné šíři nebylo nakonec pro nedostatek učitelů nikdy dokončeno. Nicméně se podařilo i za pomoci piaristů, benediktinů, augustiniánů, cisterciáků a premonstrátů obnovovat gymnázia v tradičních místech a zakládat nová, včetně státních. Novými středoškolskými městy se tak v Moravskoslezské zemi stávají např. Moravská Třebová a Příbor.⁴²

V únoru 1809 umírá Jindřich František Rottenhan. 4. srpna téhož roku je po návratu z diplomatické mise ve Francii do funkce státního a konferenčního ministra jmenován hrabě Klemens Václav Lothar von Metternich a postupně ve všech oblastech přebírá v rakouské monarchii vladařskou iniciativu.

Teprve šestatřicetiletý politik o dva měsíce později i ve funkci ministra císařského domu a zahraničních věcí jako císařova hlavní opora záhy ovládá jak císařství, tak císaře. K Františkově spokojenosti mu při vzájemných jednáních současně s návrhy na nová koncepční řešení obvykle přikládá ihned k podpisu příslušná císařská rozhodnutí a nařízení. Osvícenství založené na vzdělání Metternichovi rezonuje především s povznesením kvality společnosti v přiměřených, sebezáchovných mezích, jejíž metodou je i udržování rovnováhy mezi hlavními sociálními silami.

Několikaletý pobyt u Napoleonova dvora jej dostatečně poučil o zásadách užívání absolutní moci a jejího zachovávání, spočívajícího na příznivém ohlasu, který je výsledkem jak přívětivého osobního přístupu, tak i schopnosti tvůrčím způsobem vycházet vstříc těm požadavkům lidu, které jsou v souladu se zájmy státu. Byl-li

Metternich v mezinárodní politice architektem padesátiletého míru, ve vzdělávacím projektu a náboženské otázce byl pouhým pokračovatelem na josefínské cestě. Vzhledem k osobnímu založení jej určitě nepodmiňovala evangelická tradice předků ani jeden ze dvou jeho životních učitelů, luterán Johann Friedrich Simon, studentská léta strávená na štrasburské protestantské univerzitě ani jeho obliba jazyka Lutherovy Bible. Tato fakta pouze sama o sobě osvětlují vztah onoho „přísného katolíka“, jak se tituloval, k významnosti konfesijních rozdílů.

Svěží vítr tak zavál i v oblasti gymnaziální výuky. Od roku 1814 si císař nechává pravidelně zpracovávat výroční zprávy o stavu gymnázií ve všech provinciích. V první z nich Lang uvádí:

„Gymnázia se postupně probouzejí ze spánku, do kterého byla řadu let pohroužena, a postupně se povznášejí z průměrnosti a skýtají zatím pohled, se kterým můžeme být spokojeni, když uvážíme všechny těžkosti a překážky, které jsme museli překonat. Prvním impulsem bylo rozdělení předmětů mezi učitele podle jejich sklonů a znalostí. Tím bude pozornost a péle učitelů dříve rozptýlená na všechny předepsané předměty soustředěna na jeden, za který jsou odpovědní a který tak budou vyučovat o to horlivěji, a se zanícením učitele tak vzroste i péle žáků.“⁴³

V roce 1848 dosahuje počet gymnázií 22 v Čechách a 11 na Moravě a ve Slezsku. Výběrový až elitářský charakter gymnázií byl přes veškeré úsilí nicméně zachován, přičemž podíl studujících na mužských populačních ročnících nedosahoval ani 1%. Pokrok v oblasti středního školství byl doprovázen zakládáním lyceí v krajích s dvouletými filosofickými kurzy, které umožňovaly od počátku 19. stol. nahradit dřívější povinnost vysokoškoláků studovat před vlastní odborností nejprve tříletou filosofickou fakultu. Roku 1805 byly kurzy navíc zkráceny jen na dva roky.

Již v roce 1782 doporučil císařský rada Friedrich Riedel zřídit v dědičných zemích habsburské monarchie evangelický seminář pro zajištění výchovy duchovních pro nově vznikající evangelické obce. Takřka třicetiletá nečinnost úřadů v této věci byla nyní u konce. V centru jejich zájmu se ocitlo nejen samotné vzdělání evangelíků a rozvoj duchovního života, ale také snaha výchovou vlastní evangelické vzdělanecké vrstvy bránit pronikání údajných deistických filosofických názorů a politického revolucionářství severoněmeckých duchovních.⁴⁴

Protože střední ani vyšší stupeň evangelického školství v habsburských dědičných zemích vůbec neexistoval, doporučila vídeňská konsistoř přeměnu těšínské Ježíšovy školy na gymnázium, které by co nejúplněji vzdělání protestantů zajišťovalo. Císař souhlasil. Dne 9. listopadu 1810 byl vydán dvorský dekret, který nařizoval zřízení Teologického gymnázia „pro všechny nekatolické protestanty v Rakousku“.

Gymnázium mělo být vytvořeno jako plné, šestileté, přičemž většinu nákladů bylo plánováno hradit z příspěvků evangelických obcí a státní subvence měla být spíše doplňkovou pomocí. V následujícím roce zahájila práci komise jmenovaná vídeňskou konsistoří ve složení: superintendant Johann Georg Schmitz (Bartlémův nástupce), laický představený těšínského evangelického sboru Erdmann von Klettenhof a těšínská pastora Julius Kotschy, Samuel Schimko a Franz Ludwig Andresky.

Jejím úkolem bylo připravit nový školní řád a detailní plán výuky pro sbor šesti učitelů včetně jejich platového a materiálního zajištění a zřízení koleje (alumnea) pro žáky. Představený bílského sboru uplatnil u konsistoře žádost přesunout celé gymnázium do většinově evangelického Bílska. Přes podporu superintendanta Schmitze byl ale návrh zamítnut vzhledem k tradici Ježíšovy školy i možnostem jejího dosavadního zázemí včetně zavedených ubytovacích možností pro žáky a 17. dubna 1812 císař definitivně umístění gymnázia v Těšíně potvrdil.⁴⁵ Vlastní povýšení Ježíšovy školy na Teologické gymnázium bylo učiněno dvorským dekretem ze 14. května 1812, ve kterém se uvádí:

„Jeho Veličenstvo ráčilo naříditi, že v Těšíně ve Slezsku bude již jsoucí nekatolické školské zařízení přeměněno na teologické gymnázium o šesti třídách a tamtéž bude zřízeno alumneum pro 20 žáků, z čehož 10 bude opatřováno bezplatně a 10 za drobný příspěvek. Jeho Veličenstvo, ve své vrcholné blahovolnosti, může svoliti ke každoroční podpoře nezbytného fondu pro účely těchto dvou nanejvýš důležitých zařízení, aby se vyhovělo výzvám zdejší nekatolické konsistoře dědičných zemí směrem k církevním úřadům, s tím, že věřící augšpurského a helvetského vyznání těchto zemí budou moci provádět sbírky a přispívat na chod gymnázia a alumnea ku zlepšení vzdělání svých budoucích pastorů.

Dekret dvorské studijní komise ze 14. května 1812, všem guberniím.“⁴⁶

Učební plán, který byl výsledkem práce komise, byl císařským majestátem schválen 19. března 1813. Publikován byl v červnu 1813 a jako celek byl přetištěn 29. prosince 1814 v *Leipziger Literatur – Zeitung*, přičemž tyto noviny věnovaly textu takřka celé své 25. číslo.⁴⁷

V doslova oživlém pralese vzdělávacích předpisů pozdně absolutistického rakouského státu si komise prorazila cestu velmi netradiční. Rozhodla se do rámce organizace gymnaziální výuky, a tedy i pod střechu budoucího gymnázia, dostat jak výuku jinde zajišťovanou v hlavních a normálních školách, návaznou standardní šestiletou gymnaziální docházku i analogii dvouleté fakultní či lyceijní filosofické výuky a tříletých univerzitních studií.

Každý z 1. až 5. ročníku byl rozdělen do dvouletého studia a poslední šestý do studia tříletého. Výuka začínala ve dvouleté přípravce, která spolu s dvouletým kurzem 1. elementární třídy zajišťovaly pod názvem „Volksschule“ výuku na obdobné úrovni jako jinde hlavní a normální školy. Druhá elementární třída, třetí gramatická třída a čtvrtá syntaktická třída odpovídaly aktuálně standardní šestileté gymnaziální výuce, pátá rétoricko–poetická třída filosofickým studiím a šestá tříletá filosoficko–teologická třída studiím univerzitním.

V průběhu let 1812 a 1813 vstoupila v platnost nařízení upravující postavení nové instituce, školní řád, předpisy pro alumneum a stanovení specifických pravomocí superintendantů a vídeňské konsistoře ve vztahu ke gymnáziu. Dozorem a vedením školy byli pověřeni eforové – představení těšínského sboru a dva jeho duchovní. Eforové se zodpovídali krajskému úřadu, od kterého přebírali veškeré dispozice. Výjimku však tvořila vlastní oblast náplně výuky, včetně např. volby učebnic a pedagogických metod. V těchto věcech se eforové měli obracet výhradně na

vídeňskou konsistoř, která jejich návrhy předkládala ke schválení přímo dvorské studijní komisi.

Přes tuto novou strukturu výkonu církevní a státní správy patronátní právo těšínských evangelických stavů nad školou zůstalo zachováno, včetně oprávnění povolávat učitele. Kandidáti ale byli nejdříve přezkušováni ředitelem školy, jedním z eforů a moravskoslezským superintendantem a poté potvrzováni vídeňskou konsistoří, Moravskoslezským guberniem a dvorskou studijní komisí. Od roku 1803 přitom byla část závazků evangelických stavů přenesena na 34 venkovských obcí a roku 1816 byly dokonce do představenstva těšínského sboru poprvé zvoleni dva nešlechtici – těšíňští měšťané.

Válečné události a finanční problémy monarchie se podepsaly i na zdržení příprav gymnázia. 1. listopadu 1813 bylo Teologické gymnázium slavnostně otevřeno, nicméně zatím pouze jako čtyřtřídní a toto „provizorium“ mělo díky setrvalému stavu rozpočtové tísně trvat celých 34 let až do roku 1847. Kromě přípravy a 1. elementární třídy, které umožňovaly také předběžné vyrovnávání znalostí žáků získaných v nově vznikajících místních školách, tak byly zřízeny pouze 2., 3. a 4. třída. 7. srpna 1819 císař rozhodl zřídit tříleté evangelické teologické vysokoškolské studium ve Vídni a zakázal odchod žáků na studia na německé univerzity. Nejvyhledávanější v této době byly zejména univerzity ve Wittenbergu, Halle, Lipsku, Tübingenu, Greifswaldu, Jeně, Göttingenu a Marburgu.

Dvě katedry vídeňské akademie pro obě evangelická vyznání byly ale ve skutečnosti otevřeny až 2. dubna 1821. Roku 1827 byl zákaz studií na německých univerzitách pro žáky z Uher odvolán, pro dědičné země však zůstal v platnosti až do roku 1849. V praxi však byl uplatňován pouze částečně a řada budoucích duchovních tak mohla na základě adresných guberniálních povolení část nebo celé studium absolvovat v zahraničí. Plánované budoucí otevření 6. třídy Teologického gymnázia se zřízením akademie stalo bezpředmětné a na 5. třídu muselo gymnázium čekat až do roku 1847. Absolventi Teologického gymnázia, pokud aspirovali na akademii ve Vídni, tak museli do té doby dále studovat ještě filosofii nejčastěji na jednom z uherských augsburských lyceí v Prešpurku, Kežmaroku nebo Levoči.

Možnost přestupu studentů do vyšších tříd jiných škol mocnářství byla vázána na složení zkoušek na veřejném gymnáziu. Samotné úspěšné ukončení Teologického gymnázia pak paradoxně nestačilo ani na kvalifikaci učitele elementární školy. Absolventi museli stejně jako všichni ostatní zájemci o učitelské místo projít příslušnou preparandou na hlavní nebo normální katolické škole. Jedinou evangelickou preparandu se pak podařilo založit až roku 1838 na „tzv. normální“ škole v Bílsku.

Na financování Teologického gymnázia císař přislíbil věnovat ročně 1 200 florinů. Částka byla později upravena na 1 000 florinů, z toho 400 florinů na posílení platů učitelů, a 600 florinů na podporu alumnea. Dvorským dekretem pak bylo nařízeno přispívat Teologickému gymnáziu každoročně z pokladen evangelických sborů v dědičných zemích v tomto rozsahu:

Tabulka 1

města Praha, Vídeň a Lvov	25 florinů
ostatní města	15 florinů
místa a obce	10 florinů

Kromě toho měly povinnost ročního příspěvku na výstavbu a údržbu školních a kolejních budov gymnázia všechny rodiny v těšínském a opavském kraji hlásící se k augsburskému vyznání ve výši:

Tabulka 2

měšťané a sedláci	12 krejcarů
zahradníci	6 krejcarů
domkáři a podruzi	3 krejcarů.

Jako první ředitel Teologického gymnázia působil v letech 1813 a 1814 Samuel Steymann z Břehu, který však jako cizinec nakonec nedosáhl definitivního schválení. Postupně pak byli jmenováni Johann Georg Lumnitzer (1815 – 1824) z Levoče a Christian Traugott Sittig (1824 – 1837) z Bílska. V období 1837 – 1850 byl řízením gymnázia pověřen efor Andreas Žlik, těšínský farář. Obsazování pozic učitelů bylo ale i nadále ovlivněno značnou fluktuací. Nastupující učitelé po krátkém čase vyhledávali lepší, ekonomicky zajištěnější místa, byli povoláváni jako duchovní nebo se rozhodovali pro další studia. Průměrná doba působení učitele tak v nižších třídách dosahovala tří let a stálí učitelé byli pouze v nejvyšší, čtvrté třídě, jejíž výuku obvykle zajišťovali samotní ředitelé.⁴⁸

3. Výuka

Historie pedagogiky není podobná žádné jiné disciplíně. Snad proto, že se zabývá stále opakovaným a nikdy nedokončeným procesem pozdvihování toho, co se všem jeví nesmírně složitým a neschopným popisu podle obvyklých schémat, lidského rozumu a duše. Ke všemu prostředkem je zde lidská společnost, tedy jev vůbec ze všech nejkomplikovanější. V tomto historickém oboru tak září jednotlivé neopakovatelné osobnosti vyznačující se praktickým novátorstvím i trpělivostí při zavádění myšlenek v širším měřítku do prostředí, které nemuselo být vždy vstřícné a přátelské. O co méně jich bylo, o to více pak měli následovníků.

V nepřehledné změti probouzejících se společenských aspirací na přelomu 18. a 19. století ze dne na den ztrácejí na váze dřívější staleté vzory a nové se rodí jako nekonečná tříšť, kterou znovu a znovu promíchávají nové vědecké objevy, průmyslový pokrok, všeobecný demografický pohyb a aktuálně již masový knihtisk a počínající masmédiá v podobě periodického tisku. Není proto náhodou, že aktuální směr německého umění, literatury a pedagogiky by pojmenován a vysvětlen teprve zpětně historikem Friedrichem Paulsenem v roce 1885.⁴⁹

Neohumanismus, jak jej nazval, jako součást právě kulminujícího německého národního buditelského hnutí znamenal současně i procitnutí z úplného osvícenského opojení rozumem, přírodou a svobodou a návrat k antickým tradicím a studiu klasických jazyků. Je akcentován zejména řecký kulturní vliv v evropské historii, kontrastující s vojensko–politickým vlivem Římanů a poté Franků jako jejich dědiců. Podle Otakara Kádnera dosahuje neohumanistické hnutí duchovního vrcholu v díle a působení básníka, spisovatele, filosofa a učitele, výmarského superintendanta luteránské církve Johanna Gottfrieda Herdera (1744 – 1803). Rozvinutí do maximální šíře a popularizace pak čekala na Friedricha Augusta Wolfa (1759 – 1824) v čele hallské univerzity a na Wilhelma von Humboldta (1767 – 1835), od roku 1809 předsedajícího sekci pro kultus a vyučování na pruském ministerstvu vnitra.⁵⁰

Do centra Herderova výchovného procesu je uveden člověk ve svém duchovním založení, které má být přirozeně orientováno na praktický život. Herder věřil, že člověk není od přírody dobrý ani špatný, nýbrž v sobě nese potenciál dobra, který je nezbytné rozvinout a kultivovat. Úloha rodičů a učitelů a ovlivňování výchovou je přitom v nejvlastnějším zájmu společnosti jako celku.

Rozvíjení svobodné a vznešené lidské duše v souladu s fyzickou stránkou spočívá na práci se všemi schopnostmi, kterými je člověk nadán, při respektování individuality každého jednotlivce tak, aby mohly společně a harmonicky sloužit pravdě, kráse a Bohu. Herder přitom uznává humanistickou tradici formálních disciplín, např. úlohu latinské gramatiky a matematiky při rozvoji logického myšlení, smysluplného uvažování a hledání vztahu mezi věcmi, nicméně zdůrazňuje jako primární a pro žáka nejbližší jejich praktickou stránku. Při výchově však nejde jen o znalosti, ale též o morální jednání, kultivaci vkusu a výchovu k občanství, národní sounáležitosti a užitečnosti v praktickém profesním životě. V tomto smyslu v roce 1798 Herder udílí 12 rad mladým lidem a zařazuje je jako doslov k vydání Lutherova katechismu.⁵¹

Výuka je podle Herdera především individuální výzva pro každého člověka a hlavní metodou jejího naplňování je neustálé procvičování, neboť v lidské přirozenosti, a u mladých lidí zvláště, je živá aktivita spojená s vnímáním vlastního významu a seberealizace. Slova nesmí být odtržena od věcí, poznání prostřednictvím vlastní aktivity, smyslů a pochopení musí předcházet zapamatování. Herder tak vyvrací mýty o samozřejmosti, snadnosti a hravosti samotného učení, které ve skutečnosti závisí na osobním úsilí každého žáka. Herder definuje školu jako místo, kde se učíme základům jazyků, umění a obchodu, jejich pravidlům, kde se podle těchto pravidel cvičíme, abychom z nich učinili zvyky, a kde se nejdůsledněji projevují naše chyby a kde jsou také nejefektivnějším způsobem opravovány.

Výuka začíná u mateřského jazyka, na jehož kultivované formě podle Herdera závisí úroveň kultury každého národa, a to bez ohledu na to, za jak vulgární byl vlastní jazyk pokládán doposud. Mateřský jazyk je jazykem uvažování, reprezentace myšlenek a pocitů, sociální aktivity, nástrojem vzdělávání i směřování k humanitě. Jakkoli vše začíná u písmen, slov a gramatiky, nakonec záleží na čistotě, srozumitelnosti, živosti, přirozenosti a celkové příjemnosti jazykového projevu, kterému se člověk učí zejména poslechem, čtením vzorových textů a cvičeními ve správném stylu. Čtení nahlas má zahrnovat příběhy, bajky, dějiny, konverzace i monology, komedie i tragédie. Součástí výuky je psaní vlastních kompozic, které upevňuje porozumění a učí rozvíjet vlastní myšlenky.

Studium klasických jazyků – řečtiny a latiny – by podle Herdera mělo být zaměřeno na cítění a pochopení duchovního, uměleckého světa i praktického života starých Řeků a Římanů. Přes toto ponoření se do dávných kultur je však třeba vždy zůstat současnými Němci, jejichž ideály se stávají dotykem se starou kulturou čistší, lepší a vyšší. Za zvláště povzbuzující Herder považoval kvality klasické řečtiny, její strukturu, koherenci a schopnost vyjadřovat myšlenky. Podle jeho mínění, si každý student právě studiem řečtiny může najít svoji vlastní cestu k humanitě.

Ve výuce náboženství Herder pochopil, že úkolem doby je vedle školení brilantních teologů zejména výchova všech lidí jako dobrých křesťanů. Bůh se podle Herdera v tomto světě nemanifestuje jen v Písmu svatém, ale projevuje se různými způsoby v historii i přírodě. Náboženství tudíž pro něj znamenalo nejen víru, poznání a cit, ale především celoživotní aktivitu, prostředek usměrňování vnitřního života každého člověka v zájmu budování silné osobnosti a vlastní seberealizace. Ve svém katechismu, který vychází z Lutherova, vysvětluje náboženské učení prostřednictvím otázek a odpovědí a příkladů ze života a pro jeho studium klade důraz na zapojení praktických zkušeností, rozumu a vlastní aktivity.

V Herderových návrzích na změny ve výuce historie, které více než o století předběhly dobu, najdeme důraz na komplexní studium kultur jednotlivých historických národů a civilizací za účelem poučení a povznesení vlastního života. Vedle politických dějin to znamená objasňovat i vývoj myšlení, umění a věd, např. využívání navigace, obchodu, astronomie, skla, střelného prachu atd. Vyzýval ke kritickému přístupu ke studiu minulých časů, přičemž je nestačí jen obdivovat a milovat, ale je třeba se naučit, co je hodno lásky a obdivu, a co s sebou naopak nese ohavnost a hrůzu.

Zeměpis má být podle Herdera studován v těsné souvislosti s historií. Je

historickým výkladem současnosti. Má-li jeho výuka sloužit účelu, musí být kvalitním literárním vyjádřením popisu rozmanitostí Země s využitím vizuálních pomůcek, map a glóbbů. Ze studia pouhého seznamu fakt stejně jako pouhého slovníku se nikdo ještě učencem nestal. Jak krásně lze např. vyjádřit výšku hor, bystriny vod, které z nich stékají, život ve vysokohorských vesnicích, jak lze vyprávět o rozmanitých jazycích, kulturách a náboženstvích, stejně jako o tajemstvích cizí flóry a fauny. Výuku zeměpisu Herder navrhoval rozdělit do tří let, počínaje fyzickou geografii, následně pak geografii politickou a ve třetím roce kombinaci obou obohatit geografii obchodní.

„Krásné vědy musí těm vyšším předcházet, přece tedy, že i v nich v základu leží pravda. Řád, jak se vyvíjejí denní a roční doby, lidské životní věky a síly naší duše, nám ukazuje tuto cestu... Krásné a příjemné dějiny přírody, takřka obraz Božího Stvoření, předchází bezpochyby abstraktní fyzice; nejinak lehké a příjemné dějiny lidstva abstraktní metafyzice a mravouce... Krásné vědy, správně pochopeny, mají tu přednost, že jsou pro všechny stavy a obchody, místo čehož každá vyšší buduje jen odloučené pole: musí tedy být v této všeobecnosti pěstovány zvláště s mládím.“

Jako celoživotní učitel na mnoha školách a později též reformátor a správce výmarského gymnázia Herder obecně prosazoval školy jako veřejné instituce pod vedením a dohledem státu. Žáci mají být od počátku rozděleni na ty, kteří směřují na dráhu učence, a ty kteří se školí pro praktický život, řemeslo, práci a obchod. Gymnázia by jako příprava pro univerzitu měla v sobě spojovat studium ideálů s praktickým životem. Soustředění na řecká studia směřuje k morálnímu jádru starověké filosofie a umění jako modelu rozvinutí mimořádných duchovních schopností pro nastávající slibnou, ale také nepředvídatelnou dobu.⁵²

Před Teologickým gymnáziem se po těžkých zkouškách osudu nyní objevila možnost nejen využít relativní přízeň vlivných míst habsburské monarchie, ale i zúročit náskok, který v gymnaziálním školství získaly severní německé země ušetřené jezuitské reakce, která orientovala gymnázia téměř výhradně na latinu a katechezi, a napsat tak druhou kapitolu malého zázraku, který představovala Ježíšova škola v základní výuce.

Rozdíly protestantských škol oproti katolickým byly i v 18. století již značné. Protestantské školy neměly plošně zavedené učební plány a skladba předmětů a jejich časový fond byl určován jednotlivými školními ústavami a intenzita a úroveň výuky tak vždy velmi závisely na učitelském sboru a vedení školy. Na učitele byly kladeny značné požadavky nejen v oblasti pedagogické výkonnosti, ale i příkladného života, se kterým se neslučovalo např. kouření, život v dluzích nebo neuspořádané rodinné a citové poměry.

S latinou se začínalo již v nejnižších ročnících. Ve vyšších pak byla doplňována řečtinou a hebrejštinou. Širší okruh studovaných latinských autorů i výběru jejich prací byl orientován na porozumění obsaženému duchovnímu poselství. Výklad díla byl méně schématický a výuka byla obohacována diskusemi, znalostními soutěžemi a divadelními hrami. Pěstována byla četba Bible, memorování katechismu a základy teologie, filosofie a rétoriky i mimo univerzitu. Mateřština a živé jazyky se vyučovaly i ve vyšších ročnících. Důraz byl kladem na dějiny a přírodní vědy, zejména matematiku, astronomii, fyziku, zeměpis, botaniku a

zoologii. Součástí byla i výuka kreslení, hudby a návštěva dílen a ruční práce. Výuka byla doplňována častým opakováním a přezkušováním a koncepční otázky a pedagogické výsledky byly pravidelně na konferencích konzultovány mezi učiteli navzájem.⁵³

Zajímavé je, že to, co bylo v první pol. 18. stol. specifikem, si postupně probíjí své místo a je uznáváno, alespoň v oblasti gymnázií, oficiálními místy habsburské monarchie. Příchod nových vyučovacích metod je spjat s Langovou reformou. Přestože byla její úspěšnost pouze částečná a ztroskotala zejména na fatálním nedostatku kvalifikovaných učitelů, lze její základní východiska použít ke srovnání se zjištěnými fakty o výuce na těšínském Teologickém gymnáziu a jejich zhodnocení podle měřítek tehdejších pokrokových autorit monarchie. Podrobnou analýzu Langem prosazovaných pedagogických zásad najdeme v rozsáhlé monografii Geralda Grimma z roku 1995.⁵⁴

Původní Langova osvícenská a nehumanistická koncepce středního školství, kterou předložil již v roce 1797, navrhovala pro šestiletá gymnázia pětidenní vyučovací cyklus v týdnu, 3 dny po 6 povinných hodinách a 2 dny po 5 znamenalo dohromady 28 hodin týdně. Gymnázium s jednou třídou v každém ročníku pak mělo týdně fond 168 hodin. Langův model gymnázia počítal s následující strukturou předmětů (v závorce uvedeny týdenní hodiny v jednotlivých ročnících):⁵⁵

Tabulka 3

Latina (12,12,10,10,8,8)

Němčina (6,6,3,2,2,2)

Řečtina (0,0,3,3,4,4)

Náboženství (3,3,3,3,3,3)

Teorie slohu (0,0,0,0,3,3)

Matematika (2,2,3,3,3,3)

Dějepis (0,2,4,5,2,2)

Zeměpis (5,3,2,2,2,2)

Základy filosofie (0,0,0,0,1,1)

Další živé jazyky pak bylo doporučeno vyučovat jako nepovinné. Ve schématu Lang navrhl tzv. stupňovitou výuku jazyků, začínající na normální nebo hlavní škole němčinou, pokračující pak intenzivní výukou latiny, přičemž němčina by zůstávala významným předmětem, aby se žáci naučili jazykové normě i jiným způsobem než z umělecké literatury, přičemž němčina měla být vždy o krok napřed před latinou. Výuka němčiny a latiny pak měla připravovat k řečtině a usnadňovat a urychlovat její zvládnutí. Tímto systémem by se žáci mohli postupně soustředit na rozdíly náročnějších jazyků oproti již známému. V menších městech mohla působit gymnázia pouze čtyřletá, přičemž žáci studia dokončovali v jiném místě.

Délka vleková se projednávání Langova návrhu, jeho průběžné změny a redukovaný výsledný návrh reformy vtělený do Gymnasialkodexu, který vyšel až v roce 1808, mluví samy za sebe. Gymnasialkodex ustanovil trvání školního roku vždy od 3. listopadu do 14. září. Denní vyučování bylo rozděleno na dopolední (2 hodiny) a odpolední (2 hodiny), přičemž neděle, čtvrtek a úterní odpoledne byly volné. Výuka se rovněž nekonala v době vánočních a velikonočních svátků. Studenti každý den bez výjimky navštěvovali bohoslužbu v kostele. Na konci každého pololetí se konaly slavnostní veřejné zkoušky. Počet žáků v jedné třídě byl omezen na maximálně 80.

Gymnasialkodex nařídil zavést od školního roku 1808/1809 jednotné studijní plány dle Langova upraveného návrhu s doprovodnými pokyny pro obsah, metodu a organizaci výuky:⁵⁶

Tabulka 4

Latina a němčina (9,9,9,9,9,9)

Řečtina (0,0,0,2,2,2)

Náboženství (2,2,2,2,2,2)

Matematika (2,2,2,2,2,2)

Dějepis a zeměpis (3,3,3,3,3,3)

Přírodověda (2,2,2,0,0,0)

Počet vyučovacích hodin v jedné třídě oproti původnímu návrhu klesl na 18, v celé škole pak na 108. Pečlivé vypracování učebních plánů Lang doprovázel neúnavnou prací nad přípravou povinně předepsaných učebnic, kterých se učitelé museli držet a případné odchylky a doplňky si nechat úředně schválit.

Na gymnáziích i nadále stála na prvním místě výuka latiny doprovázená pokročilou výukou německého jazyka. Předmět sám o sobě časově zabíral polovinu veškerého času stráveného ve škole. Výuka latiny měla být natolik úplná, aby žák již následně nepotřeboval další školení v dovednostech latinského čtení a psaní a měl takové filologické znalosti, že si dovedl v každé situaci poradit. Výuka spočívala na původní tradici memorování, nicméně byla obohacena významnými neohumanistickými prvky.

Na rozdíl od předcházející jezuitské tradice byl výukou latiny rovněž sledován cíl zdokonalení se v německém jazyce. Gramatické jevy, dělení slov a tvarosloví měly být studovány i s ohledem na specifika němčiny se zdůrazněním shod a odlišností těchto dvou jazyků. Součástí výuky bylo prohlubování znalostí německé gramatiky a kaligrafie. Pro objasnění vztahů obou jazyků Lang doporučoval pěstování překladů jak z latiny do němčiny, tak i z němčiny do latiny.

V prvním ročníku si měli žáci osvojit základy latinské gramatiky, gramatické formy jako deklinace a konjugace a seznámit se s úvodem do syntaxe. Langova učebnice

„Lateinischen Sprachlehre für Anfänger“
(Latinská jazyková výuka pro začátečníky),

čerpala z bohaté zkušenosti německých pedagogů, přičemž hlavní autoritou mu byl saský teolog, duchovní a superintendent Christian Gottlieb Bröder. Učebnice mimo jiné obsahovala soubor latinských textů vybraných z oblasti přírodních věd, jejichž náročnost byla odstupňována. Stejně jako v zavedení speciálního přírodovědného předmětu i zde se projevoval Langův kladný vztah k mimořádně rychle se rozvíjícímu vědnímu oboru.

V druhém ročníku latinské výuky byla středem zájmu syntax a schopnost obecně zacházet s gramatickými pojmy a pravidly. Ve třetím a čtvrtém roce se předpokládalo detailní zvládnutí syntaxe, nauky o synonymech a skladby verše. Na programu bylo neustálé procvičování a využívání gramatických pravidel, četba a překlad latinských autorů. Práce s původními texty měla kromě zvládnutí jazyka rovněž rozvinout schopnost interpretace a pochopení věcného obsahu díla, jeho objasnění a reflexe. Důraz byl kladen nejen na správné užití slov, ale také na využívání obvyklé frazeologie. Od třetí třídy měl učitel v průběhu výuky předmětu

komunikovat výhradně latinsky a vyžadovat od žáků oslovení a odpovědi v této řeči.

Pro předmět Lang připravil učebnice
„Grammaticae latinae pars altera“
(Latinská mluvnice – druhá část) a také

„Chrestomathia latina“
(Latinská čítanka),

kteřá byla výběrem latinských textů od autorů: Aurelia Victora, Pomponia Mely, Cornelia Nepa, Caesara, Velleia Paternula, Livia, Tacita, Plinia Maior, Ovidia, Dyonisia Catona, Valeria Maxima. Pro nejvyšší ročníky, kde byli žáci seznamováni s jednotlivými rétorickými a literárními styly, byla určena

„Institutio ad eloquentiam“
(Nauka o výmluvnosti),

což byla pouze Langem upravená a zkrácená verze dosud používané učebnice. Lang kladl mimořádný důraz na časté vypracovávání školních a domácích slohových prací v latinském i německém jazyce jako prostředku postupného dosažení kvalitativní úrovně řeči žáka.

Pro učitele pak byly určeny sbírky textů s vysvětlením nového neohumanistického přístupu k výkladu

„Selecta latinae orationis exemplaria“
(Výbor příkladů latinských stylů) a

„Sammlung deutscher Beispiele zur Bildung des Stils“
(Sbírka německých příkladů pro rozvíjení jazykových stylů).

Řecká výuka byla věnována překladu a interpretaci vybraných autorů. Užívaná řecká čítanka byla upravenou verzí starší pruské učebnice

Griechisches Lesebuch für die Anfänger
(Řecká čítanka pro začátečníky)

od Friedricha Gedike z roku 1782, která byla později v upravené podobě vydána také pod názvem:

„Griechisches Lesebuch für die Humanitäts–Classen in den Gymnasien der Österreichischen Staaten“
(Řecká čítanka pro humanitní třídy gymnázií v rakouských zemích).

V průběhu studia byl kladen důraz na porozumění obsahu a autorovy výpovědi a také na pochopení shod a rozdílů s jinými jazyky a na analýzu gramatických struktur. Překlady z němčiny do řečtiny Lang nedoporučoval a staly se tak na gymnáziích běžné až po roce 1820.

Zcela nová byla Langova koncepce společné výuky zeměpisu a dějepisu, rozčleněná do tří základních částí. V první části, zahrnující první ročník, se žáci seznamovali se základy obou předmětů. Druhá část byla věnována starověku a dávána do souvislostí s četbou klasických latinských autorů. Třetí část, zahrnující čtvrtý až šestý ročník, se zabývala matematickou geografii, moderními zeměpisnými poznatky a dějinami současných států. Pro upevnění znalostí se tak každá látka probírala dvakrát. Nejprve zběžně a všeobecně v prvním ročníku a poté podrobně a důkladně v jedné za dvou následujících částí. Ve výuce zeměpisu Lang zdůrazňoval nezbytnost vizualizace, využití map a glóbů, které přivádí žáka k myšlenkám prostřednictvím imaginace, tedy vytvoření smyslového obrazu, jako jednoho z nejlepších prostředků zapamatování.

Ačkoliv středem dějepisné výuky zůstává osvojení si znalostí o faktech historických událostí a jejich účastnících včetně časového a místního zařazení, objasňování jejich významu by nemělo být nadále předmětem memorování, ale mělo by se zakládat na vlastním úsudku žáka. Lang doporučoval osvěžovat výklad zajímavými a humornými historkami např. ze života významných osobností, které by však v žádném případě neměly opouštět rámec přísně kritického výkladu. Zvláštní důraz kladl na sepětí zeměpisné a dějepisné výuky, obě měly být zajišťovány týměž učitelem a při objasňování vzájemných souvislostí jevů a událostí se neustále doplňovat. Nejdůležitějším tématem měly být zejména reálie, statistické údaje a podrobná historie habsburských dědičných zemí.

K dosažení vzdělávacích cílů byly vydány nové učebnice:

Elementar Buch der Geographie und Geschichte
(Základy zeměpisu a dějepisu)

Kurzer Entwurf der alten Geographie
(Stručný nástin historické geografie)

Lehrbuch der alten Staaten und Völkergeschichte
(Učebnice starověkých států a národů)

Lehrbuch der neuesten Geographie
(Učebnice nejnovější geografie)

Lehrbuches der neuern europäischen Staatengeschichte
(Učebnice dějin současných evropských států)

Od základu byla v Langově koncepci reformována i výuka matematiky. Nová metodika byla založena na osvojování si počtářských dovedností paralelně s algebraickým zobecňováním a uvědomování si společných matematických pravidel, která se uplatňují jak při zacházení s čísly, tak i s abstraktními písmeny. Přes velmi rozdílnou úroveň výuky na jednotlivých gymnáziích Lang usiloval, aby už v gramatických třídách byli žáci schopni řešit rovnice, úměry, slovní úlohy a provádět jednoduché matematické důkazy.

Ve dvou nejvyšších humanitních ročnících měla být pak výuka dovedena až k řešení kvadratických a kubických rovnic a pochopení základů geometrie na úrovni Euklidových učebnic. Kromě seznámení se se základními geometrickými pojmy to znamenalo postupně nabývat schopnosti a představivosti ke zvládnutí řešení složitějších geometrických úloh postupem na ose axiomata → problema → theorema. Proti Langově vůli vydala nicméně v roce 1812 dvorská studijní komise

zpátečnické nařízení používat na gymnáziích pro aritmetiku a geometrii výhradně latinský jazyk se všemi negativními dopady na Langem pracně budované zásady názornosti a srozumitelnosti.

Na začátku 19. století dosáhla přírodovědecká studia uznání jako nový vědní obor a stala se nezbytnou součástí filosofických a lékařských univerzitních studijních plánů. Postupně se začala rozčleňovat na fyziku, botaniku, zoologii, mineralogii a chemii. Gymnaziální výuka v Rakousku zakládající se do té doby výhradně na latinských přírodovědných dílech klasiků zaznamenala díky Langově reformě převrat. Lang kladl důraz na seznámení s praktickou každodenní stránkou přírodovědy a znalost zejména tuzemské flóry, fauny a minerálů, zvláště pak s ohledem na jejich užitečnost nebo nebezpečnost. Rozsáhlé přírodovědné vědění, včetně znalostí složitých klasifikačních systémů, pak měli žáci v příslušných oborech získávat až na univerzitě.

První dva roky výuky byly zcela věnovány biologii včetně výkladu o stavbě a funkci lidského těla s důrazem na poučení pro praktický život a zdravý životní styl. Lang doporučoval oproti zdlouhavým popisům co největší názornost a vyzýval učitele k pořizování sbírek minerálů a preparovaných rostlin a živočichů, jakož i jejich kreseb, které měly být využívány nejen při samotném výkladu, ale i při zkoušení.

Rozvoj všímavosti a přemýšlení žáků měl být v centru pozornosti učitele i ve třetím ročníku, kde byla na programu fyzika. Seznámení s chováním těles, vzduchu, ohně, světla a elektřiny a magnetizmu mělo probíhat jak pozorováním, přímým předváděním a experimentem, tak opět i za pomoci kreseb. Vzhledem k omezeným časovým možnostem gymnaziální výuky Lang doporučoval omezit se jen na prakticky nejnezbytnější oblasti s využitím co nejjednoduššího aparátu. Pochopení zákonitosti základních fyzikálních procesů podle Langa nejen umožňovalo jejich využití, ale přispívalo rovněž ke správnému smýšlení mladých lidí a vedlo je k úctě k Bohu jako stvořiteli.

O novém pojetí výuky v oblasti přírodních věd vypovídá i zaměření vydaných učebnic:

Natugeschichte in Hinsicht auf Brauchbarkeit der Natur Producte im gemeinen Leben (Přírodověda s ohledem na využití přírodních produktů v běžném životě) a

Naturlehre in Hinsicht auf die neuen Entdeckungen zur Erklärung gewöhnlichen Erscheinungen in der Körperwelt (Učení o přírodě s ohledem na nové objevy k objasnění obvyklých jevů ve světě těles).

Výukou náboženství byl podle Langovy reformy na každém gymnáziu pověřen specialista – gymnaziální katecheta, který měl kromě výuky principů a historie náboženství rovněž za úkol sledovat vlastní náboženský vývoj žáků i v souvislosti s nabýváním znalostí v dalších oborech. Jeho úkolem bylo vést žáky ve víře, myšlení a mravech a budovat v nich úctu ke katolickým autoritám minulosti a současnosti.

Obecné požadavky gymnaziální výuky byly na vznikající Teologické gymnázium

v Těšíně uplatněny velmi rámcově a těšínská přípravná komise tak dostala prostor pro své vlastní návrhy. Co se ale jednotlivým tvůrcům nové koncepce augsburského gymnázia začátkem onoho roku 1811 honilo v hlavě?

Johann Georg Schmitz von Schmetzen (1765 – 1825), rodák z Kežmaroku, vystudoval univerzitu v Greifswaldu a byl od roku 1789 pastorem ve Velké Lomnici, kde se o své vůli naučil slovensky, aby mohl místním lidem srozumitelně kázat. Roku 1806 byl povolán na místo duchovního do Bílska a o 4 roky později jmenován moravskoslezským superintendantem. Byl obdivován pro důkladné vykonávání každodenní duchovní práce a mimořádně poutavá kázání. V tom jubilejním, v roce 1809, ke stému výročí obnovy církve augsburského vyznání v Těšíně, s nesmírnou úctou k tradici vyzdvihl odvahu, odhodlání a píli předků při udržování duchovního života náboženské obce. Zdůraznil přitom i výjimečné zásluhy Ježíšovy školy, která jako jediná evangelická v rakouských dědičných zemích vychovala generace věřících jak v celém Slezsku, tak i mimo ně.⁵⁷

Georg Friedrich Erdmann Klette von Klettenhof (1766 – 1846) pocházel z vesnice v Dolním Slezsku nedaleko Broumova. Byl majitelem statku Hradiště v Těřlicku. Vystudoval univerzitu v Halle. V roce 1793 byl povýšen do šlechtického stavu a o dva roky později se stal jediným laickým představeným Ježíšovy církve milosti v Těšíně. Hlavně na jeho úsilí tak záleželo přežití a hmotné zajištění církve. Byl autorem prvního tištěného historického pojednání o těšínské církvi, přičemž plnou třetinu této cca 40–ti stránkové práce věnoval historii Ježíšovy školy.⁵⁸

V jejím závěru vyslovuje přání:

„Přeji si, aby zvláště škola dosáhla někdejšího rozkvětu, ze kterého jsme se v minulosti tak těšili. Dnes není v rakouských zemích ani jediné gymnázium pro protestanty. Tato pamětní kniha nechť je proto věnována budoucnosti naší školy. Ať ji více lidí a přátel povzbudí rohem hojnosti svých štědrých darů a každý podle svých možností ať přispěje kapku po kapce v mohutný proud. Dobročinnost je ctí. Kromě toho tyto příspěvky umožní vytvořit tak potřebný fond pro zaměstnání více učitelů a nezbytné zvýšení jejich bídných platů... Možná, že za 100 let budou vaši vnuci a pravnuci na vašem místě nahlížet na věci stejně jako vy a napřou veškeré úsilí pro zachování chrámu Páně a jeho školy a budou se pod osvícenou moudrou vládou šťastně modlit a nerušeně uctívat Boha tóny svých písní.“⁵⁹

Heinrich Julius Kotschy (1785 – 1834), v době příprav Teologického gymnázia teprve 26 letý, byl syn učitele Ježíšovy školy a varhaníka Johanna Gottfrieda Kotschy. Studoval v Lipsku a Göttingenu. Roku 1807 byl povolán jako polský duchovní a učitel Ježíšovy školy. Měl zpočátku 33 žáků ve třech třídách, z toho 12 dívek. Byl znám svým vyhlášeným řečnickým talentem.⁶⁰

Samuel Schimko (1761 – 1835) pocházel z Trenčína a jako jediný z členů komise neměl za sebou univerzitní studia na prestižní německé univerzitě. Vzdělání získal na gymnáziu Šoproni a lyceu v Prešpurku. Od roku 1806 byl duchovním v Ustroni a od roku 1810 v Těšíně.⁶¹

Franz Ludwig Andresky (1744 – 1813) byl od roku 1802 konrektorem Ježíšovy školy, od roku 1805 jejím posledním rektorem a od roku 1807 pak i duchovním v Těšíně, přičemž po 6 let vykonával obě povolání současně. Jako rodák ze Slezska

byl již v pokročilém věku do Těšína povolán po dlouholetém působení na Spiši. Byl jediným členem komise, který se nedožil slavnostního otevření gymnázia.⁶²

Zkušenosti, vzdělání, osobní založení a názory členů komise při přípravě studijních plánů tak směřovaly k uplatnění aktuálních progresivních pedagogických metod prosazovaných na německých univerzitách v kontextu aktuálních požadavků habsburského státu a staleté tradice Ježíšovy školy, ke které všichni cítili nesmírnou úctu. Omezené finanční možnosti provizória školy se nicméně staly limitujícími až do roku 1847. I to byla jedna z příčin, že se studijní plány gymnázia z roku 1813 v podstatě po 34 let neměnily, i když vykazovaly četné drobné odchylky.

Teologické gymnázium respektovalo nařizený školní rok od listopadu do září, od roku 1830 byly na základě dvorského dekretu prázdniny přesunuty na červenec a srpen.⁶³ Učilo se každý den od pondělí do soboty. Školní den začínal vždy společným zpěvem a modlitbou. Každého půl roku byly konány veřejné zkoušky před učitelským sborem za přítomnosti eforů a duchovních těšínského sboru. Klasifikace měla pět stupňů: eminenz = výborně, ademinenz = velmi dobře, prima = dobře, secunda = prostředně, tertia = špatně.⁶⁴

Následující tabulky charakterizující reálné učební plány v tomto období jsem sestavil podle Biermannovy práce⁶⁵ a doplnil o informace z dodnes uchované sbírky katalogů předmětů gymnázia.⁶⁶ Katalogy obsahují pro každý rok a každé relevantní období předem podrobný plán studia, včetně použitých učebnic, učebních metod a probíraných témat, podepsaný vždy odpovědným učitelem a jedním z eforů gymnázia. Pro přípravku a první elementární třídu, pro které plány Biermann neuvádí, jsou pak katalogy pramenem jediným. V základních parametrech je však řeč katalogů potvrzována také anonymním rukopisem dějin gymnázia přibližně z roku 1827.⁶⁷

Vzhledem k tomu, že dostupné katalogy nepokrývají celé studované období, můžeme považovat následující vyhodnocené časové úseky vzhledem k relativní stálosti plánů za dostatečně vypovídající o celém období. U jednotlivých titulů učebnic uvádím pro snadné dohledání vždy letopočet prvního vydání, přičemž je třeba počítat s vysokou frekvencí následných, většinou hojně upravovaných tisků, diktovanou širokým užíváním tehdy poměrně jedinečných výukových materiálů.

Tabulka 5

Přípravka⁶⁸

Období: 1824 – 1835

Předmět	Obsah	Hod.
Náboženství	Výuka v polském jazyce sledovala základní učebnici Erster Unterricht in der Religion für Kinder (První vyučování náboženství pro děti) od Johanna Georga Rosenmüllera z roku 1771. Důraz byl kladen na učení o Bohu, znalost evangelia a pochopení nesmrtelnosti duše a posmrtného života. Součástí vedení ke křesťanským zásadám a povinnostem vůči rodičům a ostatním lidem byl žákům vštěpován odpor k podvodnému jednání, kradení a lhaní. Cílem výuky bylo objasnění a sžití se s Desaterem Božích přikázání. Od roku 1833 je v katalogu předmětu uváděna polská učebnice Nauka dla dziatek a Lutherův katechismus (viz následující tabulka).	4

Slabikování a čtení	Výuka a procvičování slabikování a čtení textů v německém, polském a českém jazyce podle učebnic předepsaných pro normální školy.	6
Počty	Výuka a procvičování znalosti a psaní číslic, počítání z paměti. Úvod do sčítání, násobení a dělení v symbolickém počtu.	4
Krasopis	Výuka a cvičení německé a polské kaligrafii a pečlivého krasopisu podle předloh.	4
Celkem		18

Tabulka 6

První elementární třída⁶⁹

Období: 1813 – 1825

Předmět	Obsah	Hod.
Náboženství	Výuka v polském jazyce navazovala na přípravku. Opírala se o Lutherův katechismus – Catechismus D. M. Lutheri Quadrilinguis 1725 – a polskou učebnici Krótka Nauka Krześcijańska dla Dzieci (Krátká křesťanská učebnice pro děti) z roku 1775 s dalšími vysvětleními na základě četby Bible. Součástí byly četba, zapamatování a recitace částí Lutherova katechismu v německém jazyce. Původní polská učebnice byla záhy nahrazena jinou učebnicí Nauka dla dzieci v rukopise. Od roku 1820 je uváděna nová polská učebnice sepsaná seniorem Andrzejem Paulinim, vydaná v roce 1818 pod názvem Nauka ewangielii Chrystusowej dla dzieci szkół ewangelickich na wsi na zrzadzenie wyzszych urzedow...(Učebnice evangelia Ježíše Krista pro děti evangelických škol na venkově dle nařízení vyšších úřadů...)	3
Biblické dějiny	Výuka probíhala v polském jazyce podle učebnice Johanna Hübnera Zweymal zwey und funffzig Auserlesene Biblische Historien, der Jugend zum Besten abgefasset, z roku 1714, která mnohokrát vyšla i v českém překladu např. pod titulem Biblická Hystorye starého a nowého Zákona, jakož i v překladu polském, např. Dwa kroć piećdziesiąt i dwie wyborne Pisma Świętego hystorye ze Starego i Nowego Testamentu. Jednotlivá probíraná témata: <ol style="list-style-type: none"> 1) Od stvoření světa až po patriarchu Abraháma 2) Od patriarchy Abraháma k Jákobovi 3) Od Noema k Izákovi – opakování 4) Od Izáka k Mojžíšovi 5) Od Mojžíše až po období soudců a králů celého Izraele 6) Od Jozua až po krále Saula 7) Od doby soudců a králů celého Izraele 8) Od krále Davida až po babylonské zajetí <p>Varianty dalších období:</p> <ul style="list-style-type: none"> Od patriarchy Jáкова až po vyjití z Egypta Od příchodu do Izraele až po období soudců Od období soudců až po království Izrael Od krále Saula až po krále Šalamouna Od Abraháma k Josefovi Od Josefa až po vyjití z Egypta Od příchodu do Izraele až po Samuela Od Samuela a Saula až po Davida a Šalamouna Od krále Šalamouna po babylonské zajetí Od stvoření světa až po stavbu Noemovy archy Od potopy světa k Jákobovi Od Josefa k Jozuovi Od Jozua až po krále Šalamouna Od propuštění z babylonského zajetí 	2
Počty	Výuka podle učebnice pro normální školy. Témata: <ol style="list-style-type: none"> 1) Celá čísla a zlomky 2) Sčítání a odčítání celých čísel a zlomků 	4

	<ol style="list-style-type: none"> 3) Násobení a dělení v jmenovitém počtu a pravidlo trojčlenky 4) Úvod do 4 druhů výpočtu v symbolickém a jmenovitém počtu 5) Úvod do 4 druhů výpočtu v symbolickém a jmenovitém počtu a pravidlo trojčlenky 6) Pokračování v pravidle trojčlenky a počítání z paměti 7) Pokračování v pravidle trojčlenky, jeho použití a počítání z paměti 8) Úvod od 4 druhů výpočtů v symbolickém počtu 9) Následná výuka v kvadratickém a kubickém počtu 	
Cvičení v německém a polském jazyce	Cvičení v polském pravopisu a překladu z polštiny do němčiny a naopak s užitím frází podle polské čítanky Andreas Polsfus, Polnisches Lesebuch für Anfänger (Polská čítanka pro začátečníky) z roku 1792. Od roku 1822 je v učebním plánu vedle výuky polského pravopisu výslovně uváděn i pravopis německý a od roku 1824 rovněž cvičení ve skloňování a časování.	3
Psaní	Cvičení v německé, polské a české kaligrafii a pravopisu a psaní podle diktátu.	4
Kosmografie	Výklad o zemi a vesmíru podle učebnice Johanna Andrease Christiana Löhra Gemeinnützige Kenntnisse (Obecně užitečné znalosti) z roku 1800. Probíraná témata: <ol style="list-style-type: none"> 1) O pevnině a Evropě obecně 2) O pevnině, zejména o nordických zemích v biblické Evropě 3) O pevnině, a zvláště pak o Bukovině, Maďarsku Sedmihradsku, Chorvatsku a Slavonii 4) O pevnině, a sice o Evropě 5) O pevnině, a sice o Asii 6) O pevnině, a zvláště pak o Africe a Americe 7) O nebi a pohybu světů 8) O pevninách na planiglóbu 9) O pevnině, a zejména pak o německých zemích a rakouské monarchii 10) Ověření znalostí prací s planiglóblem a mapami Těšína, Slezska, Moravy, Čech a Haliče 	2
Přírodověda	Výuka přírodovědy podle učebnice Georga Friedricha Seilera Allgemeines Lesebuch für den Bürger und Landmann; zum Gebrauch in Stadt und Landschulen (Všeobecná čítanka pro měšťany a rolníky k využití v městských a zemských školách) z roku 1790. <p>Témata:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Úvod do fauny 2) Úvod do fauny, zvláště pak o savcích 3) O savcích a čtyřnožcích 4) Z fauny o ptácích 5) Z fauny o živočiších, kteří žijí pouze ve vodě a ve vodě i na zemi 6) O savcích a rybách 7) O fauně, zvláště pak o hmyzu 8) Přednáška o rybách, hmyzu a červech 9) O živlech a přírodním koloběhu 10) O třech oblastech přírodního koloběhu 	1
Čtení	Cvičení ve správném čtení v německém a polském jazyce s využitím čítanky: Johann Klapsia, Lesebuch für Kinder zur Beförderung guter Gesinnungen (Čítanka pro děti k povznesení jejich dobrého smýšlení) z roku 1788 a textu Nového zákona.	2
Celkem		21

Tabulka 7

Druhá elementární třída⁷⁰

Předmět	Obsah	Hod.
Náboženství	Výuka podle Luthers Katechismus, který v roce 1798 vydal a opatřil výkladem Johann Gottfried Herder. Kniha byla přeložena i do češtiny pod názvem Katechismus Doktora Martina Luthera s obsjrným Katechetyckým Výkladem Jana Gottrýda Herdera, k prospěchu sskol ewangelických nynj po prwé z německého přeloženým a wydaným.	2
Biblické dějiny	Výuka podle Kurzer Umriß der biblischen Geschichte des alten und neuen Testamentes (Stručný nástin biblických dějin Starého a Nového zákona) od Samuela Bredetzského z roku 1809.	2
Latinský jazyk	Výuka podle schválené učebnice pro první ročník gymnázií v c. k. zemích Lateinischen Sprachlehre für Anfänger se soustředovala především na tvarosloví, překlad a rozbor textu a zapamatování slov, frází a významů a jejich užití v mluveném i písemném projevu.	4
Aritmetika	Výuka podle schválené gymnaziální učebnice Theoretisch–praktische Rechenkunst zum Gebrauche der Lehrer und Schüler (Teorie a praxe v umění výpočtu pro učitele a žáky) od Franze Ignaze Kohlase z roku 1813 byla zaměřena na zdokonalování ve čtyřech druzích výpočtu se zlomky, nauku o vztazích a poměrech a pravidlo trojčlenky.	2
Polský jazyk	Výuka podle učebnice Andreas Polsfus, Polnisches Lesebuch für Anfänger zaměřená na překlady z polštiny do němčiny a naopak, rozšiřování slovní zásoby a procvičování jazykových dovedností.	3
Německý jazyk	Výuka podle učebnice pro hlavní a normální školy zaměřená na tvarosloví a slovní vazby, psaní diktátů a lehčí písemné kompozice.	4
Zeměpis	Výuka podle učebnice Grundriß der Erdbeschreibung (Stručný přehled popisu Země) z roku 1823.	2
Přírodověda	Výuka v oblasti zoologie, mineralogie a botaniky s využitím rozsáhlého díla Johanna Andream Christiana Löhra Gemeinnützige und vollständige Naturgeschichte für Liebhaber und Lehrer (Obecně prospěšný a v úplnosti podaný přírodopis pro milovníky přírody a učitele) z let 1815 až 1817.	2
Celkem		21

Poněkud odlišný obraz poskytuje katalog předmětů druhé třídy, který je dostupný pro období 1813 – 1827, tedy pro období od vzniku gymnázia po následujících 14 let. Hlavní odlišností je výuka francouzštiny, která původně začínala v rozsahu dvou hodin týdně právě již ve druhé třídě podle Französisches Lesebuch für die ersten Anfänger (Francouzská čítanka pro úplné začátečníky) od Johanna Georga Müchlera z roku 1782.

Počty hodin věnované týdně jednotlivým předmětům se tak minimálně v tomto období oproti výše uvedenému schématu lišily:

Francouzský jazyk	2
Německý jazyk	2
Latinský jazyk	3
Aritmetika	3

Celkový počet týdně vyučovaných hodin ve druhé třídě byl ale stále stejný – 21. V zeměpisu byla původně až do přechodu k jednotné učebnici využívána Handbuch der neuesten Geographie für Akademien und Gymnasien (Rukověť nejnovější geografie pro akademie a gymnázia) od Johanna Ernsta Fabriho z let 1784 – 1785.

Tabulka 8

Třetí gramatická třída⁷¹

Předmět	Obsah	Hod.
Náboženství	Výuka podle Luthers Katechismus, který v roce 1798 vydal a opatřil výkladem Johann Gottfried Herder. Kniha byla přeložena i do češtiny pod názvem Katechismus Doktora Martina Luthera s obsjrným Katechetyckým Výkladem Jana Gottrýda Herdera, k prospěchu sskol ewangelických nynj po prwé z německého přeloženým a vydaným.	3
Latinský jazyk	Opakování tvarosloví a výuka a objasnění syntaktických pravidel podle Practische Grammatik der lateinischen Sprache (Praktická gramatika latinského jazyka) od Christiana Gottlieba Brödera z roku 1787. Na programu byla četba bajek a také životopisů Cornelia Nepa z čítanky Chrestomathia latina, jejich překlad, rozbor a procvičování jednotlivých slovíček a frází. Pro vštípení do paměti byly součástí výuky i překlady z němčiny do latiny.	4
Německý jazyk	Probírána byla hlavní syntaktická pravidla a jejich užití v písemném projevu, zejména ve formě dopisu. Žáci byli uvedeni do tří základních stylů – vyprávění, popisu a rozhovoru – s procvičováním na základě vlastních písemných prací na zvolené téma.	3
Francouzský jazyk	Výuka tvarosloví, překlad, rozbor a částečné memorování textů z učebnice Französiches Lesebuch für Anfänger (Francouzská čítanka pro začátečníky) od Friedricha Gedikeho z roku 1785. Procvičovány byly i překlady z němčiny do francouzštiny s využitím Practische Französische Grammatik (Praktická francouzská gramatika) od Johanna Valentina Meindingera z roku 1783.	2
Aritmetika	Výuka podle učebnice Anfangs–Gründe aller Mathematischen Wissenschaften (Základy matematických věd) od Christiana Wolfa z roku 1710, zaměřená na vysvětlení a procvičení zlomků, poměrů, procent, řad a složitá pravidla sčítání řad, výpočtu ažia, podílu, diskontu a srážky, jakož i počítání ceny zboží a obchodní arbitráže a dalších metod praktických výpočtů.	2
Geometrie	Představení geometrie na základě učebnice Anfangsgründe der geometrie (Základy geometrie) od Johanna Petera Wilhelma Steina z roku 1820 obsahovalo to nejdůležitější z nauky o trojúhelnících, plošném obsahu kruhových, čtyřúhelníkových a mnohoúhelníkových tvarů, vyměřování rovných objektů, transformace plošných obsahů a odmocňování. Součástí výuky bylo i řešení lehčích praktických geometrických úloh.	2
Zeměpis	Výuka podle učebnice Kleine Schulgeographie (Malý školní zeměpis) od Johanna Günthera Friedricha Cannabicha z roku 1818 zahrnovala seznámení s matematickými a politickými fakty o Zemi a jejích světadílech.	2
Přírodověda	Výuka o flóře, fauně a minerálech podle učebnice sepsané ředitelem Teologického gymnázia a pozdějším moravskoslezským superintendantem Johannem Georgem Lumnitzerem – Lehrbuch für den ersten, systematischen Unterricht in der Naturgeschichte (Učebnice pro základní systematické vzdělávání v přírodovědě), která obsahovala i názorné vývojové tabulky, které Lumnitzer pro tuto knihu zvláště sestavil.	2
Světové dějiny	Výuka podle učebnice Lehrbuch für den ersten Schulunterricht in der Geschichtkunde (Učebnice pro základní vzdělávání o historických událostech) od Johanna Georga Augusta Gallettiho z roku 1793. Výuka byla rozdělena do čtyřech časových úseků: <ul style="list-style-type: none"> - do Alexandra Velikého - do Karla Velikého - do objevení Ameriky - nejnovější doba 	2
Řečnictví	Čtení z textů poezie a prózy, zapamatování a přednes jejich částí. Ve třetí	1

	třídě bylo řečnictví zvláštním předmětem do roku 1840. Poté splynulo s němčinou a jedna hodina týdně navíc byla od této doby nově věnována základům řečtiny.	
Celkem		23

Tabulka 9

Čtvrtá syntaktická třída⁷²

Předmět	Obsah	Hod.
Náboženství	Výuka podle učebnice Anleitung zur gründlichen Erkenntniß der christlichen Religion: zum Gebrauch in den Schulen der Augsbургischen Confessions-Verwandten in den Kaiserl. Königl. Erblanden od Johanna Georga Focka z roku 1794, která byla přeložena do češtiny duchovním a českým superintendantem Štěpánem Leškou pod titulem Vwedenj k gruntownjmu poznánj Křesťanského Náboženstw, pro Sskoly protestantské w cýs. král. dědičných zemjch, byla zaměřena na četbu a objasnění jednotlivých částí knihy, zvláště pak citovaných perikop.	3
Latinský jazyk	Na programu byly čtení, výklad, ústní a písemný překlad klasiků podle Selecta latinae orationis exemplaria, výbor z děl Sallustia, Livia, Cicera, Tacita, Curtia, Velleja Patercula, Virgila, Horáce, Ovidia atd. Zároveň tím byla procvičována slovíčka, frazeologie a syntaktická pravidla. Z učebnice Institutio ad eloquentiam byla vyložena část o vhodnosti, množství a periodicitě řečnického projevu, rozdíl mezi užitím poezie a prózy v jasnosti, přitažlivosti a závažnosti obsahu. Výuka zahrnovala vysvětlení latinského rytmu a metriky, překlady statí, rozhovorů, dopisů a mluveného slova a zkoušení z latinského psaní při využití Bröderovy gramatiky, zvětšování slovní zásoby a celkové prohlubování znalosti dobré latiny.	4
Francouzský jazyk	Překlady z francouzského jazyka do jazyka německého a naopak při stálém dodržování gramatických pravidel.	2
Německý styl	Předmět byl orientován na další vypracování a zlepšení stylu německého projevu podle učebnice Institutio ad eloquentiam v oblasti psaní dopisu, popisu, pojednání a rozhovoru. Součástí byly i nácvik překladu z jiných jazyků do němčiny a přednes prózy a poezie.	2
Řecký jazyk	Výuka klasické řečtiny podle Griechische Grammatik od Philippa Buttmana z roku 1792 a čítanky Griechisches Lesebuch für die Humanitäts-Classen in den Gymnasien der Österreischen Staaten. Úryvky z děl řeckých autorů Strabóna, Aeliana, Apollodóra, Xenofóna a dalších žáci četli, překládali slovem i písmem, rozebírali a část z nich memorovali a přednášeli.	2
Algebra	Výuka podle učebnice Johann Georg Prändels öffentlichen Repetitors der Mathematik auf dem churfürstl. Schulhause zu München Algebra: nebst ihrer litterärischen Geschichte (Algebra Johanna Georga Prändela, učitele matematiky na kurfiřtské škole v Mnichově, a také její dějiny) z roku 1795, zaměřená na základní algebraické pojmy, řešení lineárních rovnic i s více neznámými, nauku o aritmetické a geometrické úměře, desetinných číslech, logaritmech, posloupnostech, umocňování a odmocňování vícečlenných výrazů, získávání kvadratického a kubického kořene a řešení kvadratických a kubických rovnic.	2
Geometrie	Výuka podle učebnice Johann Georg Prändels öffentlichen Repetitors der Mathematik auf dem churfürstl. Schulhause zu München Geometrie und ebene Trigonometrie nebst ihrer Ausübung auf dem Felde (Geometrie Johanna Georga Prändela, učitele matematiky na kurfiřtské škole v Mnichově, a rovinná trigonometrie a také její využití na poli) z roku 1793, zaměřená na třídění rovinných plochých tvarů, výpočet jejich výměry a jejich vztah k rozměrům kruhu, problém rektifikace kružnice a kvadratury kruhu, a dále studium polohy přímky a roviny, stereometrii, základní pojmy rovinné trigonometrie, jednotkovou kružnici a rovnice	2

	známých hodnot – pomocných linií trigonometrických funkcí, výpočty trojúhelníku, mnohoúhelníku a kruhu a jejich částí a využití geometrie pro praktická měření vzdáleností a výšek.	
Zeměpis	Výuka podle učebnice Handbuch der neuesten Geographie für Akademien und Gymnasien (Rukověť nejnovější geografie pro akademie a gymnázia) od Johanna Ernsta Fabriho z let 1784 – 1785 zahrnovala seznámení s matematickými a politickými fakty o Zemi a jejích světadílech.	2
Fyzika	Výuka podle Handbuch der Physik für Schullehrer und Freunde dieser Wissenschaft od Carla Philippa Funkeho z roku 1797 o jednoduché materii, o složkách trojí přírody – minerálů, rostlin a živočichů, o tepelných a atmosférických jevech, o světle, druzích plynu, elektřině, galvanismu a magnetismu, o složení světa a Země zvláště.	2
Světové dějiny	Výuka podle učebnice Lehrbuch für den ersten Schulunterricht in der Geschichtkunde (Učebnice pro základní vzdělávání o historických událostech) od Johanna Georga Augusta Gallettiho z roku 1793. Výuka byla rozdělena do čtyřech časových úseků – do Kýra Velikého, – do Augusta, – do mongolské říše, – nejnovější doba.	2
Celkem		23

Popsané schéma výuky umožňuje srovnání s učebním plánem Langovy reformy od 2. třídy, neboť výuka „Volksschule“ byla zcela specifická a v daleko větší míře než vyšší ročníky si uchovala ráz a tradici někdejší Ježíšovy školy. Pro možnost srovnání budu ve schématech Teologického gymnázia uvádět jednotlivé roky studia oproti stanoveným třídám ve schématech Langovy reformy.

Teologické gymnázium mělo týdně 6 vyučovacích dní a 21 vyučovacích hodin ve 2. třídě a 23 vyučovacích hodin ve 3. a 4. třídě:

Tabulka 10⁷³

<i>Latina</i>	(4,4,4,4,4,4)	<i>Aritmetika</i>	(2,2,2,2,0,0)
<i>Němčina</i>	(4,4,3,3,0,0)	<i>Geometrie</i>	(0,0,2,2,2,2)
<i>Německý styl</i>	(0,0,0,0,2,2)	<i>Algebra</i>	(0,0,0,0,2,2)
<i>Polština</i>	(3,3,0,0,0,0)	<i>Zeměpis</i>	(2,2,2,2,2,2)
<i>Francouzština</i>	(0,0,2,2,2,2)	<i>Přírodověda</i>	(2,2,2,2,0,0)
<i>Řečtina</i>	(0,0,1,1,2,2)*	<i>Světové dějiny</i>	(0,0,2,2,2,2)
<i>Náboženství</i>	(2,2,3,3,3,3)	<i>Fyzika</i>	(0,0,0,0,2,2)
<i>Biblické dějiny</i>	(2,2,0,0,0,0)	<i>Řečnictví</i>	(0,0,1,1,0,0)*

*Ve třetí třídě bylo řečnictví zvláštním předmětem do roku 1840. Poté splynulo s němčinou a jedna hodina týdně navíc byla od této doby nově věnována základům řečtiny.

Zatímco týdenní fond hodin určený na výuku jazyků (60 hodin v Langově reformě oproti 62 hodinám na Teologickém gymnáziu) a dějepisných a zeměpisných studií (18 ku 20) se v obou konceptech přibližně shoduje, velmi podstatný rozdíl je naopak patrný ve výuce náboženství a biblických dějin 12 ku 20, matematiky 12 ku 20, přírodovědy a fyziky 6 ku 12 a znamená mimořádné zvýraznění jak religiozity, tak i moderních nastupujících věd ve výuce Teologického gymnázia. Zároveň je patrný i příklon k současným jazykům, zejména v podobě povinné francouzštiny.

Rozsah i obsah výuky biblických dějin a náboženství byl oproti ostatním gymnáziím v dědičných zemích ovšem zcela jedinečný a odrážel jak luteránské pedagogické tradice, tak i soudobé myšlenkové proudy uvnitř této světové náboženské komunity. Zřetelně se do metodiky výuky i volby učebnic a další literatury promítl v josefínské době počínající spor mezi racionalisty a konfesionalisty o úloze evangelické víry a zbožnosti v nové době po nástupu osvícenství, nové společenské atmosféry a poznatků moderních věd.

V jejím centru stála otázka v lidském životě dominantního vedení praktickou zkušeností a rozumem, kterých je náboženská víra pouze konsensuální součástí, a z toho plynoucí i možnost racionálního zkoumání a hodnocení tradičních luteránských dogmat. Podstatný vliv na rozvinutí uvedené diskuse měl hallský profesor Johann Salomo Semler (1725 – 1791), zakladatel historicko–kritické metody v teologii. Na základě svých výzkumů konstatoval pozvolný vznik biblického kánonu a historickou podmíněnost řady formulací církevních dogmat.⁷⁴ Racionalismus jako takový se nicméně projevoval i např. pouhou akcentací důkladného vzdělání, včetně poznatků nejnovějších věd, ve svých radikálních podobách ale vedl až k relativizaci náboženského učení či dokonce neuznávání konfesijních rozdílů v rámci evangelického křesťanství.

Vzhledem k následným opakovaným vlnám renezanace jak samotné ortodoxie, tak i pietismu v životě českých, slezských i moravských sborů augsburského vyznání vyznívá v hodnocení pozdějších historiků obraz Teologického gymnázia jako obecně příliš podléhající dobovým racionalistickým tendencím.⁷⁵ Vezmeme-li ovšem v úvahu samotné poslání vzdělávací instituce i tradiční průkopnický charakter evangelictví ve světové pedagogice, střídmý racionalismus vedení gymnázia nesporně pozitivně přispěl budoucímu společenskému rozvoji a modernizačnímu úsilí v praktické i duchovní oblasti.

Počáteční spor o volbu literatury pro náboženskou výuku tak lze interpretovat jako soupeření umírněných racionalistů s ještě umírněnějšími. Základem výuky náboženství nakonec zůstal Lutherův katechismus, nyní ve vydání s neohumanistickým Herderovým výkladem, a byla doporučena učebnice Johanna Georga Focka, raného osvícence a duchovního vídeňského sboru a superintendanta s tradicionalistickými názory, pro biblickou historii pak kniha duchovního, geografa, přírodovědce, spisovatele a zaníceného pedagoga, lvovského superintendanta Samuela Bredetzského. Naopak odmítnut byl návrh člena přípravné komise a posledního rektora Ježíšovy školy Andreského na využití Seilerova katechismu a učebnice biblických dějin Johanna Georga Rosenmüllera, kritického historika biblického textu a zapáleného osvícence, který byl považován za hlasatele eudaimonismu. Popsané řešení bylo nakonec nalezeno až na jednání vídeňské konsistoře. Její doporučení ve věci dvorské úřady dne 15. srpna 1813 schválily.⁷⁶

Zásady výuky klasických jazyků na Teologickém gymnáziu lze označit za zcela odpovídající Langovu modelu. Příčinu bychom ale marně hledali v přízpusobivosti evangeliků oficiálně zaváděné metodice. Naopak, je zřejmé, že Lang v této oblasti převzal a rozvinul koncepci i učební texty luteránských teologů a vůdčích duchovních a pedagogických osobností Christiana Gottlieba Brödera a Friedricha Gedikeho. Obdobnou shodu můžeme nalézt i ve výuce německého jazyka, orientované na procvičování gramatiky, překladu a stylistickou kvalitu ústního a

písemného projevu.

Zcela specifickými na Teologickém gymnáziu byly předměty polský a francouzský jazyk. Jejich zařazení bylo jedním ze znaků modernizace výuky a v případě polštiny také výrazem respektu k mateřtině podstatné části žáků. Vnější vliv dvorských úřadů na chod gymnázia později zapříčinil odsunutí francouzštiny až do třetí třídy.

Ještě významněji ve prospěch novátorství a schopnosti odhadnout budoucí vývoj hovoří mimořádný rozsah a pokročilý obsah výuky matematiky, v mnohém překračující Langův i tak optimistický plán, který se na řadě rakouských gymnázií dosud nedařilo plnit. Výuka v německém jazyce a použití německých učebnic oproti obecně prosazované latině mělo jistě pozitivní vliv na názornost a chápání žáků. O úrovni výuky matematiky na Teologickém gymnáziu, podstatným způsobem převyšující ostatní, svědčí srovnání v Rakousku plošně předepsané učebnice *Elementa arithmeticae singularis et universalis*⁷⁷ s Wolfovou aritmetikou a Prändelovou algebrou, které kladou daleko větší důraz na praktické technické a obchodní výpočty a abstrakci a nevyhýbají se ani složitým vzorcům, posloupnostem, řadám, logaritmům atd.

Stejně mimořádný akcent kladlo Teologické gymnázium od počátku na výuku aktuálně nejprogresivněji se rozvíjejícího oboru – přírodovědy a fyziky. Nejenže oproti Langovu plánu tyto předměty vyučovalo ve dvojnásobném časovém rozvrhu, ale vzhledem k tomu, že přírodovědecké učebnice byly t. č. v plenkách, bylo k výuce využito právě vycházející mimořádné a rozsáhle šestidílné dílo luteránského teologa Johanna Andrease Christiana Löhra. Vlastní učebnici přírodovědy pak pro Teologické gymnázium osobně sestavil jeho druhý ředitel a pozdější moravskoslezský superintendant Johann Georg Lumnitzer. Namísto nových praktických učebnic fyziky a zeměpisu doporučených Langem, byla i v tomto případě dána přednost německým předlohám evangelických autorů Carla Philippa Funkeho a Johanna Günthera Friedricha Cannabicha.

Podle očekávání odlišný koncept zvolilo Teologické gymnázium ve výuce světových dějin. Zaměření instituce zakládalo nutné zvýraznění náboženského významu historiografie a tradiční sepětí dějin duchovních, literárních a politických i potřebu reflektovat tradici, v níž je křesťanství i augsburské vyznání ukotveno. Použitá Gallettiho učebnice především vycházela z německého protestantského prostředí, užívala pro výklad dějin vedle historických pramenů také biblický kánon a splňovala i nároky na vypravěčský styl. Pro svou orientaci na poutavé příběhy hlavních politických aktérů v jednotlivých historických obdobích měla tehdy pověst nejoblíbenější četby v oboru.

Pro nás poněkud překvapivé zdůraznění mimetické roviny chápání historie, které tolik kontrastuje s nespornou úctou učitelů Teologického gymnázia k rozvíjejícím se exaktním vědám, je vhodné zasadit do kontextu tehdejšího myšlení. Dokládá jej např. i skutečnost, že Gallettiho učebnice spatřila světlo světa dvacet let před napsáním prvního uznávaného moderního historického románu.

V oné o dvacet let pozdější době, která se náhodou shoduje s prvními měsíci života Teologického gymnázia, v zemi tehdy považované za snad vůbec nejpokrokovější, se již široce uznávaný básník v předmluvě ke svému pokusu o nový žánr svěřil:

„Naskytuje se mi příležitost z velké knihy přírody nezměněné v tisícerych vydáních, buď si tištěna literou jakoukoliv, jednu kapitolu přečísti. Nahodilo se mi poznati několik sporných mezi sebou výjevův společenského života severní části našeho ostrova z doby, v níž děj povídky té se koná. Výjevy ty nechť slouží za ilustraci k mravním pravidlům, na něž hlavní jsem kladl váhu, ač jsem si vědom, že nedosáhl jsem svého účelu, nedovedl-li jsem zároveň býti zábavným, což při nynější kritice není tak snadné, jako to bývalo před šedesáti lety.“⁷⁸

4. Učitelé a studenti, financování školy a podpora studentů

Ekonomické a sociální postavení učitelů Teologického gymnázia tvořilo o něco pochmurnější obraz tehdy neutěšené situace gymnaziálních učitelů vůbec. Přitom nároky na vzdělání, schopnosti a pracovní nasazení byly mimořádné. Místa učitelů mimo brány katolických řádů byla obsazována na základě konkurzů. Podmínkou účasti byl věk do 40 let, řečnické dovednosti, prokázání předchozího bezvadného způsobu života a úspěšného absolvování gymnaziálních a filosofických studií.

Náročné konkurzní zkoušky probíhaly pod dozorem krajského úřadu před komisí, jíž předsedal ředitel gymnázia nebo jeho zástupce a která byla povinna respektovat předpisy vydané dvorskou studijní komisí a návrh na obsazení místa zpracovaný guberniem. Tematicky byly zkoušky většinou zaměřeny na latinu, matematiku, zeměpis, dějepis, přírodovědu a fyziku.

Fatální nedostatek gymnaziálních učitelů, který v roce 1808 hrozil odkázat pomalu postupující Langovu reformu k celkovému neúspěchu, byl způsoben především neexistencí žádného formálního kurzu, který by učitele ke konkurzním zkouškám připravoval, a úroveň každého adepta tak v podstatě spočívala na kvalitě samostatné přípravy. Dílčím opatřením bylo zřízení povinné pedagogické průpravy v rámci filosofických studií, pro budoucí gymnaziální učitele povinné. Tyto kurzy však byly otevřeny jen na univerzitách, čímž se situace dále zkomplikovala, neboť budoucím adeptům nestačila filosofická studia na lyceu a byly od této doby vázány na studium v pouze několika univerzitních městech. Pokus o zřízení jednosemestrální preparandy pro gymnaziální učitele byl odvolán.

Roku 1816 dekret dvorské studijní komise uložil zřídit u každého gymnázia knihovnu a určil pro tento účel mimořádný příspěvek 200 florinů. Opatření bylo zamýšleno zejména jako podpora pro další vzdělávání učitelů v místech, kde nebyla dostupná řádová knihovna.

Druhou stejně podstatnou stránkou nedostatku a mimořádné fluktuace gymnaziálních učitelů byly jejich nízké platy a neodpovídající společenská prestiž, vyplývající z podcenění oblasti gymnázií v tereziánské a josefínské době a jejich dřívější uzavření v řeholních řádech. Od roku 1805 činil základní plat gymnaziálního učitele 300 florinů ročně, na gymnáziích spojenými s lycei v hlavních městech gubernií 400 florinů a na akademických gymnáziích v univerzitních městech 500 florinů. Učitelům, kteří nebyli členy řeholních řádů, náležel příplatek 100 florinů, pokud se jednalo o duchovního, a 200 florinů v případě laika. Učitelé náboženství a humanitních tříd měli příplatek 100 florinů. Příplatek 100 florinů měl ředitel školy. V rámci řešení učitelské krize roku 1808 byly příplatky pro neřeholní učitele navýšeny o dalších 100 florinů a byla uzákoněna valorizace učitelských platů vždy o jednu třetinu za každých odsloužených deset let.⁷⁹

Učitel laik na provinčním gymnáziu tak začínal s platem 600 florinů a zvýšení o 200 florinů se dočkal až po 10 letech služby. Pro srovnání uvedme typické platy v základních profesích a cenové hladiny životně důležitého zboží.⁸⁰

Tabulka 11

Státní úředník:	1 400 – 2 400 florinů
Katolický duchovní:	800 – 1 200 florinů
Řemeslnický mistr:	180 – 190 florinů
Zemědělský dělník:	156 – 390 florinů
Nádeník, dělník v cukrovaru:	okolo 100 florinů
Pecen chleba:	6 krejcarů
Kg hovězího masa:	24 krejcarů
Kg slaniny:	66 krejcarů
Kg sádla:	66 krejcarů
Metrák brambor:	1 florin 60 krejcarů
Pánský oblek:	od 14 florinů
Pánský kabát:	16 florinů
Podnájem nezařízeného bytu na 1 měsíc:	6 florinů

Hrubý výpočet ukazuje, že v 19. století musel učitel gymnázia pracovat na pecen chleba nebo pánský oblek přibližně dvakrát déle než nyní, za pověstně podhodnocených pedagogických platů v České republice.⁸¹ Po státním bankrotu Rakouska v roce 1811, který se na extrémně zadluženém Těšínsku projevil pozitivně a nastartoval hospodářské oživení, byly vydány nové bankovky. Jejich cena ale oproti původní kovové měně opět upadala, až byl vzájemný poměr v roce 1820 zafixován zákonem na úrovni 2,5 florinu bankovky (WW – Wiener Währung) = 1 florin kovové měny (CM – Conventionsmünze). Do roku 1857, kdy byl uzákoněn desetinný systém, a vydány další bankovky (ÖW – Österreichischer Währung) v poměru 1=1 k minci, byl 1 krejcar šedesátinou florinu. Pokud v textu uvádím florin bez dalšího určení, vztahuje se ke kovové minci.

Mzda gymnaziálního učitele tak i po podstatném zvýšení dostačovala pouze na pokrytí základních potřeb, přičemž se na rozdíl od řemeslníků a zemědělců nedalo mluvit o žádné možnosti trvalé soběstačnosti v některé z komodit. Přívýdělkové byly v případě doučování omezeny na 10 žáků. Další možnosti se pak nabízely např. v autorství knih, umělecké či hudební činnosti. Přes nesporně těžký život se však již v první pol. 19. stol. jeví ekonomické postavení gymnaziálních učitelů na půli cesty mezi privilegované profese.

Již popsaná náročnější a komplikovanější procedura obsazování míst učitelů na Teologickém gymnáziu nikterak nezakládala jejich lepší ekonomické postavení. Naopak, platy zde byly stanoveny ve výši 200 florinů WW pro přípravnou třídu, 300 florinů WW pro první třídu, 400 pro druhou a 500 pro třetí. Ve čtvrté třídě, obvykle vyučované řediteli, byl plat 600 florinů WW+ příspěvek ředitele 100 florinů WW. Platy tak s výjimkou poslední třídy nedosahovaly ani výměry základního platu laického učitele na katolických gymnáziích. Pro srovnání v roce 1813 přímo v Těšíně byl plat městského syndika 700 florinů WW, sekretáře 500 florinů WW, pokladníka 300 florinů WW a žalárníka 200 florinů WW. Nezbytná dvojí úprava platů z prostředků evangelických obcí zvýšila platy na 400, 600, 700, 900 a 1 200 florinů WW v roce 1846. Nárůst byl ovšem vyjádřen v papírových penězích, takže o významném reálném zlepšení nelze mluvit.⁸²

Poměrná izolovanost těšínské luteránské komunity kolem duchovních a učitelů

vyplývala z malého počtu věřících v samotném městě a na předměstích. Přes rozsah náboženské obce cca 6 tisíc věřících se k luteránství přímo v Těšíně v roce 1804 hlásilo jen 394 rodin. V roce 1812 je v Těšíně zachyceno následující sociální složení městské inteligence: 38 duchovních a učitelů, 69 šlechticů, 106 úředníků a představených města, 7 právníků, 4 doktoři medicíny, 6 chirurgů, 2 lékárníci, 2 tiskaři, 2 malíři a 6 knihářů. V roce 1815 poklesl počet evangelických šlechticů na Těšínsku na pouhých 14 osob a v 1837 pak počet luteránů přímo v Těšíně pouze na 248, přičemž katolíků bylo 5 500 a židů 327.⁸³

Přes problematické ohodnocení a nízkou společenskou prestiž se učitelé Teologického gymnázia těšili velké úctě v okruhu žáků a absolventů, jak o tom svědčí článek pod titulem Stav učitelský, uveřejněný v Tygodniku Cieszyńskim, vydávaný absolventy gymnázia:

„...Tu se ukazuje, že dobrý učitel je jako zručný zahradník, který svým štěpováním dopomáhá prospěšnému růstu. Pokud učitel nepoloží základy řádnému životu, potom i kněz nadarmo Boží slovo káže. To, co učitel nevštípí, kněz nevnutí. Z tohoto poznání, milí čtenáři, plyne, jak důležitý je stav učitelský. Učitel mladé lidi ošetřuje, učí nevinná dítka dobrým zvykům a věděním v nich světlo rozumu zapaluje. Díky nim dostává svatá církev hodné členy své...Co tedy potřebuje stav učitelský?

- 1) Aby žil v lepších poměrech, byl lépe finančně ohodnocen, neboť ubohá existence učitelů je velmi trápí a nutí je hledat výdělek v jiné práci a zanedbávat školní povinnosti.
- 2) Aby se více pečovalo o vzdělání učitelů. Jen tak dojdou lidé největšího blaha, pokud budou usilovat, aby nežili v takové tmě nevědomosti jako doposud...“⁸⁴

Učitelský sbor Teologického gymnázia čítal v plném stavu 5 učitelů. Dochovaná svědectví ukazují na velké rozdíly v kvalitě výuky v jednotlivých ročnících, které byly vždy závislé na třídním učiteli. Jelikož byl učitelů nedostatek, byly obtížně řešitelné. K největším těžkostem se zajištěním výuky pak docházelo v souvislosti s odchody. Dlouhý proces vyhledávání, povolávání a schvalování nástupce s sebou nesl mnohaměsíční až několikaletá období, kdy si výuku třídy museli mezi sebou dělit ostatní učitelé a sami eforové.

Po odchodu prvního ředitele Samuela Steymanna převzal efor Julius Kotschy ve 4. třídě výuku řečtiny, přírodovědy, algebry, geometrie a německého stylu a efor Samuel Schimko výuku latiny. Christian Traugott Sittig kromě zodpovědnosti za 3. třídu pak ještě vyučoval náboženství, francouzštinu, dějepis a zeměpis ve třídě čtvrté. O něco později po odchodu učitele 2. třídy si tito tři lidé pak dokonce rozdělili výuku i zde. Totéž často očekávalo i nástupce eforů Andriase Žlika a Gustava Heinricha Klapsiu. Až do roku 1840 se Teologické gymnázium snažilo částečně uplatňovat systém odborných učitelů. Kromě dalšího Johann Georg Lummitzer vyučoval geometrii a přírodovědu a Christian Traugott Sittig dějepis a zeměpis. Za jednoho z nejschopnějších pedagogů gymnázia platil učitel a pozdější efor Andreas Žlik, který sám v letech 1814 – 1818 před vysokou školou gymnázium absolvoval, a jako dědic zlaté éry byl dlouhodobou záštitou jeho kvality.⁸⁵

O tom, jak v reálném životě probíhal nástup a odchod učitele, nás informuje životopisec Eduarda Glatze Karl Hans Ertl:⁸⁶

„Na začátku září obdržel Glatz vytouženou zprávu od gymnazijního eforátu z Těšína, že může ihned nastoupit. Vzдал se tedy dosavadního místa hofmistra u rodin Ráday a 19. září 1837 přijel do Těšína... V Těšíně se brzy zabydlel a seznámil se s mnoha novými přáteli. Často pobýval v domě u pastora Klapsii. Definitivní přiznání místa gymnaziálního učitele pro něj ale nebylo bez byrokratických nesnází ze strany c. k. konsistoře.

V dopise z 15. října 1837 byl Glatz, který v té době již s elánem převzal práci nemocného ředitele Sittiga, ostře napomenut, že v Těšíně nastoupil bez rozhodnutí c. k. konsistoře, pouze na základě výzvy těšínského gymnazijního eforátu. Mimoto mu bylo zdůrazněno, že bude muset v dohledné době složit kolokvium před konsistoří.

Kdy uvedenou zkoušku Glatz složil, není z pramenů známo, nicméně fakt, že na gymnáziu nadále učil, ukazuje, že v dodatečné zkoušce obstál. Čím déle Glatz pobýval v Těšíně, tím více se učil chápat národnostní otázku zdejšího kraje a v «Německém spolku», ve kterém byl záhy vůdčí osobností, viděl příležitost vytvořit kruh lidí podobných názorů. Uvnitř tohoto kruhu se ovšem neměla dělat politika, nýbrž pěstovat porozumění pro hudbu a literaturu...

Již přibližně po dvou letech působení Glatz opustil Těšín a přijal povolání do svého rodného města, kde dosud žila jeho matka se sestrami. Pracovní přetížení staré ženy a mnoho starostí s rodinou bylo důvodem, proč se rozhodl odejít. Pro gymnázium to nebylo lehké. Zpráva eforátu, kterou Glatz obdržel, vypovídá o porozumění a lásce, které se zde pro svou pracovitost a charakter těšil: «Pokud jde o suplujícího profesora 4. třídy zdejšího gymnázia a kandidáta teologie pana Eduarda Glatze, který se rozhodl své dosavadní místo opustit a přijmout povolání do Prešpurku, nemůže gymnazijní eforát opominout, že odchází schopný, osvědčený a v každém ohledu ceněný mladý učitel, kterému tímto náleží veřejné poděkování za jeho moudrost a upřímné úsilí ve školních věcech, které prokázal po své dvouleté působení, a za jeho velké zásluhy o zdejší školské zařízení spojené s příkladným způsobem života a silně patriotickým smýšlením...»

Počet studentů Teologického gymnázia se každoročně zvyšoval. Přicházeli nejen z celého Rakouského Slezska, ale mnoho jich bylo z Čech, Moravy, Haliče, rakouských zemí a posléze i z Uher. Zatímco v roce 1815 byl počet žáků ve 2., 3. a 4. třídě 36, v roce 1822 dosáhl počtu 80, v roce 1834 vzrostl na 122 a v roce 1844 na 174, přičemž celkový počet studentů v tomto roce dosáhl 258 a po zestátnění vzrostl dokonce na 283 (rok 1857). Za prvních 35 let působení gymnázia absolvovalo 4. třídu 831 žáků. V případě 2. a 3. třídy to bylo 1 416 a 1 422 žáků.

Původ a sociální složení studentů lze dohledat z dochovaných studentských matrik a vývoj jejich studia pak z klasifikačních sešitů. S částečnou analýzou a srovnáním s těšínským katolickým gymnáziem, které v minulosti na základě neúplné excerptce provedl Jan Broda, seznamuje ve svém článku z roku 1995 Edward Bulawa:

Katolické gymnázium: Těšínský kraj 52%, Halič 26%, České země 22%
Evangelické gymnázium: Těšínský kraj 80%, Halič 5%, České země 14%, Uhry 1%

Katolické gymnázium, Těšínský kraj: 75% města, 12% venkov, 5% šlechtici,
8% židé

Evangelické gymnázium, Těšínský kraj: 76% venkov, 24% města

Celorakouský charakter tak lze poněkud překvapivě pozorovat ve větší míře u těšínského katolického gymnázia. Vysvětlení spočívá v častém přidělování úředníků do cizích krajů v rámci habsburské monarchie, včetně Těšínska, kteří byli takřka ze 100% katolíci, a blízkost většinově katolické Haliče, přičemž masovější nástup studentů z Uher nastal až po roce 1847.

V případě Teologického gymnázia je do součtu měst počítána veškerá inteligence, včetně úředníků. Synové pastorů, učitelů a kostelní služby tvořili celkem 10%, děti továrníků, techniků a řemeslníků a dalších obyvatel měst celkem 14%. Do součtu venkova jsou pak započítáni synové kupců, hospodských, mlynářů, svobodníků a dědičných fojtů – celkem 40%, vlastní selský stav je zastoupen 35%. Z Haliče a Uher přicházeli všichni téměř výhradně z měst. Polovina všech studentů měla německé příjmení.

Kromě každoroční podpory ze strany císařského majestátu ve výši 1 000 florinů WW mělo Teologické gymnázium získávat 1 625 florinů WW na příspěvcích od 146 augsburských obcí a 500 florinů WW od těšínských a krnovských evangelických rodin na výstavbu a údržbu budov. Část císařské podpory 600 florinů WW na ubytovací a stravovací výdaje chudých žáků v alumneu byla rozpočtena na dvacet příjemců, z nichž každému mohly tímto být kryty náklady ve výši 30 florinů WW ročně. Od roku 1827 pak byla uvedená celková suma 600 florinů WW navýšena na 1 050 florinů WW .

Pro možnost reálného zahájení fungování alumnea bylo gymnáziu prostřednictvím nadace Fräulein Ernestine von Bludowskysche Stiftung věnována částka 3 294 florinů WW v 2,5% bankovních obligacích a částka 5 462 florinů CM v 5% soukromých obligacích. Pro celkový nedostatek finančních prostředků zpočátku krytý zálohami od státu bylo v roce 1817 povoleno uspořádat pro gymnázium sbírku v Uhrách a Sedmíhradsku, která však nenaplnila očekávání. Samotné gymnázium bez alumnea mělo např. v roce 1842 celkové příjmy 1 451 florinů CM + 160 florinů CM státního příspěvku + 523 florinů CM od města Těšína.

I když studenti neplatili školné, úhrada životních nákladů a nákladů studia vyžadovala podporu ze strany rodiny. Kde to situace neumožňovala, byl nutný souběh se zaměstnáním, případně shánění značného počtu kondic a soukromého vyučování, které studenti při vlastním studiu poskytovali. Stipendistů bylo málo. Přes veškeré úsilí a zapojení řady dalších přispěvatelů a nadací se nepodařilo nikdy povýšit celkovou sumu stipendijního fondu o více než 12 000 florinů WW, což znamenalo zajištění stipendií v rozmezí od 6 do 30 florinů WW ročně na jednoho žáka. Stupeň podfinancování gymnázia, které se po desetiletí v provizóriu drželo na dobré úrovni jen díky obětavosti zdejších duchovních a pedagogů, vynikne, srovnáme-li tuto výši např. se stipendijním fondem přešpurského lycea, který dosahoval 400 000 florinů WW.⁸⁷

Často až havarijní stav budov, chronická přeplněnost alumnea a nedostatek prostředků na základní učební pomůcky se staly věrnými souputníky v prvních desetiletích působení gymnázia. Při výuce dlouhou dobu chyběly i takové samozřejmosti jako fyzikální aparatury, globus, atlasy a některé mapy. Těžké materiální podmínky gymnázia jsou jednou ze stránek ambivalentního vnímání Teologického gymnázia většinovou rakouskou společností. Evangelíci byli na jedné straně pouze trpěni a znevýhodňováni co do práv i materiální podpory, ale na druhé straně bylo celé Rakouské Slezsko a zvláště Těšínsko a Těšín hrdé na výjimečný luteránský kostel i školu. Většina významných návštěv Těšína tak neopomněla v rámci času stráveného ve městě vizitaci Teologického gymnázia. Císařský pár navštívil gymnázium již 29. června 1817 v rámci zastávky na cestě do Haliče, Sedmíhradska a Benátska.⁸⁸

5. Vnitřní život

Odvěká touha lidí po poznání a vzdělání byla naplňována v minulosti s obdobnou silou jako dnes. Války, epidemie smrtelných nemocí i přírodní pohromy, např. v podobě dlouhotrvajícího sucha a častých požárů nebo naopak záplav, i společenské krize projevující se nejčastěji prudkým nárůstem cen základních životních potřeb byly do vzdělávacího plánu v první pol. 19. stol. častými nevíтанými hosty. Příběhy studentů a učitelů všech dob jsou si podobné. V něčem se liší. Kromě těžších životních podmínek na Teologickém gymnáziu osobní víra vystupuje jako odlišnost nejvýraznější.

O každodenním životě studentů a učitelů gymnázia jsme spraveni z obsáhlých pamětí Carla Samuela Schneidra, Pawła Stalmacha a Andrzeje Cinciały a deníku, který si Andrzej Cinciała mimo jiné i v době studií pravidelně psal. I když musíme počítat se subjektivitou pohledu autorů, přesto tato díla poskytují jedinečný vhled do detailů společenské atmosféry tehdejší doby.⁸⁹

Carl Samuel Schneider prožil od roku 1813 jako student na Teologickém gymnáziu jeho první čtyři léta. Poté pokračoval na lyceu v Prešpurku a absolvoval teologii ve Vídni. V roce 1836 se vrací do rodného Bílaska, aby zde působil jako duchovní. V 60. letech byl zvolen moravskoslezským superintendantem a poslancem slezského sněmu, který jej delegoval do Říšské rady. Dosáhl tak dosud nejvyššího politického postavení, který kdy představitel evangelické církve v habsburské monarchii zaujal.

Vzpomíná, že jej na Teologickém gymnáziu první přivítal pastor Samuel Schimko, který přirozeně vzbuzoval v mladých lidech důvěru a který byl věřícími těšínské církve hluboce ctěn jako jejich vlastní otec. Schneider se stal jedním z prvních dvanácti žáků, obývajících znovu otevřené alumneum. Později byl duší gymnázia Christian Traugott Sittig. Jako pilný pastor, učitel, ekonom i obchodník přivedl další schopné pedagogy a mimořádně pozvedl úroveň výuky.

Ředitel gymnázia Johann Georg Lumnitzer byl povolán do Těšína v roce 1815 z Kežmaroku. Provázela ho pověst zasvěceného přírodovědce, geometra, matematika a malíře. I když neměl Sittigovu důkladnost, získával si studenty přátelským přístupem a dobrotou srdce. Na Teologickém gymnáziu obecně výuka studenty nezahlcovala a nadměrně neunavovala přílišnou šíří vykládaných disciplín, ale umožňovala v dostatečné míře získat životní i duchovní potravu pro budoucí obtížná povolání.

Rok 1817 byl pro studenty Teologického gymnázia nejhorším. Materiální situace se v důsledku neúrody a drahoty zhoršila tak, že v alumneu kompletně došly zásoby a pro zdejší studenty byl na obzoru definitivní konec. Představenstvo gymnázia se rozhodlo volat o pomoc. Sepsalo písemnou žádost ke všem evangelickým obcím. Každý z 25 studentů žijících v alumneu obdržel jeden exemplář a všichni se rozešli do širých krajů monarchie. Sbírký ale měly v důsledku veliké nouze skromné výsledky. Anděly spásy se nakonec stala sesterská města Bílsko – Bělá, kde se podařilo vybrat téměř 800 florinů. Potraviny, obilí a brambory pak poslali z hradeckého a pohořského panství.⁹⁰

Polský národní buditel Andrzej Cinciała na gymnáziu studoval v letech 1839 –

1842 a 1846 – 1848, přičemž úspěšně absolvoval nejen základní studium, ale i první rok nově zavedených filosofických studií, ve kterých se pak rozhodl pokračovat na univerzitě v Krakově. Poté vystudoval práva a celý život působil jako notář.

Takto po létech hovoří o svých učitelích:

„...Glatz vyučoval latinu, francouzštinu a řečtinu atd. ve čtvrté třídě a Fukala zase jiné předměty ve své (3.) i čtvrté třídě. Oba profesori byli schopní a činorodí lidé, jejich výklad byl srozumitelný a dávali si práci, aby nás něco naučili... Pro nedostatek finančních prostředků nebyli na gymnáziu žádní zástupci ani suplenti, a pokud některý profesor nemohl pro nemoc učit, nebo ze svého místa natrvalo odešel, musel ho zastoupit někdo z duchovních. Nebyli jsme ale kvůli tomu na tom tak zle, neboť Žlik i Kłapsia byli oba dobří učitelé. Zvláště Žlik byl znamenitý v latině a řečtině i v matematice a botanice a byla radost ho poslouchat. Jak on dovedl povzbudit u studenta pozornost, zájem o vědění a lásku k předmětu. Dá se říci, že uměl zelektrizovat posluchače a připoutat je navždy nebo alespoň na delší dobu ke kouzlu poznání. Je pravda, že i tyto zástupy měly své stinné stránky, neboť často přicházel kostelník a volal: «Otče, přijeli pro Vás, abyste spěchal k nemocnému...», na kterážto slova kněz Kłapsia zavřel knihu a odešel, zatímco Žlik vždy přikázal čekat, až hodina skončí... »⁹¹

Cinciała píše, že všichni studenti v době jeho studia byli evangelíci, neboť katolíci měli svá gymnázia a vstup židů na gymnázium bylo zatím něco neobvyklého. Nejvíce studentů bylo ze Slezska, Čech a Moravy, ale přicházeli i ze slovenské části Uher a rakouských zemí. Z Čech tu byli zejména synové duchovních, naproti tomu naprostá většina slezského živlu pocházela ze selského stavu. Říkali si podle oblečení v kamizole nebo kazajce „kamizolkarzy“ nebo „szpenzery“. Po ukončení gymnázia si obvykle koupili nový kabát a vlastním sebevědomím se tím měnili v pány. Ti, kteří nestudovali dál na lyceích a univerzitách, šli dělat písaře na větší grunty, pracovali v kancelářích nebo se stávali učiteli na národních školách, ale nejčastěji zůstávali na rodinné půdě a bylo postupně v Rakouském Slezsku nemálo sedláků, kteří uměli řecky a latinsky.

Dopoledne se učilo každý den kromě neděle tři hodiny, odpoledne jednu nebo dvě hodiny. Středeční a sobotní odpoledne byla volná. V době jarmarku bylo volno celý den. V neděli se konaly střídavě buď bohoslužby v kostele nebo měl jeden z profesorů ve čtvrté třídě „užitečnou řeč“. Studenti první a druhé třídy se povinně účastnili ranního kázání a v pondělí se jich učitel ptal na jeho obsah. Dvakrát nebo třikrát za rok byla zpověď.

Studenti bydleli buď v alumneu nebo v soukromých bytech. Podle toho se nazývali buď alumnisté nebo kostgengři. Kostgengři se nestravovali sami. Bydleli u kostelníků, učitelů, kněží, různých vdov a dalších rodin. Často jich bylo až 10 i 12 na jeden pokoj, který někdy sdíleli i s domácími. Hospodyně připravovala studentům oběd, který se obvykle sestával jen z maštěných brambor. Každý student měl vlastní nádoby, jeden nebo dva hrnce, misku, rendlík, lžičky atd. Zvláštním způsobem se podávaly brambory nebo kaše v mnoha hrncích s rendlíkem se slaninou nebo máslem a vedle toho ještě ve vlastních hrnkách hospodyně, takže ani ubohá plotna někdy nestačila k tomu, aby se na ní všechno vešlo.

Na snídani měli studenti chléb, někdy se sýrem, nebo zbytky od večere. V sobotu přijížděli příbuzní a přinášeli studentům jídlo na celý týden, chléb, máslo, sýr, slaninu a také čisté prádlo a někdy pár grošů na papír. V zimě všichni seděli u jednoho stolu při jedné lojové lampě a v létě se studenti učili venku. Ráno se všichni myli na dvoře a čistili si své šaty a boty. Každý měl vodu ve svém hrnci, bez umyvadla a dalších toaletních potřeb. Cena za tento druh bydlení včetně stravy byla obvykle jeden florin na měsíc.

Gymnaziální studium zde nebylo příliš drahé. Selský hospodář jídlo nepočítal, knihy nestály mnoho, studenti si je mezi sebou prodávali navzájem, a ošacení by musel každý svým synům opatřit, i pokud by byli doma. Proto se do školy hrnulo plno selských synů a skoro všichni byli přijati, neboť vstupní zkouška byla snadná a nebyla nutná velká znalost německého jazyka. Vycházelo se ze zásady, že co student neumí, to se doučí.

Budova alumnea stála kdysi na úrovni fary, byla ze dřeva, s tzv. pruskými zdmi, které měly již odslouženo. Vítr vál i skrze ně, i když byly každý rok opravovány a díry ucpávány. Studenti, aby upozornili na problém, díry před odchodem na prázdniny záměrně přidělávali a zvětšovali. Alumnistů bylo 35, někdy i 40. Podle zápisu v Cinciaľově deníku se jejich počet v roce 1847 dokonce pohyboval kolem 60. Původně každý z nich platil 25 florinů ročně a vláda přispívala pevným paušálem. Alumnisté mívali na snídani suchý chléb, na oběd vývar a kousek masa s bramborami, zelím a chlebem a na večeri opět chléb, brambory a zelí. V neděli byla navíc pečeně. Jídlo bylo sice skromné, ale dobré a chutné a v dostatečném množství. Každý alumnista měl svůj talíř, nůž a vidličku, ubrusy a ubrousky nebyly. Stůl se po jídle umýval, aby na něm poté všichni mohli rozložit knihy a papíry a učit se. V alumneu měli studenti šest pokojů. Ve stanovenou dobu, obvykle v 10 hodin, se zhasínalo a všichni šli spát. Jeden z učitelů bydlel v alumneu a měl dozor nad pořádkem a dodržováním předpisů. Efor Andreas Žlik byl „otcem“ alumnistů, přijímal je do alumnea a zajišťoval stravu studentů a celou hospodářskou správu zařízení. Do alumnea byli přijímáni hlavně přespolní, sedláci se tam nehrnuli, neboť ubytování v Těšině jim přišlo levněji.

Krátce před ročními zkouškami dostávali studenti z Komorní Lhotky vědro piva, které vždy do rána po zkouškách bylo prázdné. Dobrá vůle a veselost byly ten večer ještě lepší než to samotné pivo. Češi často chodili od domu k domu, hráli na kytary a zpívali a byli vždy od domácích pohoštěni. Tak mohli zůstat v Těšině, i když neměli žádné peníze. Studenti ze Slezska s Čechy někdy jezdívali na prázdniny a trávili je společně u jejich rodin.⁹²

Na metody výuky jazyků vzpomíná ve svých pamětech novinář a vydavatel Paweł Stalmach, Cinciaľův blízký přítel, který na gymnáziu studoval v letech 1837 – 1843.⁹³ V přípravce se studenti nejdříve učili číst česky, potom polsky a německy. Minulá sláva polštiny na gymnáziu postupně poněkud upadla. Když se jeho posláním stala výuka všech evangelíků v Rakousku a když škola začala dostávat byť nevelké příspěvky od vlády, převládly germanizační tendence. Výuka polského jazyka zůstala jen v druhé třídě dvě hodiny týdně a spočívala ve cvičení překladu z polštiny do němčiny z Polsfusovy učebnice. Ale i to, co se takto studenti naučili, ve vyšších ročnících zapomínali, zatímco v nižších třídách ještě často skládali polské verše, ve vyšších nacházeli čím dál větší zalíbení v němčině.

Paweł Stalmach píše, že centrem studentských zábav bylo Kostelní náměstí. Kdysi bylo osazeno lipami, ale musely být vykáceny na přání pastora Klapsii, který byl hluchý a chtěl neustále vidět, co se na náměstí děje. Na jaře se tu hrálo „w kobla“ (házení kostek), „gnypy“ (nože, doslova knejpy), „kiczki“ (hra podobná baseballu, při které se odpaluje krátký kolík, z obou stran zaostřený), hra na psa, na malé a velké mýto, ale hlavní zábavou byly vždycky míčové hry. V létě si studenti užívali koupání v řece Olši, která v těch dobách měla více vody, ale její hloubky nebyly nebezpečné. Většina kluků se sama naučila dobře plavat. V zimě se bruslilo, zvláště oblíbené byly koulovací bitvy mezi alumnisty a kostgengry, které se neobešly bez drobných škrábanců a modřin. Doma se pak hrály u stolu mlýn a dáma.⁹⁴ Cinciała v deníku píše i o partách studentů, kteří holdovali častému pití alkoholu, návštěvám kaváren, biliáru a karetním hrám o peníze, za což je představení gymnázia kárali a trestali, zvláště bylo-li to spojeno s dlouhým ponocováním a výtržnostmi v ulicích.

V době Stalmachova studia vznikl na Teologickém gymnáziu pod vlivem pastorů Žlika a Klapsii kroužek studentů, kteří se rozhodli nad rámec výuky zdokonalovat v němčině a znalosti německých klasiků. Středem největšího zájmu byla díla Friedricha Schillera. Spolek nesl poněkud hrdý název Gelehrten-Verein (Spolek učenců), přesto svou účast sám Stalmach i po létech oceňoval jako velmi přínosnou. Náplní byla četba a výměna názorů na přečtenou literaturu. Členy byli rovněž Češi a Poláci a častou zábavou bylo zpívání německých, českých i polských písní. S využitím hudebních nástrojů ze sbírky kostela začal spolek dokonce vystupovat jako kapela.⁹⁵

O českém a polském národním spolku na Teologickém gymnáziu pojednala podrobně Veronika Tomášová ve své čerstvé loňské publikaci.⁹⁶ Pro úplnost uvádím tuto část v plné citaci:

„Již v roce 1839 vytvořili studenti z Čech a Moravy literární kroužek, kde četli české knihy a časopisy. Oficiálně byl spolek povolen v roce 1842 pod názvem Česká beseda. Několik studentů také navštívilo pastora Jana Winklera v Návsi, aby jej požádali o pomoc s organizací spolku a se získáváním české literatury. Winkler píše v dopise svému příteli Šemberovi ze 7. března 1843, že «čtrnácte jest besedníků těch, kterých sobě touha národní co svoje chovance pěstovat velí, Češi z částě, z částě Moraviané, ku kterým později, ufame, že i Slezané se připojí».

Největší zásluhu na vzniku knihovny českého kroužku měl Jan Winkler. Náveský pastor studentům jednak sám daroval knihy a jednak se obrátil na svého přítele Šemberu s žádostí o knižní dary pro těšínské studenty. Šembera prosbu vyslyšel a poslal do Těšína balík knih, další knihy přišly od Karla Slavoje Amerlinga (1807 – 1884). Díky Winklerově přímlově se do studentské knihovny dostaly také nepoužívané české knihy, «jichž cestující vlastenci čeští, nenalezše na Slezsku, kde a komu by je, aťby i darem dali, u pastora Žlika nechali.»

Činnost České besedy ustala na konci školního roku 1842/1843, když jeho organizátoři a členové dokončili studium a opustili školu. O tři roky později došlo k obnově spolku. Jan Winkler oznamuje v časopise Květy, že: « Na počátku letošního školního roku [1846] opět započali žáci českoslovanští na evangelickém

gymnasiu těšínském besedy, v kterých se cvičí v jazyku materském, a složili předplatek na Květy.» Dále Winkler zmiňuje, že nedávno založená knihovna na gymnáziu čítá již na 200 knih. Zásadní vliv na obnovení spolku měl příchod většího množství slovenských studentů. Winkler byl oporou kroužku až do roku 1847, kdy jeho místo převzal Arnošt Plucar, nový profesor matematiky a fyziky a také první učitel českého jazyka na evangelickém gymnáziu.

Hlavním iniciátorem vzniku polského studentského spolku Złączenie Polskie (Polské sjednocení) byl Paweł Stalmach. Když v létě roku 1842 přemýšlel Stalmach o své budoucnosti, rozhodl se studovat teologii. Uvědomoval si, že jako pastor na Těšínsku bude potřebovat znalost polštiny a tato praktická potřeba jej vedla k založení polského kroužku:

«Měl jsem nepřekonatelnou chuť k dalšímu studiu, ale scházely prostředky. Během těchto úvah jsem dospěl k závěru, že jedinou možností by pro mne bylo jít na teologii. Pustil jsem se tedy do toho, co je pro teologa nutností, do čtení polské Bible; ale ačkoli jsem ji už dříve s otcem přečetl snad několikrát, zjistil jsem, že mi nyní její četba a porozumění jde obtížněji. To způsobila německá škola. Měl jsem však za to, že mezi polským lidem je třeba umět polský jazyk. [. . .] Když se tedy po prázdninách sešli spolužáci, začal jsem s nimi hovořit o tom, čím by chtěli být, a ukázal jsem jim, že se nutně potřebujeme učit polský jazyk. Utvořili jsme tedy polský spolek [. . .].»

Studenti mezi sebou vybrali peníze a koupili polskou gramatiku a kapesní slovník. Další dvě polské knihy jim věnoval pastor Klapsia. Činnost spolku popisuje Stalmach následovně:

«A tak jsme se učili gramatiku, přednášeli básně, přinášeli slohové práce, které jsme si navzájem opravovali, jak jsme uměli. Současně spolužáci z Čech a Moravy utvořili také český spolek, což nás Poláky jen ještě více povzbudilo k práci. Oni však byli šťastnější, protože díky známým v Praze obdrželi hned zkraje značný počet knih do své knihovny. Z těch českých knížek jsme se také dovídali více o slovanství, což se naší představitosti velmi líbilo a probouzelo v nás národního ducha. Z našich skromných příspěvků, coby chudých studentů, jsme přece jen utvořili malou, několikasvazkovou knihovničku. Ta nám však nestačila, žel v Těšíně jsme nenalezli žádné osoby, které by byly nakloněny našim touhám, a v Haliči jsme neměli žádného známého, že bychom se tam vypravili, tak, jako se vypravili naši čeští spolužáci do Prahy.»

Studenti se ze strany profesorů a pastorů nesetkali s větší podporou. Zklamání jim přinesla návštěva u pastora Karla Kotschyho v Ustroni. Vydali se za ním, protože napsal polskou knihu o sadařství a pokládali jej tedy za Poláka. Snahu polských studentů ocenil pouze pastor Jan Winkler: Jediný, kdo nás trochu povzbuzoval, byl pastor Jan Winkler z Návší, který přijíždějí do Těšína, aby nás učil sborovému zpěvu, chválil naši touhu po národní mluvě.

Winkler nebyl nadšený ze vzniku samostatného spolku polských studentů, jak vyplývá z jeho korespondence:

«Slezáci [...] sami pro sebe zůstali, umínivše sobě, že se budou bez vzájemného

spolku s Čechy a obapolné podpory v řeči polské cvičiti [...]. Nicméně těšil ho jejich zájem o polský jazyk: [...] aspoň v polské řeči cvičiti se počali. A to již u nás velký pokrok jest k lepšímu.»

Złączenie Polskie působilo na evangelickém gymnáziu jen do podzimu roku 1843. Po odchodu dosavadních organizátorů, Stalmacha, Bujaka a Szarzece, se nenašel nikdo, kdo by byl ochotný pokračovat ve vedení spolku.“

Samotný Cinciaľův deník, ze kterého se až na drobné zlomky dochovala pouze část z let 1846 – 1853, je dílo mimořádné svou otevřeností a věrohodností, na níž se shodují všichni historikové. Nejenže dokumentuje události a stav tehdejší společnosti, myšlení, cítění i jednání lidí, ale dává i proniknout do vnitřních zápasů mladého člověka, které svým způsobem projasňují i jinak skryté stránky tehdejších mezilidských vztahů. Nabízí se srovnání s dnešní dobou na úrovni nejzákladnější, na úrovni psychických vlastností a společenských pravidel. Tehdejší způsob výuky na Teologickém gymnáziu se již silně přibližoval dnešnímu ve významu osobní iniciativy studenta a jeho úsilí v samostudiu a kooperaci se školou, na kterých především závisela úspěšnost vzdělávacího procesu.

Podstatný rozdíl nicméně spočívá v tehdejší těsném vztahu a soužití učitele a žáka. Jejich blízkost ovlivňovala genderová jednostrannost tehdejšího gymnaziálního školství, společné vyznání i život na malém prostoru. Studenti měli běžně přístup do soukromí učitelů, byli často zváni na návštěvy a společenské události, a nebylo výjimkou i např. slavení vánočních svátků v domácnosti učitele s některými studenty. Obvyklé bylo vyjadřování respektu a vděčnosti studentů drobnými praktickými dárky pro učitele, kterými mohla být např. kachna nebo sladkosti. Mnozí studenti u učitelů, pastorů a pracovníků kostela a školy bydleli a v prvním roce působení školy, kdy byla školní budova dočasně zabavena armádou a sloužila jako lazaret, se do soukromých bytů učitelů přestěhovala dokonce celá výuka. Počáteční počet žáků to tehdy výjimečně umožnil. Na rozdíl od katolických řádových škol soukromé prostředí bylo často i prostředím rodinným. To, že škola v této době postrádala luxus kabinetů, sboroven, ředitelen atd., není zdaleka hlavní příčinou takového sblížení.

Životní osudy učitelů často prožívali jejich studenti a naopak. Cinciaľův deník svědčí o častém mimořádném napětí, které těsné vztahy lidí obvykle doprovází. Zarámování pověstnou protestantskou etikou a etiketou mimořádně umocňovalo jejich psychický vliv. Deník tak byl pro Andrzeje Cinciaľu vedle pastorů Žlika a Klapsii jakýmsi třetím zpovědníkem. Zajímavé je v tomto ohledu pozorovat, jak některé příkré emotivní soudy mladého člověka byly později v pamětech autora přehodnoceny až k dokonalému opaku.

6. Státní dohled

Reverzní pokrok habsburské monarchie v reformě státního dohledu nad školami se začátkem 19. století netýkal jen obecných škol. 6. května 1807 byl dvorským dekretem v rámci zrušení samosprávných prvků dohled nad gymnázií předán obnoveným gymnazijním studijním ředitelstvím, zřizovaným při každém guberniu v čele s direktorem. Na úrovni jednotlivých krajů začali dohled vykonávat oblastní direktori a vicedirektori, s povinností vykovávat vizitace na všech gymnáziích nejméně jednou ročně.

Direktorem pro Moravu a Slezsko byl v letech 1810 – 1818 svobodný pán Aloys von Rupprecht, který vstoupil do duchovního stavu a měl za sebou kariéru rady a poté kancléře biskupské konsistoře a generálního inspektora diecéze. V letech 1818 – 1832 pak funkci zastával další prelát Joseph Ritter von Wokrzal a nakonec v letech 1832 – 1849 augustinián Cyrill Knapp.⁹⁷

I když byly v případě Teologického gymnázia od počátku v rámci uplatňování náboženské tolerance do „role“ krajských direktorů obsazeni výjimečně eforové, vrchní dohled si podrželo Moravskoslezské gubernium. O tom, že spolupráce katolické a evangelické instituce nebyla snadná, svědčí zpráva gubernia z 13. června 1822 navrhuje změnit zpět gymnázium na elementární nebo hlavní školu a řešit tak nikdy nekončící stížnosti na chybějící materiální vybavení školy a alumnea, fyzický stav budov a platové ohodnocení učitelů, obvykle vždy zároveň spojené s pochvalnými zprávami o schopnostech žáků a dobré pověsti školy. V tomto případě zasáhla dokonce až sama státní rada. Návrhu gubernia nebylo vyhověno.⁹⁸

I v následujících letech bylo obvyklým obsahem vizitačních zpráv kladné hodnocení úrovně gymnaziální výuky. Georg Loesche ve svém pojednání o vnitřním životě tolerované rakouské církve z roku 1915 cituje ze dvou z nich:

1825:

„Gymnázium má vzdělané, morální a patriotické profesory. Jsou to řádní lidé, obětaví vlastenci a nositelé rozsáhlých vědomostí, kteří, jeden jako druhý, zaměstnání ve škole nepřijali z vlastního zájmu, nýbrž z lásky. Gymnázium bylo v průběhu celého školního roku bohatým zdrojem morálního, náboženského a vědeckého vzdělávání pro celou zdejší mládež a všichni byli o to úspěšnější díky tomu, že eforové, pastory a učitelé stále pozvedali svůj zrak k vyšším cílům a každý sám i společně hledali to nejlepší pro růst svých žáků.“⁹⁹

1846:

„Na této škole pracuje mnoho řádných, schopných a talentovaných mužů, mezi kterými vládne čilý duch. Je jim společné pokročilé vzdělání, horlivá oddanost službě, chvályhodné morální jednání a potěšující moudrost.“¹⁰⁰

Stabilní kvalita Teologického gymnázia si v přelomové době po 34 let nezdala s politickou stabilitou celé habsburské říše. Skutečným důkazem dlouhodobé spokojenosti nejvyšších míst monarchie s jeho působením a výsledky je uskutečnění plánovaného rozšíření o filosofická studia v roce 1847.

7. Filosofie

Smutek a alegorie příznačné pro panování císaře Františka jsou spjaté i s koncem jeho života. Ač vzdálen rozhodovacích povinností, přece si nakonec vymínil, že jeho nástupcem bude psychicky nemocný prvorozený syn Ferdinand, čímž učinil z vlastní volby minimalizovat faktickou politickou roli císaře do budoucna nutnost a nejvyšší státní zájem. Po Františkově smrti v březnu 1835 veškeré rozhodování, nyní již i formálně, končilo u čtyřčlenné státní konference, kde se o moc dělil státní kancléř kníže Metternich s hrabětem Františkem Antonínem Kolovratem Libštejnským, který v roce 1826 převzal post konferenčního a státního ministra. O jejich vzájemném poměru úspěšnosti a výsledném vlivu na stát svědčí neuskutečnění žádných ze státoprávních národních reforem, které Kolovrat v roli zapáleného Čecha předkládal. Jako vznešení sekundanti nerovného duelu zde vystupovali strýc a bratr nemocného císaře arcivévodové Ludvík a František Karel Habsbursko-Lotrínští.

Již v červnu 1835 obdrželo Teologické gymnázium v pořadí druhé císařské rozhodnutí o zřízení filosofických studií, aby i v dědičných zemích mohlo být protestantské vzdělání úplnou přípravou pro vysokoškolská studia ve Vídni. Ona trpělivost, se kterou učitelé gymnázia od roku 1813 působili v provizoriu, se ukázala opět jako velmi prospěšná, neboť trvalo dalších 12 let, než došlo k vlastní realizaci.

Teprve v říjnu 1845 byl dán souhlas majestátu se zřízením 5. ročníku a vypsán konkurz na obsazení třech nových učitelských míst. Vítězové konkurzu si výuku rozdělili oborově. Jazyky měl vyučovat dosavadní učitel ve 3. třídě Heinrich Leberecht Sittig, matematiku a fyziku Ernst Plucar z Terstu a dějepis a filosofii Adolf Kolaczek z Bilska. Eforové Andreas Žlik a Gustav Heinrich Klapsia pak měli dle plánu zajistit výuku náboženství, pedagogiky a polské literatury. Mzda učitelů filosofické třídy byla stanovena na úrovni shodnou s učitelem třídy čtvrté. Roční státní příspěvek Teologickému gymnáziu byl navýšen na 1 300 florinů CM a ze státního pokladu byla jednorázově uvolněna částka 1 000 florinů CM na nákup vybavení fyzikální laboratoře. 2 000 florinů CM stát přispěl na přestavbu budovy školy. Slavnostního otevření 5. třídy se Teologické gymnázium dočkalo dne 13. září 1847.¹⁰¹ Učební plán s časovým fondem 22 vyučovacích hodin týdně uvádí v základních rysech Gottlieb Biermann:

Tabulka 12

Pátá filosofická třída:¹⁰²

Předmět	Učebnice	1.rok hod.	2.rok hod.
Náboženství	NIEMEYER, August Hermann. <i>August Hermann Niemeyers ordentlichen Professors der Theologie Handbuch für christliche Religionslehrer</i> (Augusta Hermannia Niemeyerse, řádného profesora teologie, rukověť pro křesťanské učitele náboženství): <i>Theil 1 (1792) August Hermann Niemeyers, ordentlichen Professors der Theologie populäre und praktische Theologie, oder Materialien des christlichen Volksunterrichts</i> (Díl první (1792) Augusta Hermannia Niemeyerse, řádného profesora teologie, všeobecná a praktická teologie, neboli materiály pro	2	2

	křesťanskou výuku lidu). <i>Theil 2 (1790) August Hermann Niemeyers ordentlichen Professors der Theologie Homiletik, Pastoralanweisung und Liturgik</i> (Díl druhý (1792) Augusta Hermanna Niemeyerse, řádného profesora teologie, homiletika, návod k pastorači a liturgika). Halle: Waisenhaus, 1790 – 1792.		
Pedagogika	MILDE, Vincenc Eduard. <i>Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Vorlesungen</i> . (Učebnice všeobecné pedagogiky k využití pro veřejnou výuku.) <i>Erster Theil (1811), Von der Cultur der physischen und der intellectuellen Anlagen</i> (O kultivaci fyzických a intelektuálních vloh). <i>Zwenter Theil (1813), Von der Cultur des Gefühls- und Begehrungsvermögens</i> (O kultivaci citovosti a snaživosti). Wien: Kaulfuß, 1811 – 1813.	4	0
Teoretická filosofie	LICHTENFELS, Johann von. <i>Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie: Allgemeine Einleitung. Psychologie, Logik</i> . (Učebnice úvodu do filosofie: Všeobecný úvod, psychologie, logika). Wien: Braumüller, 1850.	5	0
Praktická filosofie		0	5
Dějepis	BRAND, Jakob. <i>Allgemeine Weltgeschichte für Realschulen</i> (Všeobecné světové dějiny pro reálky). Frankfurt: Andreäische Buchhandlung, 1821. WEBER, Georg. <i>Allgemeine Weltgeschichte: mit besonderer Berücksichtigung des Geistes- und Culturlebens der Völker und mit Benutzung der neueren geschichtlichen Forschungen</i> . (Všeobecné světové dějiny se zvláštním zřetelem k duchovnímu a kulturnímu životu obyvatel a s využitím nejnovějších výsledků historického bádání). Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1857–1881.	3	3
Latinská a řecká filologie	FICKER Franz. <i>Chrestomathia latina in usum auditorum philosophiae. Anni primi et secundi</i> . (Latinská čítanka pro posluchače filosofie. První a druhý ročník.) Wien: Apud Bibliopolam Geistinger, 1827.	2	2
Německá literatura stylistická cvičení.	REINBECK, Georg. <i>Handbuch der Sprachwissenschaft, mit besonderer Hinsicht auf die deutsche Sprache: zum Gebrauche für die obere Klassen der Gymnasien und Lyceen</i> . (Učebnice jazykovědy se zvláštním zřetelem na německý jazyk, určena pro vyšší třídy gymnázií a lycei.) Bd. 1, Abth. 1: Die reine allgemeine Sprachlehre (Správná všeobecná mluvnice). Abth. 2: Angewandte allgemeine Sprachlehre (Užitá všeobecná mluvnice). Bd. 2, Abth. 1: Die Rhetorik (Rétorika). Abth. 2: Die Poetik in ihrem Zusammenhang mit der Ästhetik (Poetika a její souvislost s estetikou). Bd. 3, Abth. 1: Die Geschichte der Dichtkunst und ihre Literatur (Osudy básnického umění a písemné svědectví)., Abth. 2: Poetische Beispielsammlung zu Vorlesungen über Poetik und zur Deklamation (Příkladná sbírka básní k přednáškám o poetice a k recitaci). Bd. 4: Prosaische Beispielsammlung zu Vorlesungen über Rhetorik und zu Deklamation (Příkladná sbírka prózy k přednáškám o rétorice a k deklamaci). Essen: Bädeker, Kürzel; Duisburg: Bädeker, Kürzel, 1813–1823.	1	2
Matematika	APPELTAUER, Ignatius. <i>Elementar-Mathematik, aus dem Lateinischen übersetzt von Johann Fux</i> (Elementární matematika, z latiny přeložil Johann Fux): <i>I : Die Algebra enthaltend</i> . (Algebra).	3	0

	2 : <i>Enthält die Geometrie, Trigonometrie und die Kegelschnitte.</i> (Geometrie, trigonometrie a kuželosečky). Wien und Triest: Geistinger, 1825.		
Přírodověda	BRAUNHOFER, Anton Georg. <i>Lehrbuch der Naturgeschichte.</i> (Učebnice přírodovědy) (1825–1830 in Lieferungen). BRAUNHOFER, Anton Georg. <i>Handbuch der allgemeinen Naturgeschichte</i> (Rukověť všeobecné přírodovědy). Wien: im Verlage bei Jakob Bader, 1842.	2	0
Hebrejščina	GESENIUS, Friedrich Heinrich Wilhelm. <i>Hebraisches Elementarbuch</i> (Úvod do hebrejštiny). <i>Erster Theil. (1813) Hebräische Grammatik.</i> (Hebrejská mluvnice). <i>Zweyter Theil. (1814) Hebräisches Lesebuch</i> (Hebrejská čítanka). Halle: Rengersche Buchhandlung, 1813 – 1814.	0	3
Fyzika	BAUMGARTNER, Andreas. <i>Die Naturlehre nach ihren gegenwärtigen Zustände mit Rücksicht auf mathematische Begründung.</i> (Současná přírodověda se zřetelem na její matematické základy). Wien: J. G. Heubner, 1823 –1824.	0	5
Celkem		22	22

Po 34 letech působení gymnázia, nástupu druhé generace učitelů a absolvování nejméně pěti kohort studentů učební plán filosofických tříd názorně ukazuje sblížení specifických importů pedagogických metod ze severních německých zemí s oficiální rakouskou metodologií. V souhlasu s ostatními rakouskými lycei se užívají nové učebnice postupně vycházející ve Vídni, a importy jsou zachovány pouze v případě náboženství, hebrejštiny a německého stylu.

Až paradoxně pak působí užití učebnice pedagogiky Čecha a katolíka Vincence Eduarda Mildeho, litoměřického sídelního biskupa, a později i vídeňského arcibiskupa. Vedle aktuálně již velmi silného vlivu úřadů na metodu evangelické výuky jsou vysvětlením i mimořádné kvality Mildeho díla, podávající na svou dobu jedinečné kompendium dosavadního poznání v oblasti pedagogiky.

Učební plán, s výjimkou hebrejštiny, německého stylu a později zavedené pedagogiky, se již v podstatě kryje s charakteristikou, kterou pro rakouská lycea v uvedeném období nalézáme v Šafránkově obsáhlém historickém díle:

„Pro všechny studující bez výjimky prohlášeny za obligátní: náboženství, filosofie (psychologie, logika, metafyzika a morální filosofie) matematika elementární, fyzika a všeobecné dějiny... Do počtu 18týdenních hodin, určených pro každý ročník filosofický, započítati je 2 hodiny řečtiny, která všude je obligátní, aby se vědomosti v této řeči z gymnasia přinesené prohlubovaly.“¹⁰³

Na závěr je třeba připomenout nesporný předstih studentů Teologického gymnázia v řadě oblastí, mezi které vedle moderních jazyků nesporně patřily i matematicko–fyzikálních vědy, ve kterých byli ostatní žáci na lyceích skromnými začátečníky. Zaostávání katolických škol jdoucí na vrub obtížím a následnému částečnému zrušení Langovy reformy mělo ale brzy skončit.

Pro pohled studentů na první rok filosofických studií v Těšíně opět zalistujme v Cinciaľových pamětech. Píše, že první starostí dvanácti studentů bylo vyrobit si

buršácké čapky. Společně všichni pilně chodili na přednášky a kolegia a v ulicích si prozpěvovali buršácké melodie. Lidé se obvykle zastavovali a podívovali, kolik je nově v Těšíně filosofů. Více než knížky ale v té době studenty zajímalo buršáctví, komersy, pijatiky a kavárny. Pro jednoho z nich, Cinciału, toto zdánlivě nevázané období bylo ale obdobím největšího vypětí v polské národní buditecké práci.¹⁰⁴

Je tomu téměř 40 let, co se Klemens Metternich nyní povýšený do knížecího stavu s funkcí státního kancléře, speciálně pro něj vytvořenou, ujal moci. To hlavní se povedlo. Desítky let míru a bouřlivého ekonomického, demografického a kulturního rozvoje změnilo habsburskou monarchii a Evropu, sociální poměry i ducha a myšlení lidí.

Kancléř citlivě vnímal aktuální napětí ozývající se nyní dříve neznámou silou. Uvědomoval si, že prvním požadavkem doby jsou práva a aspirace národů. Sám byl přesvědčením federalista, nicméně zcela prakticky jít v reformačním úsilí naproti změnám mu bránil nejprve zpátečnický císař František a od roku 1834 hnutí jako Mladé Německo a Mladá Evropa, která zcela nepokrytě zdvihla prapor úplného zničení tradičních evropských států a dosavadní kontinentální soudržnosti. Prostor pro změny v rámci systému zmizel, zůstala jen otázka jeho zachování či úplného konce. I když spory historiků o Metternichovy nerealizované úmysly nebudou mít jisté konce, pro praktickou politiku a politickou historii mají minimální význam.

Postavení jednotlivců a s tím i selská otázka, jakkoli důležité, oslovovaly Metternicha, dostatečně poučeného brutalitou Francouzské revoluce a napoleonských válek, rozporuplně:

„Není nic horšího než zvrhlá lačnost po svobodě. Zabije vše a nakonec i sama sebe“¹⁰⁵

Tento jeho výrok ukazuje na vlastní obecnou nechuť k nepřiměřeným společenským ambicím všeho druhu. Extrémní filantropie vede k neúctě k lidem a jejich ničení, přílišná věrnost přesvědčení k zaslepenosti, nekontrolované nadšení k fanatizmu, uctívání pravdy k netolerantnosti a radikalizmu k terorizmu. Pokud Rakouska, útulnost *biedermeieru* a trvalé zdokonalování v rámci společenských pravidel a pod dozorem státu bylo zbytečné ohrožovat výstřelky profesorů německých univerzit, jejichž společnou vlastností byla politická nevyspělost a dokonalá bláhovost v úsudcích. Jejich tzv. liberalizmus mu byl otevřeným prostorem a předstupněm radikalizmu, zejména nacionálního. Přitom za zvláště nebezpečný považoval nacionalizmus německý, neboť ten měl největší potenciál v budoucnu rozložit řád a monarchii.

Rezignační dopis 75letého Klemense Metternicha z 13. března 1848 jako by předvídal budoucí chabé výsledky revolučních událostí:

„Mé city, názory a rozhodnutí se nezměnily po celý můj život a jsou pevnými silami, které ve mně nikdy nevyhasnou. Vyslovil jsem je v mottu, které přenechávám svým potomkům v trvalou upomínku. Mým heslem je «síla v právu». Že jsem mu zůstal vždy věrný ve svém soukromém životě i veřejném působení, o tom mne přesvědčuje svědomí a říkám to bez ostychu – dokazují to i činy. Ustupuji před vyšší mocí, než je moc samotného regenta.“¹⁰⁶

Jaro národů v roce 1848 Rakousku nepřineslo významný posun v národních právech, ba ani v individuálních svobodách rakouských občanů s jednou jedinou výjimkou, kterou bylo zrušení poddanství, roboty, práv vrchnosti a cechů.

Ústupek, byť jen částečný, byl také učiněn v právech evangelických církví, které apelovaly na zrušení tolerančních omezení a zrovnoprávnění s katolíky. Protestantské provizorium zavedené ministerským nařízením z 30. ledna 1849 zavádělo oficiální názvy „evangelíci augšpurského vyznání“ a „evangelíci helvétského vyznání“, rušilo dosavadní povinné platby evangelíků katolickým duchovním, odstraňovalo katolické šestinedělní cvičení pro přestupující, přiznávalo právo vést evangelické matriky a rušilo všechna omezení týkající se vzhledu evangelických chrámů.¹⁰⁷

Ve všech ostatních věcech však nastoupila reakce, nikoliv klidná, trestající výstřelky, nýbrž po desítky let se držící za cenu všeobjímajícího pronásledování a masového věznění. Obnovení zemské autonomie Rakouského Slezska se v kontextu utužení pozdního absolutismu ukázalo pouhou formalitou.

Dva dny po Metternichově rezignaci nastoupil na těšínské náměstí oddíl elitních gardových střelců v plné zbroji, jejichž velitel dr. Ludwik Klucki za ovací shromážděných měšťanů přednesl řeč na podporu revoluce, zároveň ztvrzující věrnost císaři. Téhož dne řádné vojsko opustilo město. Podstatnou součástí gardových jednotek byli i evangelíci a židé usilující o dosažení rovnoprávného postavení. Byly uspořádány sbírky na podporu chudých a zřízen sirotčinec.

V květnu zahájil činnost těšínský volební výbor, v jehož čele stál učitel Teologického gymnázia, doktor filosofie s úplným právnickým vzděláním Adolf Kolaczek. Sám byl zvolen poslancem parlamentu ve Frankfurtu. Jediný evangelík zvolený do říšského sněmu ve Vídni byl bílský farář Samuel Schneider, přičemž duchovnímu a eforovi Teologického gymnázia Adreasi Žlikovi unikl mandát o pouhé dva hlasy. Za politickým úspěchem stála nejen dlouhodobá vážnost evangelických vzdělavců, ale zejména celoněmecký národní program, který hlásali. Německé, polské a české národní hnutí mělo vůbec do budoucna postupně oslabovat vzpomínky na společný slezský dům a tradiční vědomí slezské zemské sounáležitosti. Hrdost na slezská specifika a společné kulturní dědictví, jakkoli silná, se tak až do dnešních dnů nemůže měřit s identifikací národní.

O politických názorech Adolfa Kolaczka si můžeme udělat představu z drobného děkovného spisku, který po svém zvolení napsal.¹⁰⁸ Jako hlavní úlohu frankfurtského sněmu vidí společnou konstituční práci všech německých zemí pro zajištění jejich budoucího pevného spojení a šťastného života lidí, žijících na jejich území. Základem je zaručení a ochrana základních lidských práv, svobody, bezpečnosti a správného pořádku. Těsný svazek rakouské monarchie s německými zeměmi nemá ale narušovat svrchovanost monarchie, nýbrž má být vystaven tak, aby byl výhodný pro obě strany. Posílení německých zemí nesmí v žádném případě vést k potlačování ostatních národů, které mají právo žít podle své svébytnosti.

Výsledkem zákonodárného úsilí má být konstituční monarchie. „Republikánský pořádek nechceme a jeho zavedení nedovolíme... Svoboda nespočívá v tom, abychom dělali, co chceme, ale v tom, abychom hledali a chtěli to, co je dobré.“¹⁰⁹,

deklamuje Kolaczek. Spis končí soupisem 20 žádostí ostravských voličů, jejichž základem je zrušení poddanství a trvalé zavedení národních gard, a provoláním: „Ať žije císař! Nechť se poštěstí národům jeho!“

Naproti tomu se český učitel Ernst Plucar zúčastnil Slovanského sjezdu v Praze, usiloval o ideové sjednocení všech zemí Koruny české v rámci Rakouska a v té souvislosti argumentoval pro zachování Moravskoslezského gubernia. Jeho slovanství bylo stejnou měrou české i polské, měl vřelé osobní vztahy se studenty obou národností a podporoval je v jejich buditeckých aktivitách. Jakožto příslušník starší generace musel ze všech nejvíce vzdorovat útokům německých radikálů, přesto se nebál, a to i později za Bachova absolutizmu, zastávat se stále vysokou měrou utlačované polštiny.¹¹⁰

Zcela proti duchu velkoněmectví pak vystoupil student Teologického gymnázia Andrzej Cinciała a společně s dvěma absolventy Pawłem Stalmachem a Andrzejem Kotulou, dalšími účastníky Slovanského sjezdu, započali s vydáváním prvního časopisu v polštině na Těšínsku Tygodnika Cieszyńskiego, který měl za cíl spojit polský venkovský živel s těšínskou inteligencí a prosazovat polský národní program s hlavním požadavkem zavedení polštiny jako úředního jazyka a vyučovacího jazyka na základních školách, jako součást uplatnění obecné zásady výuky v mateřském jazyce a zásady dokonalého zvládnutí mateřského jazyka v rámci školní výuky. Jejich heslo „národ a osvěta“ byl vlastní i pastorovi a eforovi Andreasi Žlikovi, který byl pověřen řízením gymnázia. Jen jeho obsah chápal jinak. Započal s vydáváním Nowin dla Ludu Wiejskiego (Novin pro venkovský lid), ve kterých propagoval myšlenku: „Naše náboženství je německé, tedy musíme jít s Němci, naše vzdělání je německé, proto jsme Němci.“¹¹¹ Oporu pro tyto myšlenky měl i v dalším z vyučujících gymnázia Paulu Kaiserovi. Ten po něm vydávání novin v roce 1849 převzal, kdy se ukázalo trojnásobné eforovo nasazení v profesi duchovního, učitele a redaktora jako nadále neúnosné.

V reakci na říjnové povstání ve Vídni je v Těšíně a Bílsku ustanoven demokratický spolek, v jehož čele stane opět Adolf Kolaczek. Kromě velkoněmeckého programu hlásá emancipaci a zrovnoprávnění všech národů v habsburské monarchii. V tomto smyslu vyjadřuje souhlas velkouherskými aspiracemi a organizuje sbírky na podporu Maďarů. Na shromáždění spolku je na návrh dalšího učitele Teologického gymnázia Johanna Traugotta Koziela vyslána z Těšína delegace na podporu vídeňského říšského sněmu. V listopadu je pak založena Polská čítárna – společnost pro zdokonalování se v polském jazyce, kterou brzy ovládli Paweł Stalmach a Andrzej Kotula. V roce 1849 pak založili také Polskou knihovnu pro těšínský lid. Po rozehnutí Kroměřížského sněmu a oktrojování březnové ústavy byli vůdci revolučního hnutí postupně uvězněni, dáni pod policejní dohled nebo museli uprchnout.

Z Rakouska proto odchází i Adolf Kolaczek a vzdává se učitelské profese a nadále působí jako politický redaktor. Jeho práci nejprve přebírají Andreas Žlik a Heinrich Leberecht Sittig. Později je na uvolněné místo přijat Paweł Stalmach. Pro Adolfa Kolaczka, považovaného za svobodomyšlného a nebojácného bojovníka za konstituci a lidská práva a hlavního iniciátora těšínské domobrany, se tak politika stává druhým zaměstnáním, a to i po amnestii, kdy se vrací zpátky do Rakouska. Teprve v roce 1861 je jmenován presbyterem a zástupcem představeného

augsburské církve ve Vídni.

Zajímavé je, že v se v době pobytu v cizině osobně přátelil s Richardem Wagnerem, který měl zálibu v ostentativní podpoře rakouských exulantů a který přispíval i do jím vydávaného časopisu. Dochovala se zpráva o kuriózní události, společném předčítání z Wagnerovy nové rozsáhlé knihy Opera a drama, kritizující aktuální směr vývoje lidské civilizace, které se odehrávalo po dvanáct večerů ve Wagnerově curyšském bytě. Adolf Kolaczek, zřejmě unaven náhlou objektivností díla, zcela nevhodně a nespolečensky prý při předčítání usnul.¹¹²

8. Církev a stát

Nezhojitelné rány habsburské monarchie osudově ohlašovaly její konec. Říjnová krvavá lázeň, rozehnutí říšského sněmu a nástup uherské revoluce uspořádaly pád papírového panovníka, který abdikací uvolnil místo poslednímu rakouskému císaři, který mohl dovládnout bez faktického sesazení. Dne 2. prosince 1848 nastoupil na trůn Ferdinandův synovec František Josef I. O povaze jeho vlády svědčí iniciativa, se kterou už v první půli roku své vlády pozval do země ruská vojska, aby krvavě potlačila maďarské povstání. Jeho setrvalá snaha již neudržitelnými prostředky vrátit význam odvěké monarchii, trvala po celé půl století, aby se strojenou vážností sloužila již nedůvěryhodným myšlenkám starého světa. Nově zrozená elita finančníků, průmyslníků, univerzitních vzdělavců a pokrokových úředníků se ve věcech praktického každodenního života našťastí již nemusela na císařský dvůr, nabývající malebných rysů zachovalého skanzenu, příliš ohlížet. Nejvyšší cenou za dlouhodobé schizofrenní vládnutí se pak ukázala celková nestabilita rakouského soustátí. Říše středu již Evropu nepodpírala, ale zatěžovala a strhávala.

Vzdělávání bylo shodou okolností tou oblastí, ve které se po roce 1848 a v následujících 50. letech podařilo Rakousku nejen dohnat ostatní německé země, ale která zde byla také poprvé v historii jako celek systematizována. Základem pro první školskou soustavu byl nový směr v pedagogice založený na univerzalisticky plánovitém přístupu profesora na univerzitách v Königsbergu a Göttingenu Johanna Friedricha Herbarta, aplikující do pedagogiky aktuální poznatky psychologie. Jako revoluční produkt dochází již v roce 1848 ke zrušení dvorské studijní komise.

Na místo ministra pro kultus a vyučování ve Schwarzenbergově a později Bachově vládě je v červenci 1849 povolán vzdělaný Čech, federalista s vřelým vztahem ke katolické církvi, hrabě Lev Thun–Hohenstein. Odhodlaný zájem znovu pozvednout klasická studia založená na znalosti latiny a řečtiny vyzdvihuje jako jednotící prvek mnohonárodnostní monarchie. Vahou své osobnosti prosazuje reformu středního školství navrženou pražským profesorem filosofie Franzem Sheraphinem Exnerem a vídeňským profesorem klasické filologie a literatury Hermannem Bonitzem.

Vzestup vzdělaného loyálního křídla českého prostředí bylo v kontextu ozvěn protiuherského tažení. Nebylo náhodou, že díky Čechu Exnerovi byl ze svého pruského působiště povolán do Vídně jeho přítel luterán Bonitz, syn superintendanta v Duryňsku, dlouholetý gymnaziální učitel se zkušenostmi z reformou gymnázií a reálků, které od třicátých let v Prusku probíhaly.

Dne 24. listopadu 1849 dosahuje císařského schválení a uvedení v předběžnou platnost dokument Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich (Nástin organizace gymnázií a reálných škol v Rakousku). Přestože se předpokládalo uvedení zásad nástinu do života co nejdříve, navržený koncept měl být rovněž podnětem k připomínkám a změnám, kterých bylo do vydání příslušného zákona roku 1854 zapracována celá řada.¹¹³

V části týkající se gymnázií jsou převratné organizační změny, nově definující osmileté gymnázium vzniklé sloučením dosavadního šestiletého studia a lycejni či fakultní filosofické přípravy, od roku 1836 již definitivně dvouleté:

„§ 4. Úplné gymnasium sestává z 8 tříd, každá z nich trvá 1 rok; dále dělí se na gymnasium nižší a vyšší po 4 třídách.

§ 5. Nižší gymnasium připravuje pro vyšší gymnasium; má však zprostředkovat uzavřený celek všeobecného vzdělání tím, že každý ze svých vyučovacích předmětů relativně uzavírá a některé z nich probírá převážně populárním způsobem a s praktickým zaměřením. Uzavřený celek všeobecného vzdělání poskytovaný nižšími gymnasiemi má dostačovat pro větší počet životních povolání a zároveň má sloužit jako příprava pro vyšší reálky a dále pro technické instituty. Vyšší gymnasium pokračuje ve vyučování vědecktějším způsobem a je speciální přípravnou školou na universitu.

§ 6. Úplné gymnasium tvoří navenek nedělitelný celek. Jeho obě části jsou pod společným vedením a každý učitel může být zároveň zaměstnán jak na vyšším, tak i na nižším gymnasiu.

§ 7. Kde není možné zřízení úplného gymnasia v důsledku nedostatku provozních prostředků, nebo tam, kde není třeba vyššího gymnasia, protože počet žáků dle místních a zemských poměrů vstupuje bezprostředně z nižšího gymnasia do zaměstnání, tam může nižší gymnasium existovat bez vyššího gymnasia. Takové gymnasium může být spojeno s měšťanskou školou nebo nižší reálkou. Naproti tomu vyšší gymnasium nemá nikdy existovat odloučeně od nižšího gymnasia, nejen proto, že i žáci jsou povinni napřed navštěvovat nižší gymnasium, ale i protože je možno splnit učební a výchovný plán určený pro tento ústav jen tehdy, jsou-li obě části spojeny.

§ 8. 1. Gymnasia jsou buď veřejná nebo soukromá.

2. Veřejná gymnasia vystavují vysvědčení, které jsou uznávána státními úřady; mají právo provádět maturitní zkoušky a mohou jim být zemským školním radou přiděleni kandidáti na zkušební dobu jednoho roku. Která gymnasia jsou veřejná, určuje ministerstvo vyučování s ohledem na záruky, jež charakter ústavu poskytuje pro své budoucí učební výsledky

3. Všechna gymnasia, která nejsou veřejná, jsou soukromá. Jejich žáci se musí podrobit zkouškám na veřejném gymnasiu, aby získali vysvědčení se státní platností, zejména maturitní vysvědčení.“¹⁴

Díky citovanému paragrafu 8 stála nyní před těšínským sborem osudová volba. Buď provést reformu a dosáhnout uznání jako veřejné gymnázium za dosavadního financování z evangelických obcí, nebo předat Teologické gymnázium státu a zařadit školu na roveň všem ostatním katolickým ústavům. Pokus jít cestou neveřejné instituce, za situace neuznávání diplomů na úřadech, by byl v době prudce se stupňujících kvalifikačních nároků modernizující se společnosti již zcela nemyslitelný. Vzhledem ke zkušenostem z minulých desítek let života v podstatě na hranici existenčního minima bylo řešení nasnadě a shodovalo se i s aktuálními záměry státu.

Dne 9. června 1850 vydává císař na návrh ministra pro kultus a vyučování rozhodnutí přeměnit Teologické gymnázium v Těšíně na veřejné vzdělávací zařízení v držení a péči státu. Těšínský sbor za souhlasu vídeňské konsistoře nenávratně zvolil cestu předání gymnázia do rukou státu. Císařské rozhodnutí

konstatuje aktuální nedostatečnou výši příjmů gymnázia a deklaruje záměr jejich podstatného posílení navýšením státních příspěvků. Zachována přitom mají být práva ostatních příspěvovatelů při obsazování učitelských míst, a tedy i evangelických sborů, v rozsahu poskytovaných financí.

Výjimečný náležitý vliv evangelických představitelů má být zachován ve věci učebního plánu náboženství a dohledu nad jeho výukou, jakož i na obsazování míst učitelů náboženství. Plán i učitelská místa, tak jako doposud, však podléhají konečnému schválení státem. Školní budova zůstává majetkem těšínského sboru a sboru je nadále svěřena i správa a nakládání s fondy gymnázia. Elementární „Volksschule“, která se v důsledku reorganizace ocitá mimo rámec gymnázia, jsou trvale dány do užívání 4 místnosti v budově školy, jsou pro ni nově vyhrazena 2 místa učitelů a stanoven pravidelný příspěvek na její chod z fondů gymnázia.

Dočasným ředitelem C. k. státního evangelického gymnázia v Těšíně je jmenován Gustav Heinrich Klapsia. Podle rozhodnutí z 9. června 1850 je systém dvojitých tříd opouštěn postupně. Ve školním roce 1850/1851 se učí stále ve 4 dvouletých třídách, plných 8 tříd pak gymnázium dosahuje ve školním roce 1856/1857. Provizorní učební plány jsou však nahrazeny již v roce 1851 a počínaje tímto školním rokem gymnázium přechází v rámci možností na respektování organizačního nástinu v kategorii osmiletých gymnázií.¹¹⁵

Druhou převratnou změnou, kterou nástin implementoval, bylo nové stanovení vyučovacího jazyka a jednotná úprava studijních plánů gymnázií, která zcela změnila jazykovou přípravu a znovu obnovila plošnou povinnou výuku matematiky a přírodních věd, formálně zrušenou v roce 1819 při částečném anulování Langovy reformy.

„§ 17. 1. Každý zemský jazyk může být vyučovacím jazykem na gymnasiích.

2. Volba vyučovacího jazyka se má všude řídit potřebami obyvatelstva, které je přednostně účastno na gymnasiu. Přitom se bude dbáti především toho, aby tam, kde obyvatelstvo je smíšené, bylo v tomto směru vyhověno podle možností všem. Za tímto účelem je přípustno, aby na jednom gymnasiu existovaly dva vyučovací jazyky, kterých se použije na různých odděleních školy nebo v různých vyučovacích předmětech.

3. Jestliže vznikne o volbě vyučovacího jazyka na gymnasiu, které je udržováno z veřejných prostředků nebo trvalých nadačních fondů, spor, je třeba jej projednat v rámci základních práv zaručených ústavním zákonem ze 4. března m.r. v § 4 na zákonném zastupitelství kraje, v němž se gymnasium nachází, a dokud se nevynese rozhodnutí, rozhoduje provizorně školský úřad.

4. Vyučovací jazyk na ostatních gymnasiích určují ti, kteří mají právo disponovat prostředky, kterými je gymnasium udržováno, a odnímat je ústavu.

§ 18. Vyučovací předměty na gymnasiu jsou:

1. náboženství
2. jazyky, a to: a) latina, b) řečtina, c) mateřský jazyk, d) zemské jazyky, které jsou vedle mateřského jazyka běžné v korunní zemi gymnasia, e) německý jazyk, pokud není zahrnutý mezi výše uvedenými jazyky, f) jiné živé jazyky (říšské jazyky, francouzština, angličtina atd.)
3. zeměpis a dějepis 4. matematika 5. přírodopis 6. fyzika 7. filosofická

propedeutika 8. krasopis 9. kreslení 10. zpěv 11. tělocvik

Živé jazyky uvedené pod bodem 2, f), jakož i kreslení, zpěv a tělocvik je třeba podle potřeby a možností zavést na jednotlivých gymnasiích.

§ 19. Vyučovací předměty, vyjmenované v § 18. pod body 1, 2 a – c), dále pak 3 – 7 jsou pro všechny řádné žáky povinnými předměty. Pouze ti žáci nižšího gymnasia, kteří nepřestoupí do gymnasia vyššího, mohou být ve třetí a čtvrté třídě nižšího gymnasia rozhodnutím zemského školního rady zbaveni povinnosti studovat řečtinu, a to na základě zvláštní žádosti, k níž se musí vyjádřit učitelská konference s ohledem na disciplínu školy.“

O významu uvedení mateřského jazyka, zemských a dalších moderních jazyků na gymnázia pro mnohonárodnostní Rakouské Slezsko není pochyb. Ježíšova škola oficiálně vyučovala v latině, realita života byla ale mnohem pestřejší. Vyučovací řeč Teologického gymnázia respektovala období svého vzniku, ústup latiny z úředního a akademického života a razantní germanizační tendence habsburské vlády. Výjimku z němčiny jako vyučovací řeči měly pouze třídy „Volksschule“. Po zestátnění v roce 1850 si škola svou vyučovací řeč ponechává jako hlavní zemský jazyk Slezska a mateřský jazyk podstatné části studentů. Mainstreamový jazyk monarchie zde hraje přitom i roli nositele luteránské tradice.

Představení gymnázia osobně odpověděli na výzvu ministerstva pro kultus a vyučování, které projevilo dobrou vůli znát stanovisko v této věci, a to takto:

„...v gymnaziálních třídách by měla jako výkladový jazyk zůstat němčina, (v přípravné a první třídě je polština výkladovým jazykem už dávno), a to z následujících hlavních důvodů:

- 1) Velká část studentů jsou Němci, např. z Haliče sem přichází sami Němci.
- 2) Slezané se radši učí v němčině.
- 3) Je pravda, že Češi a Moravané by chtěli mít všechno v češtině, nicméně i oni soudí, že německý jazyk je přinejmenším v současné době nezbytně potřebný.
- 4) Žádná změna, a zvláště ne jazyková, nemůže být zaváděna náhle a překvapivě. Představení evangelického gymnázia by ani sami nemohli němčinu jako výukový jazyk předmětů opustit a zavést polštinu, ač podle jejich přesvědčení věc rovnoprávnosti národů není možné dále odkládat. Bylo by nezbytné se na polštinu dotázat lidu, a to nejen slezského, ale i štýrského, ilyrského a rakouského, který své děti do těšínského gymnázia posílá. Že z takové dálky posílají syny do školy? Určitě je to proto, že jenom v Těšíně působí díky příspěvkům sborů ze všech krajů gymnázium pro evangelíky rakouských dědičných zemí. Leč máme teď naději, že se s novou ústavou nejenom dočkáme velkého ulehčení, ale dosáhneme i plné rovnoprávnosti s katolíky v péči o školy.“¹¹⁶

Jak veliký zásah do vlastní výuky bylo zestátnění gymnázia napoví alespoň v hrubých rysech porovnání učebních plánů před rokem 1850 s učebním plánem v roce 1856, v podstatě odpovídající nástinu ve smyslu pozdějších úprav.

Tabulka 13¹¹⁷

Teologické gymnázium		Nástin	c.k ev. gy. 1856
<i>Latina</i>	(4,4,4,4,4,4,0,0)	(8,6,5,6,6,6,5,5)	(8,8,6,6,6,6,5,5)
<i>Němčina</i>	(4,4,3,3,0,0,0,0)		(4,4,3,3,2,3,3,3)
<i>Německý styl</i>	(0,0,0,0,2,2,1,2)		
<i>Polština</i>	(3,3,0,0,0,0,0,0)		(2,2,2,2,2,2,2,2)
<i>Mateřský jazyk</i>		(4,4,3,3,2,3,3,3)	Polština/čeština
<i>Druhý zemský jazyk</i>		(2,2,2,2,2,2,2,2)	
<i>Francouzština</i>	(0,0,2,2,2,2,0,0)		
<i>Řečtina</i>	(0,0,1,1,2,2,0,0)	(0,0,5,4,4,4,5,5)	(0,0,5,4,5,5,4,5)
<i>Náboženství</i>	(2,2,3,3,3,3,2,2)	(2,2,2,2,2,2,2,2)	(2,2,2,2,2,2,2,2)
<i>Biblické dějiny</i>	(2,2,0,0,0,0,0,0)		
<i>Matematika</i>	(2,2,4,4,4,4,3,0)	(3,3,3,3,4,3,3,0)	(3,3,3,3,4,3,3,1)
<i>Zeměpis</i>	(2,2,2,2,2,2,0,0)	(3,3,3,3,4,3,3,3)	(3,3,3,3,3,3,3,3)
<i>Světové dějiny</i>	(0,0,2,2,2,2,3,3)	Zeměpis + dějepis	Zeměpis + dějepis
<i>Přírodověda</i>	(2,2,2,2,0,0,2,0)	(2,2,3,3,2,3,3,3)	(2,2,3,3,2,3,3,3)
<i>Fyzika</i>	(0,0,0,0,2,2,0,5)	Přírodní vědy	Přírodní vědy
<i>Pedagogika</i>	(0,0,0,0,0,0,4,0)		
<i>Teoretická filosofie</i>	(0,0,0,0,0,0,5,0)		
<i>Praktická filosofie</i>	(0,0,0,0,0,0,0,5)		
<i>Filosof. propedeutika</i>		(0,0,0,0,0,0,2,0)	(0,0,0,0,0,0,2,2)
<i>Lat. a řecká filologie</i>	(0,0,0,0,0,0,2,2)		
<i>Hebrejština</i>	(0,0,0,0,0,0,0,3)		
Σ	(21,21,23,23,23,23,22,22)	(24,22,26,26,26,26,26,26)	(24,24,26,27,26,26,27,26)

Nový učební plán musel především respektovat zvýšení vyučovacích hodin o 3 až 5 týdně, úhrnně 24 hodin, které bylo celé věnováno zintenzivnění výuky klasických jazyků, kde přidělený fond stoupl o celých 44 hodin. Na rozdíl od řady jiných gymnázií si Teologické gymnázium až do reformy podrželo povinnou výuku matematiky a přírodních věd, přičemž přidělený fond 44 hodin zůstal zachován i po reformě. Zachování rozsahu výuky nalézáme i v případě dějepisu a zeměpisu (pokles z 26 na 24 hodin), k nepatrnému zvýšení dochází u němčiny (z 21 na 25 hodin) a velmi výraznému u polštiny z 6 na 16 hodin.

Nově se objevuje paralelní výuka polštiny a češtiny, což vyplývá z § 20 nástinu, který nařídil volitelnost příslušných zemských jazyků. Specifika Teologického gymnázia v podobě výrazné preference náboženské výuky a biblických dějin bere za své, dochází k poklesu z 28 hodin na 16 a povinná francouzština a hebrejština mizí úplně. Absence pedagogiky a snížení fondu pro filosofii pak jde na konto nově zřízeným pedagogickým studiím na vysokých školách.

Na základě srovnání lze uzavřít, že Teologické gymnázium mělo ve většině podstatných změn Exner–Bonitzovy reformy dotýkajících se učebních plánů předstih před ostatními celých 37 let a mohlo nyní své dříve nabyté zkušenosti zúročit v kvalitě výuky. Zmíněná ztráta specifík nebyla příliš bolestná, neboť snížený rozsah povinné výuky náboženství a povinnou hebrejštinu a francouzštinu bylo možné nahradit výukou nepovinnou a mimoškolními aktivitami.

9. Závěr

Předkládaná práce v první a druhé kapitole pokusem o vypravěčský styl seznamuje s mimořádností tradice, politických a společenských okolností vzniku jedinečné Ježíšovy školy a posléze i Teologického gymnázia. Jména osob a jejich příběhy tentokrát nebyly smyšleny i když schopnosti, odvaha, statečnost, důslednost a obětavost lidí si nikterak nezadají s budoucími romány, v oné době dosud nenapsanými.

Specifičnost legislativy a úřední organizace absolutistického státu 19. století schopnými naplánovat a kontrolovat sebemenší detail, kontrastuje s poznáním skutečné praxe státní administrativy, která jakoby byla vzhledem k současnosti v čase asi tak 20x zpomalena. Na Teologické gymnázium se od tolerančního patentu čekalo 32 let a na jeho původně slíbený rozsah dalších 34 let.

Kapitoly 3., 7. a 8. jsem věnoval zejména popisu náplně výuky gymnázia a porovnání tematické úrovně specifické pedagogiky, vzniklé spojením tradic Ježíšovy školy (s puncem někdejšího pietizmu) a aktuálních importů luteránského školství ze severoněmeckých zemí, s progresivními trendy gymnaziálního školství habsburské monarchie. Závěr svědčící o 37letém předstihu Teologického gymnázia ukazuje nejen na mimořádné kvality lidí, kteří se v tu dobu sešli a „náhodou“ si rozuměli a měli stejné vyznání, ale i o výrazně asynchronním vývoji školství v jednotlivých státech Evropy a jejich diferencovaném podílu na vzniku vzorů pro moderní vzdělávání. Svádět vše na jezuitskou reakci by ovšem bylo nesprávně zjednodušující.

Východiskem výkladu jsou téměř ze 100 % tištěné primární prameny a sekundární literatura, jejichž zpracování může být předstupněm dalšího hloubkového studia archiválií. Práce s rukopisy zde tedy byla pouze doplňkem v případech, kde si to vyžadovala celistvost příběhu. Nově uspořádaný archiv Tschammerovy knihovny (TSCH) přitom skýtá do budoucna možnosti pro rozsáhlou dlouhodobou týmovou práci historiků, neb pečlivost záznamů, bohatství písemné komunikace i stupeň zachovalosti starých listin jsou zde mimořádné. Další materiál pak lze nalézt v Moravském zemském archivu v Brně, Rakouském státním archivu a Archivu evangelické církve v Rakousku.

Kapitoly 4. a 5. se zabývají druhou, neméně důležitou, stránkou fungování instituce, životem, charaktery a osobnostmi lidí, kteří ji utvářeli, studenty a učiteli. Gymnaziální školství habsburské monarchie bylo v první polovině 19. století absolutně genderově segregační a dělené podle vyznání. Studovat mohli pouze muži. Přestože se katolická gymnázia nevyhýbala přijímání evangelíků stejně jako evangelická gymnázia připouštěla ke studiu katolíky, v reálném životě se jednalo jen o výjimky potvrzující pravidlo. Vstup židů do evangelického gymnázia, po roce 1850 poměrně běžný, do této doby prakticky neexistoval.

Přes výhrady, které z dnešního pohledu k takovému systému vznášíme, umožňuje popsané vymezení přispět k řešení odvěkých sociologických rébusů o vlivu náboženství na sociální charakteristiky. Gražyna Kubica vyzdvihuje tři základní antropologické znaky těšínského protestantizmu, které je možné díky jeho duchovnímu vlivu s určitou modifikací vztáhnout na celé Rakouské Slezsko.¹¹⁸

Krutost protireformace, produkující zaostalost, nikdy nezničila pospolitost lidí ani nadměrně nenarušila hospodářské základy. Slezští evangelíci čekali na politické impulzy, a nakonec dosáhli plného uznání.

Slezské evangelictví bylo vždy spojeno s jazykovou otázkou. Slezští evangeličtí kněží, kteří byli stejně jako zdejší šlechta historicky součástí německé kultury, stáli jako první v prosazování liturgie a duchovní péče v jazyku, který je srozumitelný lidem, a tedy byli i prvními kazateli a spisovateli knih pro slovanské venkovské obyvatelstvo. Značná část z nich se pak stala průkopníky liberálních antifeudálních myšlenek a racionálního přístupu k poznání světa.

Jedním z nejdůležitějších důsledků reformace obecně je velmi rané rozšiřování všeobecného vzdělávání, což je i stereotypem charakteristickým pro Těšínsko. Vedlejším produktem protireformace se stalo zdůraznění rodinné, privátní religiozity a vzdělávání a domova jako místa pro čtení Bible a náboženské literatury, pro rozpravy a zpívání písní. Domov jako duchovní místo bylo svým způsobem i základnou odporu proti útlaku. Ze vzdoru proti nespravedlivému pořádku pak vyrostl duch tohoto kraje, který je jeho údělem a dědictvím.

Slezské evangelíky Grażyna Kubica pojmenovává národnostní a teritoriální menšinou vyznačující se pevnou soudržností vlastního společenství. Na základě analýzy vzpomínek, deníků, biografí a také dochovaných dokumentů své rodiny, vztahujících se k období do první poloviny 20. století, prezentuje následující hypotézu o míře a specifickém způsobu uplatnění rysů a etických hodnot společenství.

Na prvním místě ze všech stojí vztah k práci, vnímané jako služba Bohu, příklad pro ostatní, jako prostředek budování živobytí a domova a předpoklad rodinného života. S prací souvisí druhá životní hodnota, víra. Většina slezských evangelíků vzpomíná na přirozenou domácí zbožnost, která je v dětství obklopovala a byla podstatnou stránkou jejich výchovy, přičemž úzkostlivost, se kterou vzpomínky předávají, ukazuje, že v té době to bylo něco neobvyklého. Niternost evangelické víry se tak mísí i s pocitem žalu, že nyní je už všechno jinak.

Grażyna Kubica v této souvislosti mimo jiné cituje i z paměti Andrzeje Cinciały:¹¹⁹

„Když jsem viděl, jak otec ráno i večer klečí a modlí se a taktéž matka a starší děti, i já bez říkání, bez příkazu jsem poklekl a odříkával modlitbu s matkou, která mě ji naučila. Tyto dojmy z dětských let mi zůstaly na celý život, takže nikdy s pravidelnou modlitbou nepřestanu. V neděli ta část rodiny, která nemohla jít do kostela, konala pobožnost zpěvem a společnou modlitbou. Odpoledne si každý z nás podle chuti vybíral ke čtení náboženské knížky a ti, kteří byli v kostele, četli také. Při každé příležitosti, a hlavně za dlouhých zimních večerů, se četlo z Bible, knize nejmilovanější. Čtení probíhalo při obvyklé práci, a protože já jsem byl nejmladší ze všech, musel jsem číst nejčastěji, což jsem vždy ochotně činil, a už jen pouhým čtením jsem se tak naučil biblickou historii.“

Dalším charakteristickým rysem slezských evangelíků je pocit ohrožení. Častá vyprávění o heroické minulosti mají ukázat na dřívější strategii, kterou se evangelíci bránili rozplynutí v katolickém obklíčení nebo propadnutí sekularizmu,

nebo ještě hůř ateizmu.

Mimořádný význam měla pro slezské evangelíky rodina. Byla základní společenskou a náboženskou jednotkou a ve většině případů i jednotkou pracovní a hospodářskou. Otec reprezentoval rodinu na veřejnosti, ale i matka měla mimořádnou prestiž a autoritu. Ještě na počátku 20. století platila absolutní podřízenost dětí rodičům. Kontakty rodina udržovala i se vzdálenými příbuznými a výjimkou nebyly dlouhé výlety na opačný konec Těšínska. Pevnost pokrevních svazků se ukazuje na oslavách narozenin nejstarších členů rodu, které obvykle doprovázela setkání všech potomků. I pravidelné poutě u příležitosti svátku patrona rodiny nebo založení kostela byly stálou součástí kalendáře.

Další částí étosu byl vztah k rodné zemi. Otčinou nebyl jen rodný grunt, ale byla to metafora zahrnující celé Slezsko. Země byla materiálním symbolem kontinuity rodiny, víry a všeho ostatního, symbolem tradice a posvátnosti práce předchozích pokolení. Charakteristické bylo dělení Těšíňáků na stálé a nestálé odlišující autochtonní Slezany, kteří byli převážně evangelíci, od přílivu ostatních lidí, u nichž dominovalo katolictví.

Jeden z obranných mechanismů společenství nazývá Grażyna Kubica evangelickou pýchou. Evangelíci sami sebe považovali za bystré, otevřené až smělé, usilující o kvality, jejichž vzor spatřovali v Ježíši Kristu, přičemž součástí byla i mimořádná péče o vzdělání a literární kulturu. Se vztahem ke vzdělání pak souvisí typické egalitářství. Jeho původ je třeba hledat v dřívějším programovém ničení slezské evangelické šlechty, vytěšňování za hranice a nucení ke konverzi. Výsledkem bylo, že novodobá inteligence povstala převážně ze selského živlu a odtud posléze pocházela i většina evangelických pastorů.

Základem světového názoru slezských evangelíků je racionalita a pragmatismus, ke kterému patří i střídmost a spořivost, ale i materiální skromnost a schopnost vyjít s málem. S tím souvisí i mírnost povahy a prosté myšlení. S tímto posledním zevšeobecňujícím rysem se tak vracíme k hodnotě první a nejdůležitější, k lidské práci.

Na model nabídnutý Grażynou Kubickou je třeba se nicméně podívat obecněji. Na Teologickém gymnáziu zdaleka nestudovali jen Slezané, i když tvořili většinu, a učitelský sbor byl ještě více celorakouský. Protestantskou etikou jako takovou se začátkem 20. století podrobně zabýval jeden ze zakladatelů novodobé sociologie Max Weber ve svém klasickém díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* a až do dnešního dne neutuchají zanícené diskuse o míře opodstatněnosti jeho hypotéz.

Poněkud kontradiktory znějící pojem „duch kapitalismu“ Max Weber ovšem užívá k pojmenování spirituálních vlivů na formování společenských pravidel, nikoliv jako nástroj hodnocení jejich kvality, a náboženské souvislosti utilitaristické morálky hlášané Benjaminem Franklinem se snaží zkoumat nezaujatě. Obecná analýza protestantské etiky je mu pak pouze předstupněm pro vysvětlení dalšího vývoje, kde nachází významné shody mezi myšlením a zásadami kalvinismu a puritánství a ekonomickým chováním 19. století v evropském a severoamerickém prostoru.

Podstatnou změnu ve vývoji společnosti spatřuje právě ve vztahu k lidské práci. V tradičních společnostech byla hodnota práce vnímána jako prostředek postačující k životu, jeho minimálnímu zajištění, se kterým souvisel pocit přesně dávkované pracovní povinnosti, kterou bylo zbytečné překračovat. U námezdních pracovních sil tak vidina vyšší mzdy nemotivovala k většímu, delšímu a produktivnějšímu pracovnímu výkonu, nýbrž naopak, zvyšování pracovního výkonu bylo docilováno snižováním mezd, neboť pak bylo vyšší nasazení nezbytné k zajištění alespoň minimální existence. Podle pravidla Pietera del la Court: „...lid pracuje jen proto, že je chudý a jen potud, pokud je chudý.“¹²⁰ Úměrně snižování mezd tak bylo možné dosahovat vyšších zisků. Kvantita však v tomto případě neznamovala kvalitu, nejen projevy únavy, ale i kumulující se nevyužitá rezervní pracovní armáda jako důsledek přetěžování pomalu, ale jistě kráčely proti efektivitě výrobního procesu.

K podstatné změně dochází, když specializovaný pracovník začíná vnímat svoji práci jako povolání směrem ke koncentraci, vlastnímu sebeovládání a vnitřnímu zaměření na hospodárnost a analýza historie ukazuje, že vznik tohoto přístupu v minulosti silně koreloval s protestantským vyznáním. Podstatný vliv takového myšlení právě v nejnižších vrstvách pracovníků a středních vrstvách malých podnikatelů, usilujících o vzestup, byl rozhodující pro utváření nových ekonomických vztahů.

Specifikum vnímání povolání „Beruf“ vyvstane, uvědomíme-li si, že se v uvedeném významu vyskytuje v jazycích zasažených tím nebo oním způsobem protestantismem. Vznik a postupný vývoj slova lze spolehlivě dohledat. Poprvé se s ním setkáváme v Lutherově překladu Bible. Nejčastěji citované místo, kde se Luther zjevně vrací k hebrejskému originálu je ze Sir 11,20: „...Vertrawe du Gott und bleibe in deinem beruf /“,¹²¹ doslova „důvěřuj Bohu a zůstávej ve svém povolání“. Zajímavé je, že Luther takto postupoval s ohledem na překlad podobných míst v Bibli, neboť hebrejský text Ecclesiasticus byl v jeho době považován za ztracený.

V kontrastu s egoismem mnišského poslání Luther vyzdvihoval světské povolání jako výraz lásky k bližnímu, jako poslání, ke kterému člověka Bůh povolal. Tento přerod v myšlení odporoval i katolickou církví uznávanému racionalizmu Tomáše Akvinského, který rozlišuje Bohem předurčené stavy a proti tomu lidská zaměstnání, která mají původ v přirozených příčinách. Naproti tomu byl Martin Luther zcela vzdálen budoucímu hospodářskému utilitarizmu. Odmítnutí vyššího účelu v materiálním světě, které bylo vlastní celému dosavadnímu křesťanskému uvažování, je v jeho pojetí projevem závazné Boží vůle ohledně lidského postavení ještě zdůrazněno. V této souvislosti pak Weber postupně rozebírá charakteristické rysy pozdějších evangelického vývoje, mezi jiným i pietistického asketizmu, jeho silnou emotivní stránku a výraznou kolektivní motivaci.¹²²

Prof. Jaroslav Vokoun upozorňuje, že ve výkladu dobrých skutků Luther následoval svatého Bernarda z Clairvaux, opírajícího se zejména o Jakubův list. Objasňuje, že víru nelze oddělit od lásky, víra nemůže existovat bez skutků a skutky jsou důsledkem ospravedlňující víry.¹²³

„Co prospěje, bratří moji, praví-li se kdo víru má, a nemá-li skutků? Zdaliž jej ta víra může spasiti? A kdyby bratr neb sestra neoděni byli, a opuštění z strany živnosti

vezdejší. Řekl by pak jim někdo z vás: Jděte v pokoji, shřejte se, a najezte se, a však nedali byste jim potřeby tělesné, což to platí? Takž i víra, nemá-li skutků, mrtvát' jest sama v sobě. Ale dí někdo: Ty víru máš, a já mám skutky. Ukažiž ty mi víru svou z skutků svých, a já tobě ukáži víru svou z skutků svých. Ty věříš, že jest jeden Bůh. Dobře činíš. I d'áblové' tomu věří, a však třesou se. Ale chceš-liž věděti, o člověče marný, že víra bez skutků jest mrtvá?''¹²⁴

Obecný závěr, že poznatky o Teologickém gymnáziu v Těšíně první i druhý model potvrzují, lze opřít o dochovaná fakta o životě učitelů a žáků, jejich nesnadném materiálním postavením a vynikajících výsledcích ve vzdělávací práci, které i evangelíkům nepřející mocná místa habsburské monarchie musela uznat. Ukotvení ve víře, příkladná podpora, které se studentům dostávalo od jejich rodin, jakož i silný vztah k rodné zemi jsou nepochybné.

Nabídnout přístup k nejvyšším metám vzdělání všem bez rozdílu národnosti, stavu, majetkových a sociálních poměrů, vzdělání poskytovat ve srozumitelném jazyce, vést příkladem zbožnosti jak rituálem, tak praktickým životem, je pak přínos mimořádný a v rámci rakouských dědičných zemích oné doby jedinečný a neopakovaný. Poměrně zajímavý je přitom soulad, který v roce 1850 gymnázium nachází s nastupující herbartovskou koncepcí, která pro svou životnost v hlavních rysech přetrvala a tkví v základech moderního školství dodnes.

Herbartovu filosofii dává do souvislosti s myšlenkovým a uměleckým směrem zvaným *biedermeier* prof. Miloš Havelka ve sborníku *Biedermeier v českých zemích z roku 2004*.¹²⁵

Doslova uvádí:

„To, co podle Herbartu pro člověka svět sjednocuje, není teorie (nebo dokonce «nějaké absolutno»), ať už z rozumu, anebo z dějin), ale nadindividuálně platný mravní řád života, pevné uspořádání společnosti, poctivá práce, spravedlivá odměna a vědomí povinnosti, které jsou s to každý rozpor světa a člověka účinně překrýt, i když asi ne odstranit. A navíc, lidský vztah ke světu je zde vztahem obdivu i respektu, ochoty dát se poučit přírodou a dějinami, uvědomovat si svébytnost společnosti i kultury a také sdílet, rozvíjet a předávat toto poučení následujícím generacím. Z tohoto hlediska byl *biedermeier* především kulturou «vezdejšínosti» a počestného života, která chce problémy řešit, a tam, kde to nelze, je pokud možno čestně přijmout, ale nikoli je revolučně odstraňovat.»¹²⁶

Herbart proti intelektuálnímu patosu nového německého idealizmu postavil prakticky zaměřenou filosofii teoreticky propracovaný systém pokynů pro mravní jednání. Problém rozdvojení, vinoucí se celou moderní sociologií, vyjadřující střet objektivitě vědy, ekonomické kalkulace a racionality společenského uspořádání zaměřené na účelovost a nezaujatost s životními hodnotami, svobodou, láskou, vírou, krásou a tradicemi uzamčenými do soukromé sféry (Max Weber v této souvislosti hovoří o ocelové kleci podrobení), označuje za přirozený projev principiální nehomogenosti reality.

Aniž by měl ambici jej definitivně překonat, nabízí řešení v sociálním konsensu založeném na řádu praktických idejí, jako je vnitřní svoboda, dokonalost, dobrota, spravedlnost, kterým ve společnosti odpovídají systémy práva, administrativy,

kultury, odměňování atd., zajišťující rovnováhu sociálních sil. Jistota této možnosti vyvěrala z Herbartova přesvědčení o existenci mravní jednoty světa, obnovované výchovou, životem a prací.

Miloš Havelka cituje závěr Matthiase Heesche, profesora evangelické teologie na univerzitě v Regensburgu:

„Pedagogika je pro Herbartu v osvícenské tradici teorií a praxí zvláštního způsobu reformy života, která nastupuje na místo chiliastických nadějí idealistů a jejich marxistických následovníků.“¹²⁷

Herbartova praktická mravnost ovšem není a nemůže zcela souznět s praktickou mravností evangelickou. Herbart náboženství v podstatě kladl do soukromého prostoru každého člověka a srovnával je s přátelstvím. Oběma je možné se podle jeho výkladu oddávat jen ve chvíli klidu a obojí vyžadují čistý cit spočívající v oddanosti a víře. Přátelství si však každý buduje podle vlastního citu, a také náboženství každého člověka je takové jako je on sám. Všichni sice věříme v jednoho Boha, ale každý cítí Boha na svůj vlastní způsob.¹²⁸ V následujících letech byl Herbart opakovaně kritizován pro zanedbávání náboženské a volní stránky výchovy a pro zdůrazňování individualizmu vůbec. Školství habsburské monarchie pak v roce 1868 dospělo ve skrytých intencích jeho zásad až k principu nekofesijní školy.

Předložené závěry k událostem před dvěma sty lety mohou inspirovat přes propast času i dnes. Na tématu přitom není nic starého a diskuse o významu a smyslu kofesijních škol stále probíhá. Ježto se však historiografii sluší pohlížet na čas právě z jednoho směru, namísto vlastního příspěvní nabízím slova prof. Gustava Adolfa Skalského, pozdějšího prvního děkana Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké v Praze, které přednesl jako součást historické i osobní retrospektivy k 200letému výročí obnovení těšínského sboru:

„Duch náš, o Těšínu mluví-li se, maně do minulosti se nese. Vidíme ty studenty–poutníky, jež rok co rok v měsíci září k Těšínu se brali ze všech končin Čech a Moravy, kde evanjelíci bydleli. Byli to převahou synkové rodičů nemajetných, zhusta evanjel. farářů a učitelů. Těšín to byl, který synům jejich studie vůbec umožnil. Těšínské alumneum za málo peněz poměrně «hodně muziky» poskytlo. Kdo se tam dostal, měl «celé zaopatření», jak se říká, za něco málo žoldů. Proto měla v alumneum česká studentská kolonie stálé své sídlo. A výbornost evanjel. gymnasia i «nealumnisty» do Těšína vábila. Byla sice za dob našich náboženská stránka vychování, jehož se studentům v Těšíně dostávalo, notně o racionalismus opřena; ale v skořápce racionalistické podáváno nicméně mnoho, co evanjelické vědomí budilo i upevňovalo. Při tom byl poměr mezi učiteli a žáky srdečný, patriarchální; neučilo se jenom, nýbrž vychovávalo. Jednáno podle metody, z níž by sobě mohli příklad vzít mnohé ústavy doby nynější.“¹²⁹

Poznámky

¹ WIELAND, Christoph Martin 1879, s.150. V originále: „Die Erziehung allein ist die wahre Schöpferin der Sitten; durch sie muß das Gefühl des Schönen, die Gewohnheit der Ordnung, der Geschmack der Tugend, durch sie muß vaterländischer Geist, edler Nationalstolz, Verachtung der Weichlichkeit und alles Geschminkten, Gekünstelten und Kleinfügigen, Liebe der Einfalt und des Natürlichen, mit jeder andern menschenfreundlichen, geselligen und bürgerlichen Tugend, von den Herzen der Bürger Besitz nehmen; durch sie müssen die Männer zu Männern, die Weiber zu Weibern, jede besondere Klasse des Staats zu dem was sie sein soll, gebildet werden. Die Erziehung – höret es, o ihr, die nach Tifan auf seinem Throne sitzen werden! sie ist die erste, die wichtigste, die wesentlichste Angelegenheit des Staats, die würdigste, die angelegenste Sorge des Fürsten!“

² WAGNER, Richard 2002, s.128–130.

³ KULISZ, Karol 1926. BUZEK, Andrzej1931. BUZEK, Andrzej 1959. Z okazji dwusetnej rocznicy... 1925.

⁴ BIERMANN, Gottlieb1859 I. BIERMANN, Gottlieb 1894. BIERMANN, Gottlieb 1897. PETER, Anton 1888. PETER, Anton 1877 – 1878.

⁵ GEERTZ, Clifford 2000, s. 37.

⁶ ANTONÍN, Robert 2012, Díl 1., s.298.

⁷ FUKALA, Radek 2010.

⁸ NEŠPOR, Zdeněk.R., VOJTÍŠEK, Zdeněk 2015, s. 562–569.

⁹ ANTONÍN, Robert 2012, Díl 2., s. 134. Plný text tří slezských článků dílčí dohody vestfálského míru v původním latinském znění s překladem do anglického jazyka uvádím v příloze I.

¹⁰ WAGNER, Oskar 1978, s. 27–60.

¹¹ JUST, Jiří et al., 2009,s.146–148. ANTONÍN, Robert 2012, Díl 2., s. 169. Plný text exekučního recesu Altranstädtské smlouvy uvádím v příloze II.

¹² GOJNICZEK, Waclaw 2010, s. 115.

¹³ WAGNER, Oskar 1978, s. 60–67.

¹⁴ WAGNER, Oskar 1978, s. 91–96, 100. SAHEB, Jan 2013, s.28. POPIOŁEK 1958, s. 21–22, PATZELT, Herbert, 1989, s. 53.

¹⁵ PATZELT, Herbert 2010, s.85.

¹⁶ Podrobný rozbor možných příčin vykázaní konrektora Jonase Nigriniho viz GRIM 2005. Kopie faksimile prvního vydání Nigriniho mapy uvádím v příloze VII.

¹⁷ WAGNER, Oskar 1978, s.73–75. KUBACZ, Adam., 2010, s.172–178.

¹⁸ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 7–8. V originále:„Kurzer Entwurf der devotesten

und allerunterthänigsten Pflicht – Bezeugung, welche bey der den 5. November 1725 vorzunehmenden öffentlichen Inaugurazion der erlaubten evangelischen Jesus–Schule vor Teschen, sowohl gegen ihren treuen im Himmel, in Lobes Bewunderung seiner väterlichen Vorsorge und völliger Uibergebung seines Werks, zu seinem geheiligten Dienste, als auch gegen Ihro allerhöehste Landes–Obrigkeit durch billigen Ruhm Ihrer unschätzbaren Gnade, und andächtigen Vorbitte von Lehrenden und Lernenden an den Tag gelegt worden."

Plán nové fasády školy z roku 1728 uvádím v příloze VIII. Na mědirytině datované kolem roku 1734 – příloha IX. je celkový pohled na budoucí Plac Kościelny, kterému vpravo dominuje nová budova Ježíšovy školy a vlevo též nově postavený Ježíšův kostel, zatím bez slíbené věže. Datování obou vyobrazení viz GOJNICZEK, Waclaw 2010, s. 142–151. Současný vzhled fary vybudované v roce 1711, dříve též sloužící jako prostory pro výuku Ježíšovy školy, a současný vzhled nové budovy Ježíšovy školy uvádím na fotografiích v přílohách X. a XI. O podrobnostech výstavby nové budovy školy viz WAGNER, Oskar 1978, s.75.

¹⁹ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s.10–20.

²⁰ GOJNICZEK, Waclaw 1999, s. 20–22. ADAMUS, Alois 1930, s. 8–18.

²¹ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s.19–20.

²² KORBELÁŘOVÁ, Irena 2005, s. 183, cituje GOJNICZEK 1999, s 121–123, 126–127.

²³ ELIADE, Mircea 2008.

²⁴ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 20–21. WAGNER, Oskar 1978, s. 83–96. K historii pietismu NEŠPOR, Zdeněk, R., VOJTÍŠEK, Zdeněk. 2015, s. 321.

²⁵ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 21–28. JUST, Jiří et al., s. 147. SPRATEK, Daniel 2002, s. 97–98. Ke školství Těšína v 18. stol. a na počátku 19. stol. KORBELÁŘOVÁ, Irena 2005, s. 181–185 a GOJNICZEK, Waclaw 2010, s. 295–311. KUBACZ, Adam, 2010, s. 171. LOESCHE, Georg 1911, s. 380.

²⁶ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 27–28.

²⁷ KUBACZ, Adam, 2010, s. 177. PATZELT, Herbert, 1989, s. 130.

²⁸ WAGNER, Oskar 1978, s.113–130. BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 29–35. Plný text české verze oběžníku Tolerančního patentu uvádím v příloze č. III.

²⁹ JUST, Jiří et al., s. 160–181. NEŠPOR, Zdeněk R. a ALTOVÁ, Blanka 2009, s.16. Teritoriální rozsah augsburských a reformovaných sborů dokumentuje mapa v příloze č. XII.

³⁰ JUST, Jiří et al., s. 167.

³¹ DVOŘÁČEK, František, 1926, s. 29, 212.

³² VEBER, Václav et al. 2002, s. 376.

³³ ROUSSEAU, Jean–Jacques 2002, s. 28–29.

-
- ³⁴ BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P. 2001, s. 255.
- ³⁵ BĚLINA, Pavel, HLAVAČKA, Milan, TINKOVÁ, Daniela 2013, s. 56–81.
- ³⁶ BAHENSKÁ, Marie et al. 2016, s.317–319.
- ³⁷ BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P. 2001, s. 262.
- ³⁸ SOMR, Miroslav a kol. 1987, s. 154.
- ³⁹ GRIMM, Gerald 1995, s. 356. V originále: "In den zur höhern Ausbildung führenden lateinischen Schulen wird die Jugend oft bey einem sehr mangelhaften Unterricht in Sprachen und den Vorkenntnissen der eigentlichen Wissenschaften unter dem Vorwande, dem Geiste mehr Energie zu geben, in Absicht auf Zucht ganz vernachlässigt, und in den unreifen Verstand der Knaben schon die eisten Keime der religiösen und politischen Freidenkerey gelegt."
- ⁴⁰ HLAVAČKA, Milan, KAŠE Jiří, KUČERA Jan P., TINKOVÁ, Daniela 2013, s. 142.
- ⁴¹ ELVERT, Christian d' 1857, s. 298–299. Politické zřízení obecných škol v cís. král. dědičných zemích 1822, s. 203–216. ŠAFRÁNEK, Jan 1913, s. 223–225.
- ⁴² NOVOTNÝ, Miroslav 2009, s. 150.
- ⁴³ GRIMM, Gerald 1995, s. 552–553. V originále: „Die Gymnasien erheben sich allmählig aus dem Schlummer, in welchem sie mehrere Jahre versunken waren, und stehen im Durchschnitt auf einer Stufe, die eine tröstliche Aussicht gewährt und mit der man indeß zufrieden seyn kann, wenn man die Schwierigkeiten und Hindernisse bedenkt, welche zu besiegen waren. Den ersten Impuls gab die Vertheilung der Lehrgegenstände unter die Lehrer nach ihrer Neigung und ihren Kenntnissen. Dadurch wurde die Aufmerksamkeit und der Fleiß des Lehrers, der vorher auf alle vorgeschriebene(n) Lehrgegenstände vertheilet war, auf Einen, den er aus Neigung sich gewählt hatte, concentrirt: und da er für seinen Gegenstand verantwortlich ist, betreibt er ihn desto eifriger, und mit dem Eifer des Lehrers wuchs auch der Fleiß der Schüler"
- ⁴⁴ WAGNER, Oskar 1978, s.143–144.
- ⁴⁵ WAGNER, Oskar 1978, s.144. BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 35–36. Sr.k.k. Majestät Franz des Zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die österreichischen, böhmischen und galizischen Erbländer, Bd. 38, s. 203–204.
- ⁴⁶ Sr.k.k. Majestät Franz des Zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die österreichischen, böhmischen und galizischen Erbländer, Bd. 38, s. 217–218. V originále: „Majestät haben die zu Teschen in Schlesien schon bestehende akatholische Schulanstalt zu einem theologischen Gymnasium von sechs Classen zu organisiren, auch daselbst ein Alumnäum auf 20 Zöglinge, von denen zehn unentgeltlich, zehn aber gegen geringe Beyträge werden gepflegt werden, zu errichten befohlen. Damit aber für diese doppelte und äußerst wichtige Anstalt der nothwendige Fond über den von Sr. Majestät bewilligten jährlichen Beytrag erzielt werden möge, genehmigten Höchstselben, daß das hiesige akatholische Consistorium an die akatholischen kirchlichen Behörden in den sämtlichen Erblanden ein Aufmunterungsschreiben ergehen lasse, damit die Glaubensgenossen des Augsburgischen und des Helvetischen Bekenntnisses in diesen Ländern dieses zur Beförderung der Bildung künftiger Pastoren zu

organisierende Gymnasium und Alumnäum mit ihren Beyträgen unterstützen, und zu diesem Ende eine Collecte veranstalten mögen.

Studien Hofcommissions Decret vom 14. May 1812, an sämtliche Länderstellen.

⁴⁷ Otisk 25. čísla Leipziger Literatur– Zeitung z roku 1814, které bylo digitalizováno, uvádím v příloze č. VI.

⁴⁸ WAGNER, Oskar 1978, s.143–147. JUST, Jiří et al., s. 177. SPRATEK, Daniel 2002, s. 108–109. BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 35–39. LOESCHE, Georg 1911, s. 382. Sr.k.k. Majestät Franz des Zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die österreichischen, böhmischen und galizischen Erbländer, Bd. 38, s. 203–204. Přehled všech učitelů gymnázia v letech 1813 – 1850 uvádím v příloze č. IV. a jejich krátké životopisy v řeči biografických slovníků, pokud jsou aktuálně dostupné, v příloze č. V.

⁴⁹ PAULSEN, Friedrich 1912, s. 99–104.

⁵⁰ KÁDNER, Otakar 1923, díl 2, s. 306–317.

⁵¹ ANDRESS, James Mace 1916, s. 117–133. 12 Herderových rad uvádím v plném znění v příloze č. XV.

⁵² ANDRESS, James Mace 1916, s. 141–231. Překlad citátu z Herdera je podle BOJDA, Martin 2015, s. 404–405. Bojda zde cituje HERDER, Johann Gottfried von a SUPHAN, Bernhard, ed. Herders sämtliche Werke. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1877–1913, IX, s. 301, 303.

⁵³ KÁDNER 1923, 2. a 3. díl.

⁵⁴ GRIMM, Gerald 1995, s. 423–568.

⁵⁵ Tamt., s. 399.

⁵⁶ GRIMM, Gerald 1995, s. 482.

⁵⁷ SCHMITZ, Jan Jerzy 2009.

⁵⁸ ŠERŠNÍK, Leopold Jan, 1810, s. 100–101. KLETTENHOF, Georg Friedrich Erdmann Klette von, 1810.

⁵⁹ KLETTENHOF, Georg Friedrich Erdmann Klette von, 1810, s. 33–34. V originále: „Möchte doch die Schule ganz besonders wieder denjenigen Flor erreichen, dessen sie sich in der Vorzeit erfreute. In den ganzen österreichischen Erbstaaten besteht kein theologisches Gymnasium für Protestanten. Diese Denkschrift sey dem Besten der Schule gewidmet. Möchte sie doch mehrere Menschen und Schulfreunde erwecken, ihr aus dem Füllhorne ihrer Milde, nach den Kräften eines jeden abgemessen, Geldbeiträge zufließen zu lassen. – Der Ertrag derselben – Exemplar mit Einem Gulden verläuft (der Wohltätigkeit wird sein Preis bestimmt) soll nebst den mildthätigen Beiträgen die Grundlage eines so nötigen Schulfonds ausmachen, und zur Vermehrung der Lehrer und ihres kümmerlichen Gehalts verwender werden...Mögen nach 100 Jahren Eure Enkel und Urenkel, so wie Ihr von Euren Vorfahren Eure ähnlichen Werte sehen und angeeifert werden, alle Kräfte zur Erhaltung dieses Gotteshauses und der damit verbundenen Schule anzustrengen, und sich unter einer aufgeklärten weisen Regierung eben so wie

Ihr glücklich preisen, Gott nach ihrer Weise ungestört verehren zu tönen!“

⁶⁰ ŠERŠNÍK, Leopold Jan, 1810, s. 228. PATZELT, Herbert, 1989, s.122.

⁶¹ KNEIFEL, Eduard, 1967, s. 240. PATZELT, Herbert, 1989, s.88.

⁶² PATZELT, Herbert, 1989, s. 82. BIERMANN, Gottlieb 1859 I., s. 123, 125.

⁶³ Archiv der Kirchenrechtswissenschaft, Bd. 3, s. 193–194.

⁶⁴ APOC, TSCH jednotky 1670 –1673.

⁶⁵ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 40–41.

⁶⁶ TSCH, jednotka 1649

část CL18 příprava

část CL16 1. třída

část CL19 2. třída

část CL17 3. třída

⁶⁷ KSIA, s. 3.

⁶⁸ TSCH, jednotka 1649, část CL18.

⁶⁹ TSCH, jednotka 1649, část CL16.

⁷⁰ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 40 TSCH, jednotka 1649, část CL19.

⁷¹ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 40 – 41 TSCH, jednotka 1649, část CL17.

⁷² BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 41.

⁷³ Sestaveno dle BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 40 – 41.

⁷⁴ LOHSE, Bernhard 2010, s. 188 – 189.

⁷⁵ JUST, Jiří et al. 2009, s. 226 – 227.

⁷⁶ PATZELT, Herbert, 1989, s. 129.

⁷⁷ MIKULČÁK, Jiří a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. 2010, s. 114.

⁷⁸ SCOTT, Walter 1875, s. 8 – 9.

⁷⁹ GRIMM, Gerald 1995, s. 535 – 567.

⁸⁰ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie 2017, s. 34 – 52. Typické platy a cenový koš ke uveden pro 2. pol. 19. stol.

⁸¹ Pro jednoduchost jsem vyšel ze základního platu laického gymnaziálního učitele 500 florinů ročně a průměrného měsíčního platu učitele gymnázia v ČR v roce 2017 – 33 208 Kč podle Statistické ročenky školství – zaměstnanci a mzdové prostředky 2017, oddíl B1.3.1, průměrné ceny bochníku konzumního kmínového chleba v roce 2017 – 24,15 Kč a průměrné ceny pánského obleku v roce 2017 – 7 020,43 dle Statistické ročenky České republiky 2018, s. 276–277. Poměr ročního

platu a ceny chleba pak vychází v 19. stol. na 8 333, v roce 2017 na 16 120, v případě pánského obleku jde o poměr menší než 36 v 19. stol. a 57 v roce 2017.

⁸² BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 36. Platy na těšínské radnici v roce 1813 jsou uvedeny v KAUFMANN 2007, sv. 2., s. 377.

⁸³ GOJNICZEK, Waclaw 2010, s. 2269, 227, 292.

⁸⁴ Stan nauczycielski 1848. S. 2–3. V originále: „Tu się ukazuje nauczyciel dobry, jako dobry ogrodnik, który swoim szczepkom do pięknego wzrostu dopomaga. A jeżeli nauczyciel w szkole u dzieciak dobrego porządku nizałożył, wtedy i ksiądz nadarmo słowa Boże każe; bo cyego nauczyciel newsyczepli, tego też i ksiądz niewlepi.“

⁸⁵ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 41–42.

⁸⁶ ERTL, Karl Hans 1940, s. 18 –20. V originále: „Anfang September erst erhielt Glatz die langersehnte Nachricht vom Gymnasial–Ephorat aus Teschen, er könne sofort seinen Dienst dort antreten. Nachdem Glatz seinen Dienst als Hofmeister bei der Familie Ráday aufgegeben hatte, fuhr er am 19. September 1837 nach Teschen... Es währte nicht lange und Glatz hatte sich bald in Teschen eingelebt und viele Freunde kennengelernt. Oft verkehrte er im Hause des Pastors Klapsia. Die endgültige Anstellung als Gymnasiallehrer in Teschen ging aber für Glatz nicht ohne besondere bürokratische Anwandlungen des k. k. Konsistoriums A. C. vor sich. In einem Schreiben vom 15. Oktober wurde Glatz, der damals schon eifrig die Fächer des erkrankten Rektors Sittig dozierte, scharf zurechtgewiesen, weil er ohne Entscheid des k. k. Konsistoriums, sondern nur eben auf Aufforderung des Teschensr Gymnasial–Ephorates die Reise nach Teschen angetreten habe. Überdies wurde ihm bedeutet, daß er in absehbarer Zeit werde ein Kolloquium vor dem Konsistorium ablegen müssen. Wann Glatz nun diese Prüfung abgelegt hat, konnte aus dem Nachlast oder sonstigen Quellen nicht festgestellt werden; jedoch spricht die Tatsache, daß Glatz auch weiterhin am Teschener Gymnasium lehrte, dafür, daß er diese zusätzliche Prüfung bestanden hat. Je länger Glatz n Teschen weilte, desto besser lernte er die Volkstumsfragen dieses Ortes kennen und hatte in dem „Deutschen Verein“, in dem Glatz bald eine führende Rolle spielen sollte, Gelegenheit, einen Kreis gleichgestimmter deutschbewustter Männer kennenzulernen. Innerhalb dieses Kreises wurde jedoch nicht nur politisiert, sondern man hatte in demselben Matze auch Verständnis für Musik und Literatur... Schon nach über zwei Jahren seiner Lehrtätigkeit verließ er Teschen und folgte einem Rufe in seine Vaterstadt, wo seine Mutter mit den Geschwistern noch lebte. Die arbeitsmäßige Überlastung seiner Mutter und dis vielen Sorgen um ihre Familie, die sich die alternde Frau machte, mögen wohl auch ein Grund gewesen sein, weshalb Glatz Teschen verließ. Man ließ ihn nicht gerne gehen und das Abgangszeugnis, das ihm vom Gymnasial–Ephorate zu Teschen ausgestellt wurde, zeigt, wie Glatz es verstanden hat, sich durch Leistung und Charakter in Fachkreisen und darüber hinaus beliebt zu machen. Es heißt in dem Zeugnis u. a.: „Nachdem der supplierende Professor der 4ten Klasse des hiesigen evangelischen Gymnasiums und Candidat der Theologie, Herr Eduard Glatz, sich entschlossen hat, seinen bisherigen Posten zu verlassen und einem Rufe nach Preßburg zu folgen: so kann das Gymnasial–Ephorat nicht umhin, bey dem Abgänge dieses geschickten, erprobten, in jeder Hinsicht würdigen, und darum allgemein geschätzten Jugsndlehrers demselben hiermit öffentlichen Dank für seine weise und ununterbrochene Thätigkeit und seinen warmen Eifer im Schulfache abzustatten, wodurch er sich in den 2 ½ Jahren seines hiesigen Wirkens um so größere Verdienste um die hiesige Lehranstalt erworben hat, als er damit jederzeit

einen musterhaften Lebenswandel und eine sehr patriotische Gesinnung verband. . .“

⁸⁷ ELVERT, Christian d' 1822, s. 333. BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 36–40. Dochované matriky studentů viz TSCH, jednotky 1677, 1678, klasifikační sešity viz TSCH, jednotky 1670, 1671, 1672, 1673. Částečná analýza původu a sociálního složení studentů viz BULAWA, Edward 1995. s. 22–25. Celkové počty studentů Teologického gymnázia v letech 1829–1848 podle statistických tabulek rakouské monarchie viz SPYRA Janusz 1999, s. 183.

⁸⁸ LOESCHE, Georg 1911, s. 383. KAUFMANN 2007, sv. 2., s. 388.

⁸⁹ SCHNEIDER, Carl Samuel 1880. GRIM, Emanuel. 1910, s. 129–309. CIANCIAŁA, Andrzej 1931. CIANCIAŁA, Andrzej a BOGUS, Marzena, ed. Dziennik 2015. BROŻEK, Ludwik, ed 1958.

⁹⁰ SCHNEIDER, Carl Samuel 1880, s. 1–17.

⁹¹ CIANCIAŁA, Andrzej 1931, s. 13–15. V originále: „...Glatz wykładał język łaciński, francuski i grecki itd. w czwartej klasie, zaś Fukala inne przedmioty w swojej i w czwartej klasie. Obydwaj profesorowie byli dzielni ludzie, wykład ich był zrozumiały, i zadawali sobie pracę, aby nas czego nauczyć... Dla braku funduszków nie było też w gimnazjum żadnych zastępców lub suplentów, a w razie, gdy który z profesorów zasłabł lub też posadę swoją stale opuścił, musiał go jeden z księży zastępować. Na tem nie wy chodziliśmy źle, bo obydwaj księdza, Żlik i Kłapsia, byli dobrymi nauczycielami. Mianowicie Żlik był wyśmienity łacinnik i grek, matematyk i botanik, i była to radość słuchać go, jak on to umiał wyłożyć swój przedmiot i zachęcić ucznia do uwagi i do nauki, do zamiłowania się do tego przedmiotu; można powiedzieć, że on umiał zelektryzować uczeni i przywiązać ich na zawsze albo przynajmniej na dłuższy czas do nauki w wykładanym przedmiocie. Prawda, że i te substytucje miały swoje niedogodności, bo często przychodził wachtarz, tj. kościelny, do klasy i zawołał: "Panie tatulku, przyjechał też tam po nich ku niemoce mu", na które słowa ks. Kłapsia zamykał książkę i odchodził, zaś ks. Żlik kazał czekać, aż lekcję czyli godzinę skończy. Obydwaj byli eforami gimnazjalnymi, zmieniali się co rok i mieli nadzór nad gimnazjum; prowadzili kancelarję, załatwiali czynności gospodarskie i mianowali wraz z kolatorami zboru profesorów, i przyjmowali uczniów do gimnazjum.“

⁹² CIANCIAŁA, Andrzej 1931, s. 12–22.

⁹³ GRIM, Emanuel 1910, s. 150–151.

⁹⁴ Tamt., s. 152–153. CIANCIAŁA, Andrzej 1931, s. 17.

⁹⁵ GRIM, Emanuel 1910, s. 160.

⁹⁶ TOMÁŠOVÁ, Veronika 2018, s. 209–211.

⁹⁷ ELVERT, Christian d' 1822, s. 332, 319.

⁹⁸ LOESCHE, Georg 1911, s. 382–383.

⁹⁹ LOESCHE Georg 1915, s. 301. V originále: „Es besitzt gelehrte, moralische und patriotische Professoren, kenntnisreiche, brave, dem Vaterlande sich opfernde Lehrer, die alle zusammen das Schulfach aus Liebe und nicht aus Interesse

übernommen haben. Das Gymnasium war während des ganzen Schuljahres eine reiche Quelle der moralischen, religiösen und wissenschaftlichen für die ganzen dortige Jugend und alles glückte um so mehr, indem sich Ephoren, Pastoren und Lehrer liebevoll zu dem höheren Zweck die Hände reichten und sowohl einzeln als in Verbindung mit einander das Beste zu befördern suchten.“

¹⁰⁰ Tamt. V originále: „An dieser Schule arbeiten viele brave und mehrere sehr begabte tüchtige Männer unter denen ein reger Geist herrscht, der sich in fortgesetzter Selbstbildung, eiseriger Dienstleitung und lobenswerter moralischer Haltung auf erfreuliche Weise betätigt.“

¹⁰¹ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 43.

¹⁰² Tamt.

¹⁰³ ŠAFRÁNEK, Jan 1913, s. 240.

¹⁰⁴ CIANCIAŁA, Andrzej 1931, s. 46–57.

¹⁰⁵ HERRE, Franz 1996, s. 236.

¹⁰⁶ Tamt., s. 306.

¹⁰⁷ JUST, Jiří et al., s. 184.

¹⁰⁸ KOLACZEK, Adolf 1848.

¹⁰⁹ Tamt., s. 7 a 9.

¹¹⁰ NEHÝBL 1974.

¹¹¹ STALMACH Paweł 2005, s.10. V originále: „Nasza religia jest niemiecka, więc musimy iść z Niemcami – nasza oświata jest niemiecka, przeto jesteśmy Niemcami.“

¹¹² BOGUS, Marzena et al. 2010, s. 7–12. GAWRECKÁ, Marie 2011, s. 18–32. GAWRECKI, Dan a kol. 2003, s.169–179. PATZELT, Herbert, 1989, s. 150–152.

¹¹³ ŠAFRÁNEK, Jan 1918, s.46–64. SVATOŠ, Martin 2000, s.42 –47.

¹¹⁴ VESELÁ, Zdena 1973, s. 8–9.

¹¹⁵ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 43–47. WAGNER, Oskar 1978, s.147–148.

¹¹⁶ KAJZAR, Paweł 1949, s.217–219. V originále: „...jako mi się zdaje, żeby w klasach gimnazjalnych – bo w klasach przygotowawczych i pierwszej szkoły ewangel. Już dawno wykładowo polskiego się używa języka – język wykładowy niemiecki miał zostać, a to dla wielu głównych przyczyn: 1) Wielka część szkolników są Niemcy, nawet z Galicji sami Niemcy przychodzą do szkoły. 2) Ślązacy radzi się uczyć po niemiecku. 3) Prawdać, Czesi i Morawianie radziby wszystko mieli po czesku; lecz język niemiecki, bynajmniej teraz jeszcze, i onym niezbędnym być się zdaje. Żadna przemiana, a osobliwie względem języka niemoże stać się nagle i niespodziane. Aniby też przełożeni ew. Gimn. nie mogli sami przez się zaraz język niemiecki w szkołach mianowanych odprawić, aby język polski k woli wykładania przedmiotów naukowych wprowadzić, chociaż i oni przeświadczeni są iż

praworówność narodów zatrzymaną być nie może. Musieliby się względem polszczyzny ludu pytać a to nie tylko ludu śląskiego ale też ludu w Styrii, w Illyrii i w Rakusach, który zatamąd dzieci do Gimnazjum ew, w Cieszynie posyła. – Czy z tak daleka posyłają synów do szkoły? – Pewnie, bo dla Ewanielikw w dziedzicznych krajach austriackich tylko w Cieszynie Gimnazjum się znajduje, które za pomocą składek wszystkich zborów ew. w krajach austriackich dziedzicznych aż po teraz wstrzymywane bywało. Lecz mamy nadzieję, iż Ewanielikom teraz według konstytucji nie tylko wielkie się stanie ulekczenie, ale iż z Katolikami względem utrzymania szkół zupełnej dostąpią praworówności.“

¹¹⁷ BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 40 – 43. ŠAFRÁNEK, Jan 1918, s. 56. Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen 1857.

¹¹⁸ GRAŻYNA, Kubica 2017, s. 211–215.

¹¹⁹ CIANCIAŁA, Andrzej 1931, s. 12–22. V originále: „Gdy widział, jak ojciec rano i wieczór klęka i modli się, a tak samo i matka i starsze dzieci, to i ja bez kazowania, bez rozkazu ukląknęłam także i zmawiałam modlitwę z matką, która mnie jej nauczyła, a te wrażenia z lat dzieciennych pozostały mi przez całe życie, tak że nigdy modlitwy nie opuściłam. W niedzielę, ta część rodziny, która do kościoła nie mogła pójść, odprawiała nabożeństwo w domu śpiewem, odczytaniem kazania odnośnego z Dąbrówki, potem zaś śpiewem, a nareszcie modlitwą. Po południu zaś każdy sobie wybierał książkę według swego upodobania i czytał, i ci, co byli w kościele, też czytali po południu. Przy każdej sposobności, a mianowicie wieczorami, zimową porą czytano biblię, najulubieńszą książkę ze wszystkich, przy zwykłej robocie, a ponieważ ja byłam najmłodszy, tedy ja najczęściej czytać musiałam, co zawsze chętnie czyniłam i już z samego czytania nauczyłam się historii biblijnej.“

¹²⁰ WEBER, Max a HAVELKA, Miloš 2009, s. 207.

¹²¹ Das ist: die gantze Heilige Schrifft: Deudsch, s. 152.

¹²² GRAŻYNA, Kubica 2011, s. 49–66. WEBER, Max a HAVELKA, Miloš 2009, s. 182–242. WEBER, Max 1920–1923, s. 138–149.

¹²³ VOKOUN, Jaroslav 2017, s. 170–171.

¹²⁴ Jk (2, 14–20) Bible svatá, aneb, Všecka svatá písma Starého i Nového zákona: podle posledního vydání Kralického z roku 1613, s. 1059.

¹²⁵ HAVELKA, Miloš 2003, s. 25 –37.

¹²⁶ Tamt., s.29.

¹²⁷ Tamt., s. 36.

¹²⁸ TRETERA, Ivo. 1989, s. 97.

¹²⁹ SKALSKÝ, Gustav Adolf 1908, s. 3.

Přehled tabulek

<u>Tabulka 1</u>	36
Přehled předepsaných ročních příspěvků evangelických sborů augsburského vyznání Teologickému gymnáziu. Zdroj: BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 37.	
<u>Tabulka 2</u>	36
Přehled předepsaných ročních příspěvků osob augsburského vyznání v těšínském a opavském kraji. Zdroj: BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 37.	
<u>Tabulka 3</u>	40
Výuka předmětů v Langově modelu gymnázia dle návrhu z roku 1797. Zdroj: GRIMM, Gerald 1995, s. 399.	
<u>Tabulka 4</u>	41
Výuka předmětů na gymnáziích dle schválené Langovy koncepce v roce 1808. Zdroj: GRIMM, Gerald 1995, s. 482.	
<u>Tabulka 5</u>	46
Rozsah a popis předmětů vyučovaných na Teologickém gymnáziu v přípravné třídě. Zdroj: zpracováno s využitím TSCH, jednotka 1649, část CL18, materiál z období 1824 –1838.	
<u>Tabulka 6</u>	47
Rozsah a popis předmětů vyučovaných na Teologickém gymnáziu v první elementární třídě. Zdroj: zpracováno s využitím TSCH, jednotka 1649, část CL16, materiál z období 1813 – 1825.	
<u>Tabulka 7</u>	49
Rozsah a popis předmětů vyučovaných na Teologickém gymnáziu v druhé elementární třídě. Zdroj: zpracováno s využitím BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 40 a TSCH, jednotka 1649, část CL19.	
<u>Tabulka 8</u>	50
Rozsah a popis předmětů vyučovaných na Teologickém gymnáziu ve třetí gramatické třídě. Zdroj: zpracováno s využitím BIERMANN, Gottlieb 1859 II. s. 40 – 41 a TSCH, jednotka 1649, část CL17.	
<u>Tabulka 9</u>	51
Rozsah a popis předmětů vyučovaných na Teologickém gymnáziu ve čtvrté syntaktické třídě. Zdroj: zpracováno s využitím BIERMANN, Gottlieb 1859 II. s. 41.	
<u>Tabulka 10</u>	52
Výuka předmětů na Teologickém gymnáziu, sestaveno dle BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 40 – 41 ve formě vhodné pro srovnání s údaji uváděnými v GRIMM, Gerald 1995.	

<u>Tabulka 11</u>	57
Typické platy v základních profesích a cenové hladiny životně důležitého zboží v českých zemích habsburské monarchie v 2. pol. 19. stol. Zdroj: LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie 2017, s. 35 –36.	
<u>Tabulka 12</u>	69
Rozsah a popis předmětů vyučovaných na Teologickém gymnáziu v páté filosofické třídě. Zdroj: zpracováno s využitím BIERMANN, Gottlieb 1859 II. s. 43.	
<u>Tabulka 13</u>	80
Srovnání učebních plánů Teologického gymnázia, nástinu Exner–Bonitzovy reformy a c.k. evangelického gymnázia v Těšíně ve školním roce 1856/1857. Zpracováno s využitím: BIERMANN, Gottlieb 1859 II., s. 40 – 43. ŠAFRÁNEK, Jan 1918, s. 56 a Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen 1857.	

Rejstřík

A

algebra, 51, 52
Altranstädská smlouva, 18, 21
alumnium, 13, 34, 35, 60, 62, 63, 64, 86
alumnisté, 63, 64, 65
americká válka za nezávislost, 28
Amerling, Karel Slavoj, 65
Andresky, Franz Ludwig, 33, 45
antropologie, 23
aritmetika, 24, 49, 50
Arndt, Johann, 20, 25
astronomie, 39
Aš, 19, 26, 28
augustiniáni, 32

B

Bach, Alexander, 76
Bartlemus, Traugott, 26, 28, 33
Bělá, 62
Benátsko, 61
benediktini, 32
Benjamin Franklin, 83
Bible, 20, 23, 25, 33, 38, 39, 47
biblické dějiny, 47, 49, 52, 53, 80
biedermeier, 72, 85
Bílá Voda, 31
Bílsko, 13, 14, 18, 19, 24, 26, 34, 35, 45, 62
bitva u Lipska, 28
Bludovští, rod, 22
Bonitz, Hermann, 76, 80
botanika, 39
Bröder, Christian Gottlieb, 41, 53
Broumov, 45
Břeh, 17, 18, 19, 20, 36
Bujak, Jan, 67

C

C. k. státní evangelické gymnázium
v Těšíně, 22, 78
Cinciała, Andrzej, 63, 64, 65, 67, 72, 74
cisterciáci, 32
Collredo, Václav, 27
Court, Pietero del la, 84

Č

Čechy, 7, 17, 28, 33, 63, 65, 66, 86
Česká beseda, 65
České království, 16
České země, 16, 30, 60
Češi, 64, 67, 71, 79
čeština, 22, 23, 46, 48, 64, 66
čtení, 23, 48

D

Dánsko, 17, 18
Drážďanský akord, 17, 19
dvorská studijní komise, 31, 32, 34, 35, 43, 56, 76

E

eforové, 34, 35, 36, 46, 58, 59, 64, 68, 69, 73, 74
etika, 22
exekuční reces k Altranstädské smlouvě, 18, 19
Exner, Franz Sheraphin, 76, 80

F

Felbiger, Johann Ignaz von, 30
Ferdinand I. Dobrotivý, 69
filosofická propedeutika, 80
filosofie, 22, 23, 24, 39, 40, 71, 80
Francke, August Hermann, 21, 25
Francouzská revoluce, 72
francouzština, 22, 23, 49, 50, 51, 52, 54, 58, 63, 80
Franklin, Benjamin, 83
Frankové, 37
František I. Štěpán Lotrinský, 21
František II., 29, 30, 31, 32, 69
František Josef I., 76
Fräulein Ernestine von
Bludowskysche Stiftung, 60
Fridrich II., 17
Fukala, Karl Ludwig, 63
fyzika, 22, 23, 31, 39, 52, 54, 66, 71, 80

G

Gaspari, Giovanni Battista de, 30
Gedike, Friedrich, 42, 53
Geertz, Clifford, 16
Gelehrten-Verein, 65
geometrie, 43, 50, 51, 52, 58
Glatz, Eduard, 59, 63
Goldberg, 16
Göttingen, 27, 45, 76
Greifswald, 35, 45
Gymnasialkodex, 40, 41

H

Habsbursko-Lotrinský, František
Karel, 69
Habsbursko-Lotrinský, Ludvík, 69
Halič, 22, 59, 60, 61, 66
Halle, 21, 35, 45
hebrejščina, 22, 23, 39, 71, 80
Herbart, Johann Friedrich, 76, 85, 86
Herder, Johann Gottfried, 37, 38, 39
Hess, Mathias Ignaz, 30
historie, 22, 23, 24, 31, 32, 38, 41,
43, 50, 52, 54, 58, 70, 71, 80
Hlohov, 17, 18
Hohenzollerni, 16
hradecké panství, 63
Hradiště v Těrlicku, 45
Hranice, 28
hudba, 22, 24
Humboldt, Wilhelm von, 37
husitství, 19

Ch

chemie, 31
chronologie, 23

J

Jan Jiří, kurfiřt, 17
jaro národů, 73
Javor, 17, 18
Jelení Hora, 18
Jena, 27, 35
Jerichovius, Traugott Immanuel, 25
jezuité, 17, 18, 19, 20, 25, 27, 31, 32,
39, 41, 81
Ježíšova církev milosti, 19, 45
Ježíšova škola, 13, 14, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 33, 45, 46, 52,

81

Josef I., 18
Josef II., 26, 29, 30, 32, 53

K

kaligrafie, 22, 24, 41, 47, 48
kalvinismus, 83
kamizolkarzy, 63
Karel IV, 16
Karel VI., 19
Karel XII., 18
Kežmarok, 35, 45, 62
Klapsia, Gustav Heinrich, 58, 59, 63,
65, 66, 67, 69, 78
Klettenhof, Georg Friedrich
Erdmann Klette von, 33, 45
Klucki, Ludwik, 73
Kolaczek, Adolf, 69, 73, 74, 75
Kolovrat Libštejnský, František
Antonín, 69
Komorní Lhotka, 64
konfesionalismus, 53
Königsberg, 76
konrektor, 20, 21, 45
konsistoř, 20, 28, 29, 32, 33, 59, 77
konvertité, 20, 26
Koruna česká, 16, 17, 31, 74
kosmografie, 48
kostel Ježíše Krista, 19, 22, 26, 61,
65, 67
kostgengři, 63, 65
Kotschy, Heinrich Julius, 33, 45, 58
Kotschy, Johann Gottfried, 45
Kotschy, Karel, 66
Kožichov, 18
Krakov, 63
Kremnice, 21
Krnov, 17
Kudlich, Hans, 28

L

Landeshut, 18
Lang, Franz Innozenz, 32, 33, 40, 41,
42, 43, 44, 52, 53, 54, 56, 71, 78
latina, 22, 23, 24, 38, 39, 40, 41, 49,
50, 51, 52, 54, 63, 80
latinská a řecká filologie, 70, 80
Lehnice, 16, 17, 18
Leopold II., 29
Levoča, 35, 36

Lipovec, 20
Lipsko, 16, 27, 34, 35, 45
logika, 22, 23
Lukrécie, Alžběta, 17, 18
Lumnitzer, Johann Georg, 36, 54, 58,
62
Luther, Martin, 16, 23, 28, 33, 38, 84
Lužické Srbsko, 26
Lvov, 36

M

Marburg, 35
Marie Terezie, 17, 25
Marx, Gratian, 30
matematika, 22, 23, 32, 39, 40, 43,
52, 54, 66, 70, 71, 80
mechanika, 23
Metternich, Klemens Václav Lothar
von, 32, 33, 69, 72, 73
Mevius, Ludwig, 20, 21
Milde, Vincenc Eduard, 71
Milič, 18
Minstenberk, 17
Mladá Evropa, 72
Mladé Německo, 72
Morava, 17, 22, 28, 33, 53, 59, 63,
65, 66, 68, 86
Moravané, 79
Moravská Třebová, 32
Moravskoslezské gubernium, 35, 68,
74
Mozart, Wolfgang Amadeus, 30
Münsterberg, 21
Muthman, Johann, 25

N

náboženství, 31, 41, 44, 46, 47, 49,
50, 51, 52, 53, 58, 69, 71, 80
Napoleon Bonaparte, 27, 32
Nástin organizace gymnázií a
reálných škol v Rakousku, 76, 78,
79, 80
nauka o zboží, 31
Návsí, 65, 66
nejvyšší biskup, 29
Němci, 38, 74, 79
němčina, 22, 23, 24, 40, 41, 46, 47,
48, 49, 50, 52, 53, 54, 64, 65, 80
německá literatura stylistická
cvičení, 70

německý styl, 51, 52, 80
neohumanizmus, 37, 40, 41, 42, 53
Nigrini, Jonas, 21
Nisko, 17
Nový zákon, 20

O

obchod, 31
obchodní právo, 31
odpadlíci, 18
Olešnice, 17
Olše, 65
Opava, 17, 31, 36
ortodoxie, 20, 53

P

Pascal, Blaise, 30
patornátní práva, 19
Paulsen, Friedrich, 37
pedagogika, 70, 80
Pergen, Johann Anton von, 30
piaristé, 32
Piaštovci, 16, 17
pietizmus, 20, 21, 25, 53, 81, 84
Plucar, Ernst, 66, 69, 74
počty, 47
Poděbradové, 16
poetika, 22
pohořské panství, 63
Poláci, 66
Polské sjednocení, 66, 67
Polsko, 18, 22
polština, 22, 23, 46, 47, 48, 49, 52,
64, 65, 80
Praha, 36, 66, 74, 86
praktická filosofie, 70, 80
premonstráti, 32
preparanda, 35, 56
Prešpurk, 35, 45, 59, 62
Prusko, 25, 26, 42, 64
Příbor, 32
přírodověda, 22, 23, 41, 44, 48, 49,
50, 52, 54, 58, 71, 80
psaní, 23, 48
Pština, 25
puritánství, 83

R

racionalizmus, 53

Ráday, rodina, 59
Rákoci, Juraj, 18
rektor, 45
rétorika, 22, 24, 39
Riedel, Friedrich, 33
Rottenhan, Heinrich Franz, 31, 32
ruční práce, 40
Rupprecht, Aloys von, 68
Rusko, 27, 28

Ř

řečnictví, 50, 52
řečtina, 22, 23, 24, 38, 39, 40, 41, 42,
51, 52, 63, 80
Řekové, 37, 38
Řím, 29
Římané, 37, 38
Říšská rada, 62
říšský sněm, 28, 73, 74, 76

S

Saganek, Georg, 25
Sasadius, Samuel Ludwig, 25
Sasko, 16, 18, 26, 29
Satmárský mír, 25
Sedmíhradsko, 60, 61
Semler, Johann Salomo, 53
senior, 28, 32
Schiller, Friedrich, 65
Schimko, Samuel, 33, 45, 58, 62
Schmetzen, Johann Georg Schmitz
von, 45
Schmitz, Johann Georg, 33, 34
Schneider, Samuel Carl, 62, 73
Schwarzenberg, Felix, 76
Simon, Johann Friedrich, 33
Sittig, Heinrich Leberecht, 69, 74
Sittig, Christian Traugott, 36, 58, 59,
62
Skalský, Gustav Adolf, 86
slabikování a čtení, 46
Slavkov, 27
Slavná revoluce, 28
slezský sněm, 62
Slovensko, 21
Spener, Philipp Jacob, 25
Spiš, 45
St. Gallen, 19
Stalmach, Paweł, 64, 65, 66, 67, 74
stavitelství, 23

Steinmetz, Johann Adam, 21, 22, 25
Steymann, Samuel, 36, 58
superintendant, 28, 29, 32, 33, 34,
35, 37, 41, 45, 53, 54, 62, 76
Svidnice, 17, 18
Swieten, Gerhard van, 30
Swieten, Gottfried van, 30
Szarzec, Jan, 67
szpenzery, 63

Š

Šembera, Alois Vojtěch, 65
Šoproň, 45
štolné, 20
Štrasburk, 33
Švédsko, 17, 18

T

teoretická filosofie, 70, 80
teorie slohu, 40
Thun-Hohenstein, Lev, 76
toleranční patent, 25, 26, 81
Trenčín, 45
Tschammer, Gottlieb Rudolf von, 26
Tschammerova knihovna, 14, 81
Tübingen, 35

U

účetnictví, 31
Uhry, 22, 35, 59, 60, 63, 76
Ustroň, 45, 66

V

Václav III. Adam, 19
Velká francouzská revoluce, 28
Velká Lomnice, 45
vestfálský mír, 17, 18
Víděň, 26, 28, 32, 33, 35, 36, 62, 69
vídeňský kongres, 28
Volksschule, 34, 52, 78, 79
Volov, 17, 18
von Donnersmarck, rod, 19
von Promnitz rod, 19
von Sunnegh, rod, 18
Vratislav, 18, 20
všeobecná synoda, 29
Všeobecný občanský zákoník, 30
Výmar, 39

W

Wagner, Richard, 28
Wettinové, 16
Wieland, Christoph Martin, 28
Winkler, Jan, 65, 66, 67
Wittenberg, 16, 22, 27, 28, 35
Wokrzal, Joseph Ritter von, 68
Wolf, Friedrich August, 37

Z

Zaháň, 18
Zeiller, Franz von, 30
země Česká, 31

země Moravskoslezská, 31, 32
zemědělství, 31
zeměměřičství, 23
zeměpis, 22, 31, 32, 38, 39, 41, 49,
50, 52, 54, 58, 80
Zhořelec, 16
Žlik, Andreas, 36, 58, 63, 64, 65, 67,
69, 73, 74
zoologie, 40

Ž

Žierowští, rod, 22

Přehled odkazovaných učebnic a školních textů

APPELTAUER, Ignatius. *Elementar–Mathematik*. Wien und Triest: Geistinger, 1825. (z latiny přeložil Johann Fux).

BAUMGARTNER, Andreas. *Die Naturlehre nach ihren gegenwärtigen Zustände mit Rücksicht auf mathematische Begründung*. Wien: J. G. Heubner, 1823 – 1824.

BRAND, Jakob. *Allgemeine Weltgeschichte für Realschulen*. Frankfurt: Andreäische Buchhandlung, 1821.

BRAUNHOFER, Anton Georg. *Handbuch der allgemeinen Naturgeschichte*. Wien: im Verlage bei Jakob Bader, 1842.

BREDEZKY, Samuel. *Kurzer Umriss der biblischen Geschichte des alten und neuen Testamentes*. Rehm, Wien, 1809.

BRÖDER, Christian Gottlieb. *Practische Grammatik der lateinischen Sprache*. Leipzig: Crusius, 1787.

BUTTMANN, Philipp Carl. *Griechische Grammatik*. Berlin: Mylius, 1792.

CANNABICH, Johann Günther Friedrich. *Kleine Schulgeographie*. Sondershausen: Voigt, 1818.

Elementar Buch der Geographie und Geschichte. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattner, 1805.

FABRI, Johann Ernst. *Handbuch der neuesten Geographie für Akademien und Gymnasien*. Halle: in der Hemerdeschen Buchhandlung, 1784 – 1785.

FICKER Franz. *Chrestomathia latina in usum auditorum philosophiae. Anni primi et secundi*. Viennae: Apud Bibliopolam Geistinger, 1827.

FOCK, Johann Geirg. *Anleitung zur gründlichen Erkenntniß der christlichen Religion: zum Gebrauch in den Schulen der Augsburgischen Confessions–Verwandten in den Kaiserl. Königl. Erblanden*. Wien: Seizer, 1794.

FUNKE, Carl Philipp. *Handbuch der Physik für Schullehrer und Freunde dieser Wissenschaft*. Braunschweig, 1797.

GEDIKE, Friedrich. *Französisches Lesebuch für Anfänger*. Berlin: Mylius, 1785.

- GEDIKE, Friedrich. *Griechisches Lesebuch für die Anfänger*. Berlin: Mylius, 1782.
- GESENIUS, Friedrich Heinrich Wilhelm. *Hebraisches Elementarbuch*. Halle: Rengersche Buchhandlung, 1813 – 1814.
- Grammaticae latinae pars altera seu syntaxis*. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1805.
- Griechisches Lesebuch für die Humanitäts–Classen in den Gymnasien der Österreichischen Staaten*. Wien: Georg Überreuter, 1825.
- Grundris der Erdbeschreibung: Mit drey Landkarten*. Wien: K. k. Schulbücher Verschleiß–Administration, 1823.
- GALETTI, Johann Georg August. *Lehrbuch für den ersten Schulunterricht in der Geschichtkunde*. Gotha: Ettinger, 1793.
- HERDER, Johann Gottfried. *Luthers Katechismus*. Weimar, Halle: 1798.
- HÜBNER Johann. *Zweymal zwey und funffzig Auserlesene Biblische Historien, der Jugend zum Besten abgefasset*. Hamburg: Johann Hübner, 1714.
- Chrestomathia latina*. Wien: Pichler, 1806.
- Institutio ad eloquentiam*. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1805.
- KLAPSIA Johann. *Lesebuch für Kinder zur Beförderung guter Gesinnungen*. Brünn: 1788.
- KOHLAS, Franz Ignaz. *Theoretisch–praktische Rechenkunst zum Gebrauche der Lehrer und Schüler*. Brünn: Schulbücher Verschleiß, 1813.
- Krótka Nauka Krześcijańska dla Dziełek, które chcą przystępować do Wieczerzy Pańskiej z Przydatkiem Modlitw porannych i wieczornych*. Brzeg: J. E. Tramp, 1775.
- Lateinischen Sprachlehre für Anfänger*. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1805.
- Lehrbuch der alten Staaten und Völkergeschichte*. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1806.
- Lehrbuch der neuesten Geographie*. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1805–1806.
- Lehrbuches der neuern europäischen Staaatengeschichte*. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1805.

LICHTENFELS, Johann von. *Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie: Allgemeine Einleitung. Psychologie, Logik.* Wien: Braumüller, 1850.

LÖHR, Johann Andreas Christian. *Gemeinnützige Kenntnisse.* Leipzig: Gerhard Fleischer dem Jüngern, 1800.

LÖHR, Johann Andreas Christian. *Gemeinnützige und vollständige Naturgeschichte für Liebhaber und Lehrer.* Leipzig: Gerhard Fleischer dem Jüngern, 1815 – 1817.

LUMNITZER, Johann Georg. *Lehrbuch für den ersten, systematischen Unterricht in der Naturgeschichte.* Wien: Müller 1836.

LUTHER, Martin. *Catechismus D. M. Lutheri Quadrilinguis, Oder: Der Katechismus D. Martin Luthers, Teutsch, Pohnisch, Böhmisch, Lateinisch, Als ein nützlich Lese–Buch, In diesen Sprachen, Zum Gebrauch Der Evangelischen Schule vor Teschen Eingerichtet.* Brieg: Gottfried Tramp, 1725.

MEINDINGER, Johann Valentin. *Practische Französische Grammatik.* Dessau: 1783.

MILDE, Vincenc Eduard. *Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Vorlesungen.* Wien: Kaulfuß, 1811 – 1813.

Natugeschichte in Hinsicht auf Brauchbarkeit der Natur–Producte im gemeinen Leben. Wien: Im Verlagsgewölbe des k.k. Schulbücher–Verschleißes bey St. Anna, 1808.

Naturlehre in Hinsicht auf die neuen Entdeckungen zur Erklärung gewöhnlichen Erscheinungen in der Körperwelt. Wien: Im Verlagsgewölbe des k.k. Schulbücher–Verschleißes bey St. Anna, 1808.

Nauka dla dziatek, rukopis.

NITSCH Paul Friedrich Achat. *Kurzer Entwurf der alten Geographie.* Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1805.

NIEMEYER, August Hermann. *August Hermann Niemeyers ordentlichen Professors der Theologie Handbuch für christliche Religionslehrer.* Halle: Waisenhaus, 1790 – 1792.

PAULINI, Andrzej. *Nauka ewangielii Chrystusowey dla dziatek szkol ewangielickich na wsi na zrzadzenie wyzszych urzedow ...* Bernio: Trassler, 1818.

POLSFUS, Andreas. *Polnisches Lesebuch für Anfänger.* Fraustadt: 1792.

PRÄNDEL, Johann Georg. *Johann Georg Prändels öffentlichen Repetitors der Mathematik auf dem churfürstl. Schulhause zu München Algebra: nebst ihrer litterarischen Geschichte*. München: Lentner, 1795.

PRÄNDEL, Johann Georg. *Johann Georg Prändels öffentlichen Repetitors der Mathematik auf dem churfürstl. Schulhause zu München Geometrie und ebene Trigonometrie nebst ihrer Ausübung auf dem Felde*. München: Lentner, 1793.

REINBECK, Georg. *Handbuch der Sprachwissenschaft, mit besonderer Hinsicht auf die deutsche Sprache: zum Gebrauche für die obern Klassen der Gymnasien und Lyceen*. Essen: Bädeker, Kürzel; Duisburg: Bädeker, Kürzel, 1813–1823.

Sammlung deutscher Beyspiele zur Bildung des Stils. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1805.

SEILER, Georg Friedrich. *Allgemeines Lesebuch für den Bürger und Landmann; zum Gebrauch in Stadt und Landschulen*. Erlang: Bibelanstalt, 1790.

Selecta latinae orationis exemplaria. Wien: Johann Thomas Edlen v. Trattnern, 1805.

STEIN, Johanna Petera Wilhelma. *Anfangsgründe der geometrie*. Trier: 1820.

WEBER, Georg. *Allgemeine Weltgeschichte: mit besonderer Berücksichtigung des Geistes- und Culturlebens der Völker und mit Benutzung der neueren geschichtlichen Forschungen*. Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1857–1881.

WOLF, Christian. *Der Anfangs-Gründe Aller Mathematischen Wissenschaften*. Halle im Magdeburgischen: Renger, 1710.

Literatura

Přehled použité literatury jsem sestavil z několika tematických okruhů a každou publikaci zařadil do právě jednoho z nich. Zařazení je vyjádřeno písmenem v závorce u každého odkazu.

- (O) Dějiny 19. století obecně.
- (S) Dějiny Slezska.
- (T) Dějiny Těšína a Těšínska.
- (Š) Dějiny školství.
- (K) Dějiny křesťanství, křesťanských církví, denominací, církevních sborů.
- (E) Obecná encyklopedická a ostatní literatura.
- (P) Publikované primární prameny.
- (Z) Závěrečné práce – bakalářské, diplomové, disertační atd.

()* Označuji publikaci přímo využitou pro práci s nepřímo citovanou částí s odkazem zadaným prostřednictvím poznámkového aparátu nebo v textu.

()** Označuji publikaci přímo využitou pro práci přímo citovanou s odkazem zadaným prostřednictvím poznámkového aparátu nebo v textu.

ADAMUS, Alois. *Dějiny školství na Těšínsku. Část I.* Moravská Ostrava: 1926. (T)

ADAMUS, Alois. *Jazyková otázka ve školství na Těšínsku.* V Moravské Ostravě: 1930. (T)*

ANDRESS, James Mace. *Johann Gottfried Herder as an Educator.* New York: G.E. Stechert, 1916. (Š)*

ANTONÍN, Robert a kol. *Slezsko v dějinách českého státu.* Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978–80–7422–167–5. (S)**

Archiv der Kirchenrechtswissenschaft, Bd. 3. Offenbach, M.: Bredel, 1835. (P)*

BAHENSKÁ, Marie et al. *Habsburkové: 1740–1918: vznikání občanské společnosti.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978–80–7422–483–6. (E)*

BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P. *Velké dějiny zemí Koruny české.* Praha: Paseka, 2001. sv. X. ISBN 80–7185–384–4. (O)**

BĚLINA, Pavel, HLAVAČKA, Milan, TINKOVÁ, Daniela. *Velké dějiny zemí Koruny české.* Praha: Paseka, 2013. sv. XIa. ISBN 978–80–7432–347–8. (O)*

Bible svatá, aneb, Všecka svatá písma Starého i Nového zákona: podle posledního vydání Kralického z roku 1613. V Praze: Knižní klub, 2007. ISBN 978–80–242–1694–2. (P)**

BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte der evangelischen Kirche oester. Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkirche vor Teschen.* Teschen: Karl Prochaska, 1859 I. (K)*

BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte des k. k. evangelischen Gymnasiums.* In: *Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums zu Teschen zur Erinnerung an die hundertfünfzigjährige Jubelfeier dieser Lehranstalt, veröffentlicht von der Direction im Jahre 1859.* Teschen: Karl Prochaska, 1859 II.. s. 3–51. (K)**

BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte des Herzogthums Teschen.* Teschen: Karl Prochaska, 1894. (T)

BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte des Protestantismus in Österreichisch–Schlesien.* Prag: J.G. Calvesche k. u. k. Hof– und Universitäts–Buchhandlung (Jos. Koch), 1897. (K)

Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Ostrava: Ostravská univerzita, [1993]–.Sešit 5. ISBN 80–85819–45–7. (E)**

BOGUS, Marzena et al. *Cieszyn od Wiosny Ludów do III Rzeczypospolitej: praca zbiorowa.* Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2010. ISBN 978–83–927052–6–0. (T)*

BOGUS, Marzena, ed. *Język–szkoła–przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego = Jazyk–škola–prostor jako determinanty kulturního vývoje Těšínského Slezska.* Czeski Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2012. ISBN 978–80–87381–10–6. (T)

BOGUS, Marzena. *Kotulowie i ich działania oświatowe na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku.* Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2006. ISBN 80–7368–173–0. (T)

BOJDA, Martin. *Herderova filosofie kultury: Herder a německé osvícenství.* Praha: Togga, spol. s r.o., 2015. ISBN 978–80–7476–079–2. (E)**

BORÁK, Mečislav, ed. *Slezsko v dějinách českého státu: sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě [pořádané 10.–11. listopadu 1998 v Opavě].* V Šenově u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80–86101–18–5. (S)

BRODA, Jan. *Dzieje parafii Diecezji Cieszyńskiej.* Warszawa : "Zwiastun", 1978. (K)

BROŹEK, Ludwik, ed.. „Kartki z dziennika” Andrzeja Cinciały. *Zaranie Śląskie: kwartalnik literacki*. Cieszyn: Towarzystwo Ludoznawcze, 1958, 21(3), s. 76–84. ISSN 0044–183X. (P)

BROŹEK, Ludwik. *Wspomnienia Cieszyniaków*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1964. (T)

BULAWA, Edward. Z dziejów gimnazjów cieszyńskich w XIX wieku / Edward Buława. In: PANIC, Idzi, ed. *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895–1995: w stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku*. Cieszyn: Polskie Tow. Historyczne Oddział w Cieszynie, 1995. ISBN 83–901963–4–4, s. 21–53. (T)*

BUZEK, Andrzej. Z archiwum szkolnego Zboru Ewangelickiego w Cieszynie. *Zaranie Śląskie: kwartalnik literacki*. Cieszyn: Towarzystwo Ludoznawcze, 1931, 7(1), s. 25–28. ISSN 0044–183X. (K)*

BUZEK, Andrzej. Z przeszłości szkoły ewangelickiej v Cieszynie. *Straznica ewangeliczna: Dwutygodnik religijno–społeczny kościoła ev.–augsburskiego*. Warszawa: 1959, 1959(10), s. 161–175. (K)*

CIANCIAŁA, Andrej. *Pamiętnik Dra Andrzeja Cinciały (1825–1893)*. Katowice: Wydawnictwa muzeum śląskiego, 1931. (P)*

CINCIAŁA, Andrzej a BOGUS, Marzena, ed. *Dziennik 1846–1853*. Cieszyn: Książnicą Cieszyńska, 2015. 2 svazky. ISBN 978–83–940832–1–2. (P)*

CZYŻ, Renata, ed., GOJNICZEK, Waław, ed. a SPRATEK, Daniel, ed. *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim: w trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Cieszyn. Parafia Ewangelicko–Augsburska, 2010. ISBN 978–83–907639–6–5. (K)

ČORNEJOVÁ, Ivana, KAŠE, Jiří, MIKULEC, Jiří, VLNAS Vít. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2008. sv. VIII. ISBN 978–80–7185–947–5. (O)

Das ist: die gantze Heilige Schrift: Deudsch. Wittenberg: Hans Lufft, 1549. (překl. M. Luther) (P)**

Die Westfälischen Friedensverträge vom 24. Oktober 1648. Texte und übersetzungen (Acta Pacis Westphalicae Supplementa electronica) 1. [online] Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte, Argelanderstraße 59, D–53115 Bonn, Bundesrepublik Deutschland [cit. 2017–12–21]. Dostupné online: <http://www.pax–westphalica.de/ipmipo/index.html> (E)**

Dankbares Andenken an Friedrich Traugott Kotschy. Linz: Wimmer, 1856. (P)*

DOSKOČIL, Karel. *Listy a listiny z dějin československých 869–1938*. V Praze: Státní nakladatelství, 1938. (O)**

DRABINA, Jan, ed. a Chmiel, Peter, ed. *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart = Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności*. Ratingen: Stiftung Haus Oberschlesien, 2000. Tagungsreihe der Stiftung Haus Oberschlesien; Bd. 9. ISBN 83–908802–3–7. (T)

DVOŘÁČEK, František. *Soupis obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754–1921*. Praha: Dvořáček, František, 1926. (O)*

Elektronický biografický slovník těšínského Slezska. [online]. Regionální knihovna Karviná, Centrum 2299/16, 734 11 Karviná–Mizerov, ve spolupráci s Książnica Cieszyńska, Mennicza 46, 43–400 Cieszyn, Polsko [cit. 2019–04–14]. Dostupné z: <http://rkka.cz:8085/ebs>.(T)**

ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení. IV, Od epochy objevů po současnost*. Praha: OIKOYMENH, 2008. Dějiny náboženského myšlení; sv. 4 (překl. J. Hoblík). ISBN 978–80–7298–424–4. (K)**

ELVERT, Christian d'. *Geschichte der Studien-, Schul- u. Erziehungs-Anstalten in Mähren und Oesterr. Schlesien, insbesondere der olmützer Universität, in den neueren Zeiten*. Brünn: Historisch–statistische Sektion der k.k.m. schl. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, 1857. (Š)*

ERTL, Karl Hans. *Eduard Glatz: (1812–1889): Beiträge zu den Anfängen der deutschen Bewegung in Ungarn*. München: Max Schick, 1940. (O)**

FUKALA, Radek. *Reformace ve Slezsku a na Opavsku*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko–přírodovědecká fakulta, Ústav historických věd, 2010. ISBN 978–80–7248–603–8. (K)*

GALICZ, Jan. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 40 rocznicy założenia Stowarzyszenia "Jedność" w Cieszynie 1886–1926*. Cieszyn: Nakładem Komitetu Jubileuszowego, 1926. (T)

GAWRECKÁ, Marie. *Politické poměry ve Slezsku v letech 1815–1939*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Ústav historických věd, 2011. ISBN 978–80–7248–643–4. (S)*

GAWRECKI, Dan a kol. *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko–přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003. 2 sv. ISBN 80–7248–226–2. (S)*

GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. (překl. H. Červinková, V. Hubinger a H. Humlíčková). ISBN 80–85850–89–3. (E)**

GOJNICZEK, Waław et al. *Cieszyn w czasach nowożytnych 1528–1848 praca zbiorowa*. Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2010. ISBN 978–83–927052–6–0. (T)*

GOJNICZEK, Waław: Gimnazjum Ewangelickie w Cieszynie a elity społeczności protestanckiej na Śląsku Cieszyńskim (1709–1781) In: SPYRA Janusz, ed. *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego, materiały z konferencji naukowej*, Cieszyn: KC, 1999, ISBN 8390288885, s.116–132. (K)*

GOJNICZEK, Waław. Topografia cieszyńskiego Górnego Przedmieścia ze szczególnym uwzględnieniem placu Kościelnego w XVIII wieku. In: CZYŻ, Renata, ed., GOJNICZEK, Waław, ed. a SPRATEK, Daniel, ed. *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim: w trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Cieszyn. Parafia Ewangelicko–Augsburska, 2010. ISBN 978-83-907639-6-5, s. 138–151. (K)*

GRAŻYNA, Kubica. Dzieje protestantyzmu na Śląsku Cieszyńskim (od czasów reformacji do okresu tolerancji) i jego rola kulturowa – szkic historyczno–antropologiczny. In: LUSEK, Joanna, ed. *Umbra transit, lux permanet: ewangelicy na Górnym Śląsku na przestrzeni wieków*. Bytom: Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, 2017. ISBN 978–83–88880–93–3, s. 196–215. (K)*

GRAŻYNA, Kubica. *Śląskość i protestantyzm : antropologiczne studia o Śląsku Cieszyńskim, proza, fotografia*. . ISBN 978–83–233–3071–4 Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011. (E)*

GRIM, Emanuel. *Paweł Stalmach : jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn : "Dziedzictwo błog. Jana Sarkandra dla ludu polskiego na Śląsku", 1910. (T)*

GRIM, Tomáš. *Vývoj slezské kartografie do počátku 18. století*. Brno 2005. Disertační práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Milan Václav Drápela. Dostupné také z: Informační systém MU, Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno. [cit. 2018–01–13]. Dostupné online z: http://is.muni.cz/th/4908/prif_d (Z)**

GRIMM, Gerald. *Elitäre Bildungsinstitution oder "Bürgerschule"? : das österreichische Gymnasium zwischen Tradition und Innovation, 1773–1819*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1995. ISBN 3–631–47859–3. (Š)**

HANNAN, Kevin. *Borders of Language and Identity in Teschen Silesia*. New York: Peter Lang, 1996. Berkeley Insights in Linguistics and Semiotics; vol. 28. ISBN 0–8204–3365–9. (T)

HAVELKA, Miloš. Byl Herbart filosofem biedermeieru? Herbartův pokus o realistickou akceptaci rozdvojenosti člověka a světa. In: LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Biedermeier v českých zemích: sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.–8. března 2003*. Praha: KLP, 2004, s. 25–37. ISBN 80–86791–08–4. (O)**

HEIDUK, Franz. *Oberschlesisches Literatur–Lexikon: Biographisch–bibliographisches Handbuch*. Berlin: Gebr. Mann, 1990–1993. 3 sv. Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien. Literaturwissenschaftliche Reihe; Bd. 1/1, 2. ISBN 3–7861–1609–1. (E)

HERRE, Franz. *Metternich*. Praha: Themis, 1996. (překl. M. Goldmannová). ISBN 80–85821–36–2. (O)**

HLAVAČKA, Milan, KAŠE Jiří, KUČERA Jan P., TINKOVÁ, Daniela. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2013. sv. XIb. ISBN 978–80–7432–348–5. (O)**

HOPE, Nicholas. *German and Scandinavian protestantism, 1700–1918*. Oxford: Oxford University, 1999. ISBN 0–19–826994–3. (K)

CHLEBOWCZYK, Józef. *Cieszyńskie szkice historyczne*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1984. 2 sv. (T)

CHLEBOWCZYK, Józef. *Nad Olzą: Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice: Śląsk, 1971. (T)

CHROMIK, Grzegorz. *Geschichte des deutsch–slawischen sprachkontaktes in Teschener Schlesien*. [online]. Regensburg: Universitätsbibliothek Regensburg, 2018. [cit. 2019–05–11]. Dostupné z: <https://epub.uni-regensburg.de/37746/> (překl. B. Weber a J. Wellner) ISBN 978–3–88246–398–9. (S)

CHURCH, Clive H. a HEAD, Randolph Conrad. *A concise history of Switzerland*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. ISBN 978–0–521–14382–0. (E)

Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Wien: Evangelischer Presseverband in Österreich, 1915, **36**. ISSN 1013–6983. (K)

JUST, Jiří et al. *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Praha: Lutherova společnost, 2009. ISBN 978–80–903632–8–1. (K)**

KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl 1, Do konce středověku*. Praha: Unie, 1923. (Š)

KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl 2, Od renesance a reformace do konce století osmnáctého*. Praha: Česká grafická unie, 1923. (Š)*

KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl 3, Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého*. Praha: Unie, 1923. (Š)*

KÁDNER, Otakar. *Náboženství a škola*. Praha: Dědictví Komenského, 1918. Knihovna Pedagogických rozhledů; Sv. III. Spisy Dědictví Komenského; Čís. 192. (Š)

KAPRAS, Jan. *Z dějin českého Slezska*. Opava: Matice opavská, 1922. Slezská knihovnička; 4. (S)

KAJZAR, Paweł. O ewanielickiem Gimnazym w Cieszynie. *Nowiny dla Ludu Wiejskiego*. Cieszyn: Żlik, Andrzej; Paduch, Józef; Kajzar, Paweł, 1849, **1849**(27), s. 217–218. (P)**

KAUFMANN, Alois, BUCHHOLZ–JOHANEK, Ingeborg, ed. a SPYRA, Janusz, ed. *Gedenkbuch der Stadt Teschen*. Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2007. 3 sv. Bibliotheca Tessinensis. Series Polonica; 2. ISBN 978–83–914331–8–8. (T)*

KLETTENHOF, Georg Friedrich Erdmann Klette von. *Denkschrift zur öffentlichen Feyer des am 24. May 1809 eintretenden hundertjährigen Jubiläums der Gnadenkirche Augsburgischen Bekenntnisses von Teschen*. Brno: J.G. Gastl, 1810. (K)**

KNEIFEL, Eduard. *Die Pastoren der Evangelisch–Augsburgischen Kirche in Polen*. Eging: vlastním nákladem autora, 1967. (K)*

KOLACZEK, Adolf. *Pierwssy dzień obiorczy w Polskiej Ostrawie 13go maja 1848: obraz polityczny*. Cieszyn: K. Prochaska, 1848. (P)**

KOLATSCHEK, Julius Albert. *Geschichte der evangelischen Gemeinde zu Biala in Galizien*. Teschen: Karl Prochaska, 1860. (K)**

KORBELÁŘOVÁ, Irena. *Města na Těšínsku v 18. století*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2005. Studie o Těšínsku; č. 18. ISBN 80–86696–00–6. (T)*

KORBELÁŘOVÁ, Irena a ŽÁČEK, Rudolf. *Statisticko–topografický popis Těšínského kraje ze 40. let 19. století*. Opava: Středisko pro vydávání historických pramenů, 2002. Prameny k dějinám Slezska; sv. 5. ISBN 80–86224–29–5. (P)

KORBELÁŘOVÁ, Irena, ŽÁČEK, Rudolf a ŠMERDA, Milan. *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství: (na příkladu Těšínska)*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2002. ISBN 80–86224–43–0. (T)

KRÓL, Stefan. Szkoły średnie na Śląsku Cieszyńskim do II wojny Światowej. In: BOGUS, Marzena, ed. *Język–szkoła–przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego = Jazyk–škola–prostor jako determinanty kulturního vývoje Těšínského Slezska*. Czeski Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2012. ISBN 978–80–87381–10–6, s. 118–141. (T)

KUBACZ, Adam. Gimnazjum ewangelickie w Cieszynie do 1873 roku: sukcesy i porażki. In: *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim w trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Cieszyn: Parafia Ewangelicko Augsburgska, 2010. ISBN 978-83-907639-6-5, s. 167–188. (K)*

KUDĚLKA, Milan. *Češi a Poláci na Těšínsku v době národního obrození: Z dějin slovanské myšlenky*. Ostrava: Kraj. odd. Čs. společnosti pro šíření polit. a věd. znalostí, 1957. (T)

KULISZ, Karol. Szkoła przy kościele Jezusowym ba Wyższej Bramie. *Głosy Kościelne*. Cieszyn: Karol Kulisz, 1926, **16**(1), s. 2–4, 1926, **16**(4), s. 2–4, 1926, **16**(5), s. 4–5, 1926, **16**(8), s. 4–5, 1926, **16**(9), s. 3–4. (K)

KUZMÁNY, Karl. *Urkundenbuch zum oesterreichisch–evangelischen Kirchenrecht: Zunächst zu seinem Lehrbuche des allgemeinen und österreichischen evangelischen Kirchenrechts* Wien: Wilhelm Braumüller, 1855. Dostupné také z: HathiTrust Digital Library. HathiTrust, 1001 North Buhr Building, 200 Hill Street, Ann Arbor, MI 48104, United States of America [cit. 2018–01–21]. Dostupné online: <https://hdl.handle.net/2027/nnc1.50212055> (E)**

LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 978–80–246–3510–1. (O)*

LINDSAY, Thomas M. *A History of The Reformation*. Edingurgh: T. and T. Clark, 1906. (K)

LIPTÁK, Johann. *Geschichte des evang. Distriktual–Lyzeums A.B. in Kesmark*. Kežmarok: Lyzealpatronat, 1933. (K)

LOESCHE, Georg. *Geschichte des Protestantismus im vormaligen und im neuen Österreich*. Wien: Manzsche Verlags– und Universitätsbuchhandlung, 1930. (K)

LOESCHE Georg. Inneres Leben der österreichischen Toleranzkirche: Archivalische Beiträge zur Kirchen– und Sittengeschichte des Protestantismus in Österreich 1781–1861. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Wien: Evangelischer Presseverband in Österreich, 1915, **36**. ISSN 1013–6983. (K)**

LOESCHE, Georg. *Von der Duldung zur Gleichberechtigung: archivalische Beiträge zur Geschichte des Protestantismus in Österreich 1781–1861: zur 50jährigen Erinnerung an das Protestantenpatent*. Leipzig: Julius Klinkhardt, 1911. (K)*

LOHSE, Bernhard a ŠTEFAN, Jan, ed. *Epochy dějin dogmatu*. Jihlava: Mlýn, 2010 (pod odborným vedením Jana Štefana překládali P. Gallus, O. Kolář, O. Macek, T. Vejnarová aj. J. Zámečník). ISBN 978–80–86498–37–9. (K)*

LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Biedermeier v českých zemích: sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.–8. března 2003*. Praha: KLP, 2004. ISBN 80–86791–08–4. (O)

LORMAN, Jaroslav, ed. a TINKOVÁ, Daniela, ed. *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého osvícenství*. Praha: Casablanca, 2009. Historie, otázky, problémy: studie Ústavu českých dějin Filozofické fakulty UK; 1/2008. ISBN 978–80–903756–6–6. (O)

LUSEK, Joanna, ed. *Umbra transit, lux permanet: ewangelicy na Górnym Śląsku na przestrzeni wieków*. Bytom: Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, 2017. ISBN 978–83–88880–93–3. (K)

MACEK, Ondřej, ed. *Po vzoru Berojských: život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*. Praha: Kalich, 2008. ISBN 978–80–7017–088–5. (K)

MAČALA, Pavol, ed., MAREK, Pavel, ed. a HANUŠ, Jiří, ed. *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2010. ISBN 978–80–7325–218–2. (K)

MELMUKOVÁ, Eva, ed. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Neratovice: Verbum, 2017. Historicus. ISBN 978–80–903920–7–6. (K)

MICHALKIEWICZ, Stanisław, ed. et al. *Historia Śląska*. Wrocław: 1970–1985. (S)

MICHEJDA, Karol. *Dzieje kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskiem*. Cieszyn: Tow. ewangel., 1909. (K)

MIKULČÁK, Jiří a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Praha: Matfyzpress, 2010. Dějiny matematiky; sv. 42. ISBN 978–80–7378–112–5. (Š)*

Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání. Sborník referátů z konference konané ve dnech 24. – 25. června 1999 v Jičíně. Semily: Státní okresní archiv, 2000. ISBN:80–86254–02–X. (Š)

Nástin dějin Těšínska. Praha: Výbor pro územní správu a národnosti České národní rady, 1992. (T)

NEHÝBL, Jaroslav. Vztah Arnošta Plucara k těšínským Polákům. *Těšínsko: vlastivědný zpravodaj*. Český Těšín: Okresní muzeum, 1974, **30**(3), s. 118–123. ISSN 0139–7605. (T)*

NEŠPOR, Zdeněk R., ed. *Čeští nekatolíci v 18. století: mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2007. ISBN 978–80–86971–27–8. (K)

NEŠPOR, Zdeněk R. a ALTOVÁ, Blanka. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009. ISBN 978–80–7017–129–5. (K)*

NEŠPOR, Zdeněk R. a VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978–80–246–3315–2. (K)*

NEŠPOR, Zdeněk R. a kol. *Náboženství v 19. století: nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978–80–87271–22–3. (K)

Neue deutsche Biographie. 6. Band. Gaal–Grasmann. Berlin: Duncker & Humblot, 1964. (E)**

NIGRINI, Jonas. DVCATVS / IN / SILESIA SVPERIORE / TESCHINENSIS / cum adjacentibus Regnorum vicinorum, / Hungariae videlicet et Poloniae, nec non / Marchionatus Moraviae etc. / Terminis, / MAPPA SPECIALIS / conatu, opera et sumtibus / Jonae Nigrini Hung. / Collegae Scholae Tesch. Ev. / sedulo delineata sculpta et excusa / candideque publicata / A.C. 1724. 1 mapa, mědirytina, ručně kolorovaná, podlepeno papírem o velikosti 57,3 x 64,6 cm. At: Moravská zemská knihovna (Brno, Česko). Mapová sbírka B.P. Molla, mapové sbírky Česko, Těšínské Slezsko, historické mapy, Signatura: Moll–0001.876. Dostupné též z: Wikimedia Foundation (public domain), Inc. Montgomery Street, Suite 1600, San Francisco, CA 94104, USA [cit. 2018–01–18]. Dostupné online: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/91/Jonas_Nigrinus%2CDucatus_Teschinensis.jpg (K)**

Nowiny dla Ludu Wiejskiego. Cieszyn: Żlik, Andrzej; Paduch, Józef; Kajzar, Paweł, 1848 – 1849. (P)

NOVOTNÝ, Miroslav. Děti státu. In: LORMAN, Jaroslav, ed. a TINKOVÁ, Daniela, ed. *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého osvícenství*. Praha: Casablanca, 2009. Historie, otázky, problémy: studie Ústavu českých dějin Filozofické fakulty UK; 1/2008. ISBN 978–80–903756–6–6, str. 148–163. (Š)**

Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003–2017. ISBN 978–3–7001–3213. (E)**

PANIC, Idzi et al. *Dzieje Cieszyna od zarania do schyłku średniowiecza (1528): praca zbiorowa. Tom 1.* Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2010. ISBN 978–83–927052–6–0. (T)

PANIC, Idzi, ed. *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895–1995: w stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku.* Cieszyn: Polskie Tow. Historyczne Oddział w Cieszynie, 1995. ISBN 83–901963–4–4. (T)

PANIC, Idzi. Z dziejów szkolnictwa średniego w Księstwie Cieszyńskim w czasach nowożytnych (do 1773 roku). In: PANIC, Idzi, ed. *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895–1995: w stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku.* Cieszyn: Polskie Tow. Historyczne Oddział w Cieszynie, 1995. ISBN 83–901963–4–4, s. 11–20. (T)

PATZELT, Herbert. *Geschichte der evangelischen Kirche in Österreichisch–Schlesien.* Dülmen: Laumann, 1989. Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien; Bd. 5. ISBN 3–87466–115–6. (K)**

PATZELT, Herbert. *Pietismus v těšínském Slezsku 1709–1730.* Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ewangelickie, Oddział w Cieszynie, 2010. (překl. W. Zielina). ISBN 978–83–60431–58–0. (K)**

PAULSEN, Friedrich. *Das deutsche Bildungswesen: in seiner geschichtlichen Entwicklung.* Leipzig: Teubner, 1912. (Š)*

PETER, Anton. *Geschichte der Stadt Teschen.* Teschen: k.k. Hofbuchhandlung Karl Prochaska, 1888. (T)

PETER, Anton. *Teschen: Ein historisch–topographisches Bild.* Teschen: Selbstverlag, 1877 – 1878. (T)**

PINDÓR, Jan. *Ewangelicki Kościół Jezusowy w Cieszynie: krótki pogląd na jego losy. W Cieszynie:* Nakładem prezbyterstwa Ewangelickiego zboru, 1909. (K)

Politické zřízení obecných škol v cís. král. dědičných zemích. W Praze : Vytiskněné a k dostání v cís. král. normálním skladu školních knih, 1822. (P)*

POPIOŁEK, Franciszek. Początki szkolnictwa średniego na Śląsku Cieszyńskim. In: GALICZ, Jan. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 40 rocznicy założenia Stowarzyszenia "Jedność" w Cieszynie 1886–1926.* Cieszyn: Nakładem Komitetu Jubileuszowego, 1926, s. 131–135. (T)

- POPIOŁEK, Franciszek. *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Katowice: Wydaw. Śląsk, 1958. (T)*
- Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen*. Teschen: Karl Prochaska, 1851, 1852, 1852, 1854, 1855, 1857. (P)*
- Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums zu Teschen zur Erinnerung an die hundertfünfzigjährige Jubelfeier dieser Lehranstalt, veröffentlicht von der Direction im Jahre 1859*. Teschen: Karl Prochaska, 1859. (P)
- ROUSSEAU, Jean–Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. Knihovna společenských věd. ISBN 80–86473–10–4. (E)*
- RUMPLER, Helmut. *Österreichische Geschichte (1804–1914). Eine Chance für Mitteleuropa*. Wien: Ueberreuter, 1997. ISBN 3–8000–3530–8. (O)
- ŘÍČAN, Rudolf. Těšínské evangelické gymnasium. *Křesťanská revue*. 1963, **30**(10), s. 219–221. ISSN 0023–4613. (K)*
- SAHEB, Jan. *Moravští nekatolíci a Těšínsko v předtolerančním období*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2013. Studie o Těšínsku 21. ISBN 978–80–86696–34–8. (K)*
- SCHMITZ, Jan Jerzy. *Kazanie jubileuszowe 1809*. Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ewangelickie, 2009. ISBN 978–83–60431–30–6. (K)*
- SCOTT, Walter. *Waverley, aneb, Před šedesáti lety*. V Praze: Theodor Mourek, 1875. (překl. P. Králová a D. Hanušová) (E)*
- SCHNEIDER, Carl Samuel. *Erzählungen eines alten Pastors aus seinem Leben*. Bílsko: Vlastním nákladem autora, 1880.(P)*
- SIEMANN, Wolfram. *Metternich: Stratege und Visionär: eine Biografie*. München: C.H. Beck, 2016. ISBN 978–3–406–68386–2. (E)
- SITTIG, Heinrich, Leberecht. Geschichtliche nachrichten Über das evangelische Gymnasium zu Teschen. In: *Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen 1851*. Teschen: Karl Prochaska, 1851, s. 3–9. (K)
- SKALSKÝ, Gustav Adolf. *K těšínskému jubileum roku 1909*. Chotěboř: M. Brzek, 1908. (K)**
- SLÁMA, František. *Dějiny Těšínska*. V Praze: Nákladem Spolku pro vydávání laciných knih českých, 1889. (T)

SOMR, Miroslav a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. (Š)*

SOUKUP, Pavel, ed. a ŠMAHEL, František, ed. *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*. Praha: Filosofia, 2004. Práce z dějin vědy; sv. 18. ISBN 80–7007–201–6. (E)

SPRATEK, Daniel: Právní poměry v evangelické církvi na Těšínsku v letech 1709–1781 a jejich vliv na uspořádání toleranční církve v Rakousku (1. díl). *Revue církevního práva = Church law review*. Praha: Společnost pro církevní právo, 2002, 8(1), s. 17–50. ISSN 1211–1635. (K)

SPRATEK, Daniel: Právní poměry v evangelické církvi na Těšínsku v letech 1709–1781 a jejich vliv na uspořádání toleranční církve v Rakousku (2. díl). *Revue církevního práva = Church law review*. Praha: Společnost pro církevní právo, 2002, 8(2), s. 93–126. ISSN 1211–1635. (K)*

SPYRA Janusz. Główne kierunki rozwoju szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i na początku XX w. w świetle ustawodawstwa i statystyk In: SPYRA Janusz, ed. *Materiały z konferencji naukowej. Książka–biblioteka–szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego; pod redakcją Janusza Spyry*. Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2001. ISBN 83–902888–8–5, s. 167–216. (T)*

SPYRA Janusz, ed. *Materiały z konferencji naukowej. Książka–biblioteka–szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego; pod redakcją Janusza Spyry*. Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2001. ISBN 83–902888–8–5. (T)

Sr.k.k. Majestät Franz des Zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die österreichischen, böhmischen und galizischen Erbländer. Wien: K.k. Hof– und Staats–Druckerey, [1792–1848]. (P)**

STALMACH Paweł. *Stalmach Paweł (1824 – 1891)*. Cieszyn: Macierz Ziemi Cieszyńskiej, 2005. ISBN 83–88271–28–8. (P)**

Statistická ročenka České republiky = Statistical yearbook of the Czech Republic. Praha: Český statistický úřad, 2018. ISSN 1211–4812. (E)**

Statistická ročenka školství – zaměstnanci a mzdové prostředky 2017. [online] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, Karmelitská 529/5, 118 12 Praha. [cit. 2019–05–29]
Dostupné online: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/statisticka-rocenka-skolstvi-zamestnanci-a-mzdove-prostredky-8> (E)**

SVATOŠ, Martin. Exner–Bonitzovy školské reformy a jejich důsledky pro gymnaziální školství v habsburské monarchii v 19. století. In: *Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání. Sborník referátů z konference konané ve dnech 24. – 25. června 1999 v Jičíně*. Semily:

- Státní okresní archiv, 2000. ISBN:80–86254–02–X, s. 42–48. (Š)*
- Stan nauczycielski. *Tygodnik Cieszyński: Pismo Poświęcone dla Ludu Wiejskiego*. Cieszyn: Dr. Ludwik Klucki, 1848, 1(11), s. 2–3. (P)**
- ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek, r. 862–1848*. V Praze: Nákladem Matice české, 1913. (Š)**
- ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. II. svazek, r. 1848–1913*. V Praze: Nákladem Matice české, 1918. (Š)*
- ŠERŠNÍK, Leopold Jan. *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*. Teschen: Thomas Prochaska, 1810. (T)*
- ŠOLTÉSZ, Štěpán. *Dějiny křesťanské církve*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990. ISBN 80–7017–204–5. (K)
- Theologisches protestantisches Gymnasium zu Teschen im östr. Schlesien. *Leipziger Literaturzeitung*. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1814, 1814(25), s. 1–4. (K)**
- TOMÁŠOVÁ, Veronika. *Evangelíci na Těšínsku v tolerančním období (1781–1861)*. Český Těšín: Slezská církev evangelická a.v., 2018. ISBN 978–80–87340–03–5. (K)**
- Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim: studia, rozprawy, przyczynki*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. ISBN 978–83–226–1799–1. (T)
- Tygodnik Cieszyński: Pismo Poświęcone dla Ludu Wiejskiego*. Cieszyn: Dr. Ludwik Klucki, 1848 – 1851. (P)
- TRETERA, Ivo. *J. F. Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě*. Praha: Mezinárodní organizace novinářů, 1989. (O)*
- TROJAN, Jan. *Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.–19. století: jejich sociální postavení, společenská funkce a význam ve vývoji národní hudební kultury*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2000. Prameny k dějinám a kultuře Moravy; č. 6. ISBN 80–7275–006–2. (Š)
- VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Dějiny států. ISBN 80–7106–491–2. (O)**
- VESELÁ, Zdena (ed.). *Dokumenty z vývoje české střední školy 1849–1939*, Brno: UJEP, 1973. (Š)
- VESELÁ, Zdena (ed.). *Nástin organizace gymnázií a reálků v monarchii*. In: VESELÁ, Zdena (ed.). *Dokumenty z vývoje české střední školy 1849–1939*. Brno: UJEP, 1973, s. 7–21. (Š)**

VOKOUN, Jaroslav. *Luther – finále středověké zbožnosti*. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2017. ISBN 978–80–7195–890–1. (E)*

WAGNER, Oskar. *Mutterkirche vieler Länder: Geschichte der Evangelischen Kirche im Herzogtum Teschen 1545–1918/20*. Wien: H. Böhlau, 1978. Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte; R.1. Bd. 4/1–2. ISBN 3–205–08191–9. (K)*

WAGNER, Richard. *Opera a drama*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80–7185–483–2 (překl. E. Vysloužilová). (E)**

WEBER, Max. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1920–1923. 3 sv. (E)

WEBER, Max. Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus. In: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1920–1923, Bd. 1, s. 17–206. (E)*

WEBER, Max a HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 2009 (překl. M. Havelka). ISBN 978–80–7298–389–6. (E)*

WIELAND, Christoph Martin. Der goldne Spiegel. In: WIELAND, Christoph Martin. *Wieland's werke*. Berlin: Hempel, 1879. Bd.19. (E)**

WIELAND, Christoph Martin. *Wieland's werke*. Berlin: Hempel, 1879. (E)

Z okazji dwusetnej rocznicy poświęcenia dawnej ewang. Szkoły Jezusowej na Wyzszej Bramie w Cieszynie kilka uwag i wspomnień. *Poseł Ewangelicki: pismo poświęcone sprawom ludu ewangelickiego*. Cieszyn: Jan Stonawski, 1925, **16**(45), s. 2–3, 1925, **16**(46), s. 2–3, 1925, **16**(47), s. 1–2. (K)

ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80–7277–172–8. (S)

Archivy

(APOC) Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, ul. Mennicza 46, 43–400 Cieszyn. Fond: 14/72/0 C.K. Gimnazjum Ewangelickie w Cieszynie, SYGN. 1A, Protokoły 1813 – 1851.

(KSIA) Książnica Cieszyńska, ul. Mennicza 46, 43–400 Cieszyn. Fond: Cieszyn – szkolnictwo i oświata – historia – 18–19 w. – Gimnazjum Ewangelickie (Cieszyn) – historia, SZ DD IX 17/15, Zarys dziejów gimnazjum ewangelickiego w Cieszynie.

(TSCH) *Parafia Ewangelicko–Augsburska w Cieszynie*, Muzeum Protestantyzmu, Biblioteka i Archiwum im. B.R. Tschammera, pl. Kościelny 6, 43–400 Cieszyn.

Přílohy

Seznam příloh:

- I. Plný text tří slezských článků dílčí dohody vestfálského míru z roku 1648 v originálním latinském znění a anglický překlad z roku 1713.
- II. Plný text exekučního recesu k Altranstädtské smlouvě z roku 1709.
- III. Toleranční patent 1781.
- IV. Přehled všech učitelů Teologického gymnázia v letech 1813 – 1850.
- V. Životopisy učitelů gymnázia v řeči biografických slovníků
- VI. Učební plán Teologického gymnázia dle přetisku v *Leipziger Literatur – Zeitung*, Leipzig: Breitkopf Hartel, 1814, 25.
- VII. Mapa Nigrini, Jonas 1724.
- VIII. Plán nové budovy Ježíšovy školy – začátek 18. stol.
- IX. Budoucí Plac Kościelny v roce 1734 před branami Těšína.
- X. Fara z roku 1712 – dnešní vzhled.
- XI. Nová budova Ježíšovy školy z roku 1725 – dnešní vzhled.
- XII. Mapa augsburských a reformovaných tolerančních sborů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.
- XIII. Klemens Václav Lothar kníže von Metternich (1773 – 1859).
- XIV. Johann Gottfried von Herder (1744 – 1803).
- XV. Pravidla života – 12 rad Johanna Gottfrieda von Herdera pro mladé lidi.
- XVII. Pohlednice dokumentující život sboru evangelické církve augsburského vyznání v Těšíně začátkem 20. století.

I. Plný text tří slezských článků dílčí dohody vestfálského míru z roku 1648 v originálním latinském znění a anglický překlad z roku 1713.

Zdroj:

*Die Westfälischen Friedensverträge vom 24. Oktober 1648. Texte und
übersetzungen (Acta Pacis Westphalicae Supplementa electronica) 1.*
[online]

[Smlouvy vestfálského míru z 24. října 1648. Texty a překlady.]

Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte, Argelanderstraße 59,
D-53115 Bonn, Bundesrepublik Deutschland [cit. 2017-12-21].

Dostupné online: <http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/index.html>

[Art. V,38 IPO ← § 47 IPM] Silesiae etiam principes Augustanae confessioni addicti, duces scilicet in Brieg, Lignitz, Münsterbergk et Oels, itemque civitas Vratislaviensis in libero suorum ante bellum obtentorum iurium et privilegiorum nec non Augustanae confessionis exercitio ex gratia Caesarea et regia ipsis concessio manutenebuntur.

[Art. V,38 IPO ← § 47 IPM] The Princes of Silesia, who are of the Confession of Augsburg, viz. the Dukes of Brieg, Lignits, Munsterberg and Oels, as also the City of Breslaw, shall be maintain'd in the Rights and Privileges which they obtain'd before the War, as well as in the free Exercise of their Religion, which was granted them by the Imperial and Royal Grace.

[Art. V,39 IPO ← § 47 IPM] Quod vero ad comites, barones, nobiles eorumque subditos in reliquis Silesiae ducatus, qui immediate ad cameram regiam spectant, tum etiam de praesenti in Austria Inferiori degentes comites, barones et nobiles attinet, quamvis Caesareae maiestati ius reformandi exercitium religionis non minus quam aliis regibus et principibus competat, tamen non quidem ex pacto iuxta dispositionem praecedentis versiculi "Pacta autem etc." [vgl. Art. V,33 IPO], sed ad interventionem regiae maiestatis Sueciae et in gratiam intercedentium Augustanae confessionis statuum permittit, ut eiusmodi comites, barones et nobiles illorumque in praedictis Silesiae ducatus subditi ob professionem Augustanae confessionis loco aut bonis cedere aut emigrare non teneantur nec etiam prohibeantur dictae confessionis exercitium in locis vicinis extra territorium frequentare, modo in reliquis tranquille et pacifice vivant seque tales praestent, quales erga suum summum principem decet. Si vero sua sponte emigraverint et bona sua immobilia vendere vel nolint vel commode non possint, liber iis aditus rerum suarum inspiciendarum et curandarum causa concessus esto.

[Art. V,39 IPO ← § 47 IPM] And as to what concerns the Counts, Barons, Nobles and their Subjects in the other Dutchies of Silesia, who depend immediately upon the Royal Chamber, as also the Counts, Barons and Nobles who live at present in the lower Austria, altho the Right of reforming the Exercise of Religion no less belongs to his Imperial Majesty than to other Kings and Princes, he consents (not however because of the Agreement made according to the Regulation of the preceding Article, but in consideration of the Mediation of her Royal Majesty of Sweden, and in favour of the interceding States of the Confession of Augsburg) that these Counts, Barons, Nobles, and their Subjects in the said Dutchies of Silesia, shall not be oblig'd to depart from their Abodes, nor quit the Goods which they possess, upon the account of their embracing the Augsburg Confession, nor be hinder'd to frequent the Exercise of the foresaid Religion in the neighbouring Parts without their own Territory; provided that in other things they do not disturb the publick Peace and Tranquillity, and behave themselves as they ought towards their Sovereign Prince. And if in the mean while any should think fit to remove voluntarily, and would not or could not conveniently put out their immovable Goods to farm, they shall have all liberty to go and return, to look to and oversee their said Goods.

[Art. V,40 IPO ← § 47 IPM] Praeter haec autem, quae supra de dictis Silesiae ducatus, qui immediate ad cameram regiam spectant, disposita sunt, sacra Caesarea maiestas ulterius pollicetur se illis, qui in his ducatus Augustanae confessioni addicti sunt, pro huius confessionis exercitio tres ecclesias propriis eorum sumptibus extra civitates Schweinitz, Jaur et Glogaviam prope moenia locis ad hoc commodis iussu suae maiestatis designandis post pacem confectam aedificandas, quamprimum id postulaverint, concessuram.

[Art. V,40 IPO ← § 47 IPM] Besides what is order'd and settled above with relation to the said Dutchies of Silesia, which depend immediately on the Royal Chamber, his Imperial Majesty further promises to allow those of the Confession of Augsburg in the said Dutchies to build for the Exercise of the said Religion, at their own proper Charges, three Churches without the Towns of Schweinitz, Jaur, and Glogaw, near the Walls, and in convenient places, which shall be appointed for that effect by his Majesty's Order, after the Conclusion of the Peace.

II. Plný text exekučního recesu k Altranstädtské smlouvě z roku 1709.

Zdroj:

KUZMÁNY, Karl. *Urkundenbuch zum oesterreichisch–evangelischen Kirchenrecht: Zunächst zu seinem Lehrbuche des allgemeinen und österreichischen evangelischen Kirchenrechts* Wien: Wilhelm Braumüller, 1855, s. 68–73.

Dostupné také z: HathiTrust Digital Library. HathiTrust, 1001 North Buhr Building, 200 Hill Street, Ann Arbor, MI 48104, United States of America. [cit. 2018–01–21]

Dostupné online: <https://hdl.handle.net/2027/nnc1.50212055>

Executionsrecess über die alt-ranstädtische Convention vom 8. Februar 1709.

An den Freiherrn von Strahlenheim königl. schwedischen Plenipotentiär. — Gleichwie Ew. Excellenz aus denen erfolgten Communicationen der zeitherigen Executionsactuum wohl erinnerlich sein wird, welcher Gestalt Ihre Kais. Maj. nach Veranlassung der alt-ranstädtischen Con-

Executionsrecess üb. d. alt-ranstädtische Convention vom 8. Febr. 1709. 69

vention zu dem freien Exercitio der unveränderten augsburg. Confession in denen Fürstenthümern Liegnitz, Brieg, Wohlau, Münsterberg, Oels und der Stadt Bresslau, die in beiliegender Consignation specificirten Kirchen hinwiederum einräumen lassen, also haben auch allerhöchst-erwähnte Kais. Maj. zu endlicher Terminirung dieses weitläufigen Religions-Negotii, sich über die bei der Execution angekommenen Punkte fer-nerweit allergnädigst zu declariren nicht ermangelt, und zwar dergestalten, dass:

1. Was die in der alt-ranstädtischen Convention §. 2 angedeutete Vermehrung der bei denen Kirchen vor Schweidnitz, Jauer und Glogau erforderlichen Ministrorum anlangte, nachdem dieselben in dem Tractat fundirt, man Ihreits nicht gemeint sei einige Obstacula dawider zu machen, wenn nur die Präsentation auf die Art und Weise geschehen würde, wie solche bei Auferbauung derselben introducirt worden; wie denen allerhöchstgedachte Kaiserliche und Königl. Maj. auf speciale Intercession Sr. Königl. Maj. von Schweden die Erbauung der Thürme, Verstattung des Glockenklanges und den öffentlichen Leichenconduct, jedoch salvis in omnibus juribus stolae, so denen daselbstigen catholischen Stadtparochis zukommen und gebühren, nicht difficultiren, auch allergnädigst zu lassen werden, dass gemeldete drei Kirchen und neu aufgerichtete Schulen aus Mauern und Stein erbauet werden möchten, jedoch wenn solche einen Stückschuss weit von der Stadt hinaus entfernt würden.

2. Condescendiren Ihre Kais. und Kön. Maj. allergnädigst in die verstattende Reichung des Abendmahls bei Besuchung der Kranken augsburg. Confess., wenn diese Ausspendung von sothaner Confession Pfarren, so an den angränzenden Fürstenthümern, wo beiderlei Religion zugelassen befindlich und angesessen geschehen wird.

3. Haben Ihre Kais. und Kön. Maj. bereits eine neue Taxa stolae aufrichten, und dieselbe Dero ganzem Erbherzogthum Schlesien ange- deihen lassen, sind auch allergnädigst nicht gemeint, dass wenn sothane Taxa denen katholischen Pfarrern von ihren Parochianis unveränderter augsburg. Confess. dem Herkommen nach nur entrichtet würde, gemel- dete Confessionsverwandte weder zu dem Exercitio quoad Ceremonia- jia, noch auf einigen in ihrer Religion gebräuchlichen Actum zwingen lassen.

4. Soll denen Pupillen frei gelassen werden, wenn sie ihre Jahre erreicht, mit ihren Gütern, gleichwie andere zu disponiren, auch denen Wittwen und Jungfrauen nicht verwehret sein, sich nach Belieben mit In- als Ausländischen zu verheirathen. Und gleichwie

5. Ihre Kais. und Königl. Maj. wegen Communicirung derer Kais. und Königl. Verordnungen in Originali, denn nicht minder, dass in denen Religions- und Consistorialfällen die Execution interposita Appella- tionen nicht fortzustellen kein Bedenken tragen, also thunlich dieselben auch

6. bei demjenigen, was wegen paciscirter Education der Kinder in dieser oder jener Religion inter personas diversae religionis, wie in- gleichen auch derer Copulationen halber respectu parochi sponsae ver- langt worden keinen Anstand machen.

7. Ingleichen soll denen vom Adel und der Bauernschaft auf dem Lande als den Bürgern in den Städten, Güter und Häuser in denen unter katholischen Herrschaften gelegenen Fundis zu erkaufen und an sich zu bringen nicht verwehret, noch einiger Herrschaft oder Obrigkeit einige Exception oder Privilegium contrarium darwider vorzuschützen, zugelassen; dann

8. Denen unveränderten augsburgischen Confessionsverwandten in denen Kirchen-Festen und Feiertagen zu arbeiten, doch dergestalt, dass der Cultus divinus derer Katholischen dadurch nicht turbiret werde, keineswegs verwehret; auch die Freihaltung ihrer Buss- und Bettage, und dass die Collatores sich in diejenigen Kirchen, bei welchen ihnen das jus patronatus zustehet, solutis stolae accidentis begraben, auch daselbst ihre Epitaphia und Monumenta aufrichten lassen können, allergnädigst erlaubt sein.

9. Haben Ihre Kais. Maj. die Stadtkirche und Schule zu Goldberg, wie auch die zu Panthen hinwiederum denen augsburg. Confessionsverwandten einzuräumen allergnädigst befohlen, sind auch nicht abwidrig, dass das zu Brieg in der Vorstadt gelegene sogenannte polnische Kirchlein zum libero Exercitio der augsburgischen Confession überlassen werde. Was aber die Kirche zu Lossen anbelangt, so lassen es Ihre Kais. Maj. bei dem allergnädigst bewenden, dass solche hinwiederum in eum actum qui fuit tempore pacis westphaliae conclusae gesetzt werde, und ferner dabei verbleiben sollte; es wäre denn, dass zwischen dem Prälaten zu St. Vicenz und der Ritterschaft mit beiderseitigem Vergnügen ein anderes unter sich verglichen würde.

10. Nicht minder ist die Auf- und Einrichtung der aus dem fürstlichen Gestifte zu St. Johannis in der Stadt Liegnitz fundirten Ritterakademie bereits in ein vollkommenes Esse gebracht worden, bei welchem es nochmalen Ihre Kais. Maj. nicht allein allergnädigst bewenden lassen, sondern tragen auch kein Bedenken, solche Euer Excellenzen durch uns zu communiciren.

11. Nachdem die Filialkirchen, so im Territorio der restituirten Matrum nicht befindlich, wohl aber im Territorio Reformationi obnoxio salvis in Conventione expressis passibus, gelegen, nunmehr zu denen Matribus nicht gehörig, sondern separatione facto eo ipso selbst Matres worden, so ist der Billigkeit gemäss, dass auch denen jura, privilegia, redditus, fundi et bona eo pertinentia ihnen gelassen werden müssen. Gleichwie nun aber solche erwähnte Filialkirchen, als ihr Eigenthum nicht entzogen werden können, sondern billig zu reserviren sein; also sind hingegen Ihre Kais. Maj. nicht abwidrig, dass die Accidentia Stolae mit denen der unveränderten augsburg. Confession zugethanen Parochianis, auch denen retradirten matribus dieser Confession intuitu der daselbst verrichtenden Ministerialium überlassen werden mögen.

12. Die Extradation der Lassatischen Tochter sollte auch ferner nicht difficultirt, sondern solche gewissen der augsb. Confessionsverwandten Vormündern anvertraut werden.

13. Mit der quoad formam et materiam auf den Fuss, welcher tempore pacis westphalicae gewesen verabfasste Einrichtung der Consistorien zu Liegnitz, Brieg und Wohlau hat es nunmehr seine End-

schaft erreicht, und sind die dazu verordneten katholischen praesides, dass sie secundum canones in augustana Confessione receptos et majora assessorum vota bei denen vorkommenden Sachen, salva ubique appellatione immediata an Ihre Kais. Maj. zu concludiren und decidiren hätten, gleich anfangs hiernach instruiert worden. Was aber die Confirmationes deren Praesentatorum belanget, da haben Ihre Kais. Maj. allergnädigst sich dahin entschlossen, dass bei denjenigen Parteien, allwo derselben das jus patronatus immediate zukommt, weil sothanes jus praesentandi una cum jure confirmandi unseparirt verknüpft ist, solches auch absolute deroeselden reservirt verbleiben müsse. Womit aber binnen dieser Zeit die Eingepfarrten in den Cammerdorfschaften sich über den abhängigen Gottesdienst nicht zu beklagen hätten, so werden sich Ihre Kais. Maj. nicht entgegen sein lassen, dass inzwischen, und in solange Dero allergnädigste Collatur erfolgt, welche aber jedesmal zeitlich eingerichtet werden wird, sothaner Gottesdienst nebst denen Ministerialien entweder von denen angränzenden Pfarrern, oder von einem von dem Consistorio, provisorio modo hiezu erkliesten Substituten verrichtet werde, Wie denn auch die Kaiserl. Maj. dahin allergnädigst condescendiren, dass in demselben casu, allwo denen Privatis das jus patronatus gehörig ist, das Consistorium den, von denen Privatis praesentirten Pfarrer, sobald er demselben vorgestellt worden, also gleich provisorio modo die ministerialia inzwischen verrichten lassen, und super qualitatibus et habilitate des vocirten Subjecti Bericht erstatten, und die diessfällige Bestätigung bei Ihrer Kais. Maj. durch Vorzeigung seiner Vocation ausbitten und erwarten solle.

14. Nicht minder solle auch das Consistorium oder sogenannte Kirchenamt bei der Stadt Bresslau in derjenigen Verfassung, wie solche tempore pacis westphalicae gewesen annoch ferner verbleiben. Und nachdem die bisherige notorische Praxis gezeigt, dass zwischen dem bischöflichen Consistorio und oberwähnten bresslauischen Kirchenamte das jus praesentationis et electionis allezeit statt gefunden, und in der litigirenden Parteien freier Willkühr bestanden, zu welchem sie sich aus beiden wenden wollen, also müsste es auch dabei um so viel mehr ins Künftige verbleiben, als derlei zu dem bischöflichen Consistorio freiwillig recurrirenden Parteien von demselben entweder secundum Canones in Aug. Religione receptos et quidem salva semper appellatione immediata an Ihre Kais. Maj. judicirt, oder aber gleich anfangs nach der Sachen Bewandtniss und Umständen von erwähntem, bischöflichen Judicio abgewiesen und an das bresslauische Kirchenamt remittirt werden sollen.

15. Haben wir auch in Materia der Ersetzung derer Officiorum publicorum von wegen und im Namen Ihrer Kais. und Königl. Maj. Ew. Excellenz zu bedeuten, dass gleichwie vorhin schon notorisch, welchergestalt die unter deroeselden Unterthanen augsb. Confess. zugehane Subjecta weder von dem Militär noch Civil, insonderheit aber denen Landesofficiis ihrer Thätigkeit nach nicht arciret würden: also auch ins Künftige Ihre Kais. Maj. auf selbige allergnädigst reflectiren, und nicht weniger bei den Städten und Magistraturen die tauglichen Subjecta augsb. Confess. in allermildeste Consideration zu ziehen unvergessen sein würden.

gnädigste Resolutiones allen und jeden, geist- und weltlichen Instanzen intimiret und zu wissen gemacht, auch deren punctuelle Befolgung und Execution in allem Ernst und Nachdruck mitgegeben und darüber steif und feste Hand gehalten werden solle. Wobei Wir übrigens verharren E. Excell. gehors. Diener Hans Ant. Gf. Schafgotsch, Christoph Wilh. Gf. Schafgotsch, Franz Anton Gf. Schlegenberg, Franz Albrecht Gf. Langius von Krannichstädt. Bresslau den 8. Febr. 1709.

III. Toleranční patent 1781

Zdroj:

DOSKOČIL, Karel. *Listy a listiny z dějin československých 869–1938*.
V Praze: Státní nakladatelství, 1938, s. 81–83.

**Toleranční patent Josefa II.
ze 13. října 1781 ve znění pro zemi Moravskou (cirkulář pro Moravu).**

Její císařsko–královská apoštolská milost, naše nejmilostivější dědico–zemské kníže a pán, pán, přesvědčený z jedné strany z škodlivosti všeho přinucení svědomí a z druhé strany toho povážlivého užítku, jenž pro náboženství a pro země z opravdivej křesťanské tolerance povstává, dlé nejvyššího pod datum 13. a receptum 26. dne měsíce října roku plynujícího prošlého reškryptu se nejmilostivěji pohnuta vynalezla, příbuzným augustanského a helvetského náboženství, jako i také nevjednocenému křesťanskému národu pryvátí s jejím náboženstvím se srovnávající provozování všudy podovoliti, bez ohledu zdaliž takové kdy obyčejno a uvedeno neb neuvedeno bylo.

Jedině katolickému náboženství má přednost veřejného náboženého provozování pozůstati, obojímu protestanskému náboženství ale tak, jako již uvedenému nevjednocenému křesťanskému ve všech místech, kdyby se to vedle počtu lidu dole zaznamenaného a dle fakultatův: obyvatelům dělati dalo a nekatolictví by již v držení veřejného nábožného provozování postaveni nebyli, pryvátí exercycium provozovati dovoleno býti. Obzvláště ale dovoluje nadopáčená její císařsko–královská apoštolská milost předně: Nekatolickým podaným, kdežto se 100 familiích vynachází, krásně žeby oni v místě domu k modlení neb duchovního otce svého příbytku neměli, nýbrž někteří z nich i na několik hodin vzdálení byli, vlastní dům k modlení pomimo škole vystavěti, dáleji vzdálení ale mohou do nejbližšího, však ale v císařsko–královských zemích se vynacházejícího domu modlení tak často, jak se jim líbí, se odevzdati, i také jich dědicozemští duchovní příbuzníkové víry navštívit i jim i nemocným s potřebnému naučením, potěšením těla i duše přispěti, však ale nikdá, pod nejostřejším odpovídáním zaměstnávat, by jeden od jednoho neb druhého nemocného požádaný katolický duchovní povolán nebyl.

Za příčinou domu modlení jest řetedlné nejvyšší poručení, kterak kde by to jináče již nebylo, on žádných zvonův, věží a žádného veřejného vstoupení z ulice, jenž by se kostelu vyrovnávati mohlo, míti nemá, ostatně ale jak a z jakých materialích by nekatolictví takové domy vystavěti chtěli, svobodu míti, ne méněji také všechno posluhování jich sakramentův a vykonávání služby boží jak v tom místě samém, tak také v jich donášení k nemocným k tomu náležejících filialích a veřejný pohřbové s vyprovázením svých duchovních na všechen způsob dovolení býti mají.

Za druhé, nekatolickým obyvatelům zamezeno není, své vlastní školmistrové, jenž od obcech se vychovávají mají, ustanoviti, na kterýž sle školdyrekci tejto zemi, co se způsobu učení a pořádku dotejká, dohlídnouti míti má. A tak rovně

za třetí, nekatolickým obyvatelům jednoho místa, jestliže oni své pastory dotyrují a vychovávají, by sobě takové vyvoliti mohli se povoluje; chtějí ale to vrchnosti místa na sebe uvrhnouti, má na všechen způsob tuťto právo prezentační patřiti, pozůstávající však sobě jejím císařsko–královská milost schválení toho tak a na takový způsob: že kde by se protestanské konzystoře vynacházely, taková schvalování skrze ně, a kde žádných není, takové buťto skrze ty v těšínském kraji neb v Uhřích již se vynacházející protestanské konzystoře uděla býti mají, pokaváde okolostojičnosti obsahovati nebudou, v zemích vlastní protestanské konzystoře ustanoviti.

Za čtvrté, práva štole zůstanou tak, jak v Slezsku, obyčejnému farářovi pozůstavena.

Za páté, ráčila Její milost císařská k rozsuzování věcech náboženství nekatolických se tejkajících na tuto polityckou císařskokrálovskou instanci země s upřítomnění jednoho neb druhého z jejich pastorův a theologův takto nejmilostivěji vznéseti, aby od ní rozmlouvání nad jejíma sázkami náboženství se konalo a rozsoudilo, proti tomu ale další outok k polityckej císařsko–královskej dvorskěj instanci zamezen nebyl.

Za šesté, má se vystavování oných při sdávání až posaváde v obyčeji bývalých reversův na straně nekatolických o vychovanost jejich splozených dítek v římsko–katolickém náboženství od nyníčka zouplna zcházet, poněvadž u katolického otce všechny dítky jak mužského tak i ženského pohlaví v katolickém náboženství bez otázky se vychovávají, a to jakožto přednost toho panujícího náboženství uzavřeno býti, u protestantského otce a katolické matky naproti tomu oni pohlaví následovati mají.

Za sedmé, mohou nekatoličtí k zakoupení domův a statkův, k právu měštěnskému a mistrovskému, k akademským důstojnostem a k službám civilním budoucně prostředkem dišpenzací se připustiti a nemají k žádnému jinému závazku, leda k onému, který s založenostmi jejího náboženství se vyrovnává, ani také k přítomnosti v precessích, neb konání služeb božích náboženství panujícího, jestliže by sami nechtěli, si přidržovati.

Za osmé, má i také, bez ohledu na rozdíl náboženství při všech volenostech a služeb zadávání, tak jako to při císařsko–královském vojanstvu každodenně bez nejmenšího pozastavení a s mnohým oužitkem se děje, jedině na náležitost a schopnost kompetentův, pak na jejich křesťanský, mravné a ctnostné živobyčí skrovně se pozorovati.

Za deváté: dyšpenzace k usedlostem, jako i také k právu měštěnskému a mistrovskému v městách podaných skrze krajský ouřadové, o královských a věných městách ale, tam, kde zemští komorníkové jsou, skrze ty, a kdež by takových nebylo, skrze toto císařsko–královské kubernium bez potížnosti uděliti se mají. Zdaližby ale

za desáté: při pohledávání takových dyšpenzacích se nějaká pozastavení vyskytly, z příčiny kterýchžto by se zdálo, že by dyšpensací se odeprítí měla, má každokráte, s předložením příčin pohnutosti na tuto císařsko–královské zemské kubernium a odtud ku dvoru pro podosáhnutí nejvyššího rozeznání, se oznámení konati; když by se ale o právo inkolátní stavu vyššího jednalo, má dyšpensací na předešlé vyzdvižení správy od instancí země, císařsko–královský český a rakouský kancelář uděliti.

Pročež pán krajský toto nejvyšší ustanovení netoliko bez prodlení v svém kraji veškerem vrchnostem, magistrátům, městským radám a obyvatelům porozdáváním mnohejších tištěných cyrkulářův jak náleží publikovati a aby tomu ani v nejmenším se naproti nejednalo, se vši bedlivostí na to pilně pozorovati, anobř také zde zakládajícím zemským tiskařům dovoliti má, takové ve větším počtu než sice obyčej byl, tištěný cirkuláře jednomu každému na žádost odevzdati, aby na takový způsob jehož rozšíření také do jiných zem se způsobilo.

Dán v Brně 27. dne měsíce října roku 1781.

Kryštof hrabě z Blumegau
Franz Dominik Hilzenberg

IV. Přehled všech učitelů Teologického gymnázia v letech 1813 – 1850.

Zdroj: BIERMANN, Gottlieb. Geschichte des k. k. evangelischen Gymnasiums. In: *Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums zu Teschen zur Erinnerung an die hundertfünfzigjährige Jubelfeier dieser Lehranstalt, veröffentlicht von der Direction im Jahre 1859.* Teschen: Karl Prochaska, 1859, s. 39.

BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte der evangelischen Kirche oester. Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkiche vor Teschen.* Teschen: Karl Prochaska, 1859, s.126–127.

Přípravka a 1. třída

Johann Gottfried Kotschy
Paul Śmilowski
Johann Liberda

2. třída

Friedrich Traugott Kotschy (učil také ve 4. třídě)
Johann Franz Schimko (učil také ve 4. třídě)
Andreas Žlik (učil také ve 5. třídě)
Wilhelm Raschke
Wilhelm Ciegel
Johann Koždon
Franz Winkler
Paul Kaiser (učil také ve 3. a 4. třídě)
Johann Knips
Bernhard Folwartschny (učil také ve 3. třídě)
Karl Gazda

3. třída

Gustav Heinrich Klapsia (učil také ve 5. třídě)
Gustav Chmiel
Eduard Fischer
Jakob Galgon
Georg Drost
Karl Ludwig Fukala
Heinrich Leberecht Sittig (učil také ve 2. třídě a později v 5. třídě)
Johann Kukutsch

4. třída

Samuel Steymann
Johann Georg Lumnitzer
Christian Traugott Sittig (učil také ve 3. třídě)
Eduard Glatz
Johann Traugott Koźiel

5. třída – filosofický kurz

Adolf Kolaczek
Ernst Plucar

**V. Životopisy učitelů gymnázia v řeči
biografických slovníků.**

Georg Drost (18?? – 1836)

Zdroj: KOLATSCHEK, Julius Albert 1860, s. 206–207 (překl. autor práce).

„Georg Drost se narodil v Tisovnici u Ustroně, studoval na lyceu v Prešově. Dva roky působil jako domácí učitel u barvíře Cipsera v Bílsku a 3 měsíce rovněž jako suplent na tamější škole. Od roku 1829 studoval na teologické fakultě ve Vídni. V letech 1832 – 1834 byl vikářem v Holčovicích a od roku 1834 učitelem na Gymnáziu v Těšíně. Zemřel 19. srpna 1836.“

Karl Gottlieb Traugott Gazda (1820 – 1874)

Zdroj: PETER, Anton 1888, 2. díl, s. 166 (překl. autor práce).

„Karl Gottlieb Traugott Gazda se narodil 21. února 1820 v Dolních Bludovicích. Absolvoval gymnázium v Těšíně a v Prešpurku. Studoval teologii ve Vídni. Od roku 1844 byl vikářem v Dolních Bludovicích a od roku 1847 učil na těšinském gymnáziu. Na základě rozhodnutí ministerstva z 11. září 1850 se stává řádným profesorem c. k. gymnázia, kde působí až do své smrti 9. února 1874 (od roku 1873 sloučené státní gymnázium). Neznámý pro nadřízené úřady, byl milován žáky, všemi ctěn a stále vzpomínán svými přáteli.“

Karl Heinrich Eduard Glatz (1812 – 1889)

Zdroj: Neue deutsche Biographie 6, 1964, s. 435–436 (překl. autor práce).

„Učitel a novinář. * 16.11.1812 Vídeň, † 31.5.1889 Budapešť. G. navštěvoval od roku 1824 evangelické lyceum v Prešpurku a dále studoval teologii a filologii ve Vídni a Lipsku. V letech 1837 – 1840 byl učitelem na evangelickém gymnáziu v Těšíně (Rakouské Slezsko), 1840 – 1844 na vyšší dívčí škole v Prešpurku. Od roku 1845 s přerušením v roce 1849 působil jako odpovědný redaktor úředních novin Pesther Zeitung a v letech 1852 – 1862 pracoval pro jejich nástupnický list Pest–Ofner Zeitung. Obojí vydával Landerer und Heckenast. Kariéru novináře uzavřel 1862 – 1864 v deníku Ungarisch Nachrichten a poté jako nepolitický fejetonový redaktor v Pester Lloyd.“

G. v kontextu vlastní rodinné tradice následoval svého přítele, učitele a spisovatele T. G. Schröera, který byl před rokem 1848 mluvčím germanofonního maďarského měšťanstva. Ve dvou spisech, které vyšly anonymně, Deutsche Xenien aus und für Ungarn (Leipzig 1842) (Německé básně z Maďarska pro Maďary) a Das deutsche Element in Ungarn und seine Aufgabe (1843) (Německý prvek v Maďarsku a jeho úloha) se obracel proti násilné maďarizaci a argumentoval pro zachování německého měšťanstva jako nezbytného kulturního a hospodářského faktoru maďarského rozvoje. Podporoval politický program Széchényiho a byl proti Košútovi. Ve svém jedinečném díle, publikovaném tentokrát pod vlastním jménem, Portfolio oder Beiträge zur Beleuchtung ungarischer Zeitfragen (1844) (Akta Maďarsko neboli příspěvky k osvětlení maďarské otázky) načrtl program vybudování maďarského školství a hájil přistěhovalectví Němců do Maďarska. Po tom, co se seznámil se sedmihradským Sasem Stephanem Ludwigem Rothem, rezignoval na další politickou aktivitu a po rakousko–uherském vyrovnání v roce 1867 již na veřejnosti nevystupoval. Jeho program poté rozvíjel jeho zeť Edmund

Steinacker. G. přeložil několik Jókaiových románů. Celý život dával význam pojmu německý Maďar.“

Paul Kaisar (1809 – 1865)

Zdroj: Elektronický biografický slovník těšínského Slezska

„Učitel. Narozen v Kanské. Absolvent gymnázia v Těšíně. Studoval teologii ve Vídni. Od r. 1835 pracoval na evangelickém gymnáziu v Těšíně jako učitel gramatiky. Učil rovněž latinu, francouzštinu, historii a propedeutiku filozofie. V r. 1850 vydal knihu "Krótka historya kościelna wiary ewanielickiej w Księstwie Cieszyńskiem". Zemřel v Těšíně.“

Gustav Heinrich Klapsia (1799 – 1865)

Zdroj: Elektronický biografický slovník těšínského Slezska

„*1799 Jaworze. Senior evangelické církve v rakouském Slezsku, pedagog. Narozen v Jaworze. Syn Jana, pastora, a Kateřiny Paulini. Otec Alfreda Gustava, pastora. Nižší stupně studií absolvoval v Těšíně. Student teologie v Bratislavě a Vídni. Nejprve učitel na evangelickém gymnáziu v Těšíně, pak tři roky rektor na evangelické škole v Bielsku. Pastor evangelických církví v Holčovicích (1828 – 1836) a Těšíně (1836 – 1865), kde na místním evangelickém gymnáziu přednášel od r. 1836 náboženství, dějiny a zeměpis a od r. 1847 i filozofii. V letech 1850 – 1858 zde postoupil na pozici ředitele, později zase učitel. Jako školní inspektor těšínské evangelické farnosti zavedl na školách v letech 1845 – 1846 polský jazyk namísto češtiny. Zemřel v Těšíně.“

Adolf Kolatschek (1821 – 1889)

Zdroj: TOMÁŠOVÁ, Veronika 2018, s.248–249.

„Narodil se 7. května 1821 v Bělé v Haliči. Studoval na evangelickém gymnáziu v Těšíně a na evangelickém lyceu v Prešpurku. Ve Vídni absolvoval práva a po studiích podnikl cestu po Německu a Švýcarsku. Oženil se a žil krátce v rodné Bělé. V roce 1847 získal ve Vídni doktorát z filozofie a stal se nejprve suplujícím, později řádným, profesorem filozofie a historie na evangelickém gymnáziu v Těšíně. V roce 1848 byl zvolen poslancem frankfurtského parlamentu ve volebním obvodu Polská Ostrava. Kolatschek zastával „velkoněmecké“ stanovisko a ve Frankfurtu se hlásil k radikální demokratické levici. V duchu frankfurtské levice pak obhajoval nacionální snášenlivost vůči Slovanům a sjednocení Polska.

Jeho politické smýšlení se postupně radikalizovalo, až se stal stoupencem republiky. Od poloviny srpna až do 21. listopadu 1848 nebyl na zasedáních parlamentu přítomen, neboť se politicky angažoval na Těšínsku, kde se stal předsedou bílské Demokratické společnosti. Po porážce revoluce se uchýlil do emigrace, protože v Rakousku byl kvůli své politické činnosti obviněn z velezrady. Když byl frankfurtský parlament v květnu před 1849 rozpuštěn, stal se členem zbytkového parlamentu, který do června téhož roku zasedal ve Stuttgartu.

Ve Stuttgartu začal v roce 1850 vydávat časopis poražené německé demokratické levice *Deutsche Monatschrift für Politik, Wissenschaft, Kunst und Leben*. Zanedlouho byl však nucen přesídlit do Švýcarska, aby se vyhnul vydání rakouským úřadům. Svůj časopis pak řídil z Curychu (poslední číslo vyšlo v červnu 1851). V roce 1853 odjel do Ameriky a zde vydával *Deutsche Monatshefte*. V roce 1856 se vrátil do Evropy a o rok později využil politické amnestie v Rakousku a vrátil se ke své rodině, která žila ve Vídni. Ve vlasti pokračoval v publicistické činnosti. Několik let redigoval *Stimmen der Zeit*. Ve svých novinářských textech z počátku 60. let Kolatschek opomíná Rakouské Slezsko a v jeho vztahu k Čechům došlo k výraznému posunu — dospěl k závěru, že Češi jsou předurčení k poněmčení. V roce 1861 se stal presbyterem evangelického sboru a. v. ve Vídni.“

Friedrich Traugott Kotschy (1795 – 1856)

Zdroj: *Dankbares Andenken an Friedrich Traugott Kotschy 1856*, s. 3–12 (přeložil a zkrátil autor práce).

Friedrich Traugott Kotschy se narodil 4. března 1795 v Těšíně v Rakouském Slezsku. Jeho otec Johann Gottfried Kotschy byl učitelem na tamějším evangelickém gymnáziu, matka byla dcera evangelického kazatele Machala z Pruského Slezska. Z šesti dětí byl nejmladší. Již v ranném dětství mu jeho zbožná matka vštěpovala hlubokou lásku k Bohu a i v pozdějších letech vypráví s dětskou radostí, jak jej naučila první sloku z Písma, která tak pro něj zůstala navždy nejdražší: „Nebo tak Bůh miloval svět, že Syna svého jednorozeného dal, aby každý, kdož věří v něho, nezahynul, ale měl život věčný.“

Při bohoslužbách, zpěvu a hře na varhany v něm klíčila touha stát po vzoru svého staršího bratra knězem. Těšínské gymnázium dokončil již v roce 1813, ale válečné události zdržely jeho postup na univerzitu. Proto odvážně přijal na gymnáziu, kde absolvoval, na rok místo učitele. Uspěl výjimečně.

V roce 1814 odešel studovat na univerzitu do Lipska, kde strávil dva roky a dychtivě se učil všemu novému, ale necítil se zcela uspokojen ve své zbožnosti. Po dvou letech navštívil s několika dalšími studenty Berlín a tam se seznámil se stejně smýšlejícími mladými lidmi a Bohu oddanými rodinami a navštěvoval teologické přednášky na zdejší univerzitě. Za souhlasu rodičů se nakonec rozhodl dokončit v Berlíně teologická studia, a vyhovět tak věčným prosbám svého zbožného srdce.

Po ukončení studií na cestách po německých zemích navštívil v Schartenu přítele svého otce superintendanta Johanna Thielische a u něj se seznámil a sblížil s drahým a vysoce váženým učitelem Trautenbergem, člověkem podobných názorů, a podělil se s ním o řadu duchovních spisů, které nosil u sebe, a s písněmi, mezi jinými i s písní „Syn Boží a syn člověka“, kterou učitel šířil nejprve ve své škole a pak i mezi ostatními věřícími sboru.

Tenkrát se uvolnilo místo duchovního v Eferdingu. Tato možnost ale Friedricha nechávala chladným a vrátil se k tehdy již 73letému otci do Těšína s myšlenkami věnovat síly a talent evangelické církvi své země. Mezitím se ale staly jeho rozhovory, spisy a písně známé a sbor v Eferdingu se rozhodl usilovat, aby je jejich autor, tento drahý a nezapomenutelný muž, nadále vedl. Požádali proto učitele

Trautenbergu o napsání dopisu Fridrichovi, zda by neuvažoval o přijetí povolání do Eferdingu. Ten se stejně jako ve všech důležitých věcech nejprve zeptal svého starého otce, zda jej může opustit, když ho zaujetí a důvěra vyslovené v dopisu tak přitahují. Jeho otec, duchem i tělem stále silný muž, mu odpověděl: „První volání pro každého kněze je volání Boží, nesmí jej ze žádných důvodů odmítnout. A já už jsem zvyklý o tobě vědět, i když jsi daleko; často mi piš a se svým synem Juliem budu moci být každý den.”

Friedrich se tedy rozhodl ve jménu Páně přijmout povolání na místo duchovního. Ale mezi ním a sborem v Eferdingu stála další zkouška. Sbor ve Visle v sousedství Ustroně, kde byl duchovním Friedrichův bratr Karl, přišel o kněze a prosil Friedricha, aby s nimi zůstal. Tehdejší superintendant Schmitz neměl na uprázdněné místo jiného kandidáta, který by ovládal polský jazyk, a tak vznesl proti Friedrichovu odchodu námitku. Ten se cítil být vázán daným slovem a vyjádřil se, že jak daleko jej nejvyšší místa ve Vídni povolají, tam půjde. Konsistoř ale ponechala rozhodnutí na něm, a tak 29. června 1818 přijel do Eferdingu a převzal sbor, který byl už tři čtvrtě roku bez duchovního vedení.

Kázal vždy s velkou radostí a vzácným smyslem pro lásku, slovo Boží a cestu k blaženosti, takže nejenom jeho vlastní farníci, ale i lidé ze sousedních sborů cítili probuzení a silné zaujetí Duchem svatým. 6. června 1820 se oženil s Christinou Ernestinou Kriegerovou ze svého rodného Těšína. Měl s ní celkem 10 dětí. Postupně se zasloužil o vybudování nového kostela, fary, hřbitova a nakonec i nové prostorné a důstojné školy. V době nedostatku učitelů se dokonce osobně ujal učitelských povinností. Nával úkolů a náročná péče o sbor vedly k tomu, že si zvykl pracovat od osmi hodin ráno do tří v noci, což se nakonec podepsalo na jeho zdraví. Friedrich Traugott Kotschy zemřel v Eferdingu 15. února 1856.

Johann Georg Lumnitzer (1830 – 1864)

Zdroj: TOMÁŠOVÁ, Veronika 2018, s. 93–94.

„Také čtvrtý superintendent, Johann Georg Lumnitzer (1830—1864), pocházel stejně jako oba jeho předchůdci z Horních Uher. Narodil se 31. května 1783 v dnešní Spišské Nové Vsi v rodině učitele. Mládí prožil v Levoči, navštěvoval gymnázium a poté lyceum v Debrecíně. V teologických studiích pokračoval v Lipsku. Drážďanské umělecké sbírky a jeho láska k umění jej přivedly k malování, ale když jej umění neuživilo, musel se ho vzdát a přijmout místo domácího učitele, nejprve ve Vídni a pak v Drážďanech. V roce 1809 se vrátil do vlasti a působil na evangelickém lyceu v Kežmarku jako profesor matematiky a kreslení. Později byl povolán do Těšína na místo ředitele tamního evangelického gymnázia (1815–1824) a od roku 1817 zastával také úřad německého kazatele místního sboru. V Těšíně zemřela jeho první žena Julie. V roce 1820 se Lumnitzer znovu oženil. V roce 1824 opustil Těšínsko a odešel do Brna, kde mu byl svěřen nejprve úřad pastora a brzy poté i seniora brněnského seniorátu. V roce 1830 se stal superintendentem a sídlo superintendenta se tak poprvé přesunulo na Moravu. V roce 1838 zemřela ve věku 53 let jeho druhá žena Jeannette, se kterou měl dceru Elise a syna Karla. Lumnitzer zemřel v lednu roku 1864 v Brně.“

Johann Kukutsch (1823 – 1868)

Zdroj: PETER, Anton 1888, 2. díl, s. 166 (překl. autor práce).

„Johann Kukutsch se narodil 19. ledna 1823 ve Fragsteinu ve Slezsku. Navštěvoval gymnázium v Těšíně a v Prešpurku a studoval teologii ve Vídni. Od roku 1848 působil jako učitel gymnázia v Těšíně. Na základě rozhodnutí ministerstva z 11. září 1850 se stává řádným profesorem c. k. gymnázia. Roku 1865 byl penzionován, jmenován vikářem v Tressdorfu a zbytek života prožil v sanatoriu na Drávě.“

Ernst Plucar (1802 – 1858)

Zdroj: TOMÁŠOVÁ, Veronika 2018, s. 221–222.

„Doktor filozofie Arnošt Plucar působil na těšínském evangelickém gymnáziu jedenáct let (1847—1858). Pocházel z Brna, studoval přírodní vědy a dosáhl hodnosti doktora filozofie. Před příchodem do Těšína pracoval jako vychovatel ve šlechtických rodinách a učil na německé hlavní škole v Terstu (1835—1847). Na těšínském gymnáziu vyučoval matematiku, fyziku, přírodopis a češtinu a převzal po Winklerovi zájem o národnostní aktivity českých studentů. Zajímal se také o polský národní život. Pomáhal při vydávání Tygodniku Cieszyńskiego a stál u počátků Slovanské čítárny (Czytelni slowiańskiej). Upřednostňování slovanství před českou národností se u Plucara projevilo i na Slovanském sjezdu, kde nevystoupil jako představitel těšínských Čechů, ale společně se Stalmachem a Kotulou vstoupil do sekce polsko–rusínské. Andrzej Cinciała o něm píše, že to byl Čech, ale vůči nám velmi vstřícný a že z profesorů jsme měli nejraději Dr. Plucara, který přednášel matematiku a fyziku. Byl to člověk velkých vědomostí, velkého nadání, všestranně vzdělaný, který měl rád mládež, škoda, že na výukové exkurzi onemocněl a v důsledku nemoci zemřel, příliš brzy pro náš filozofický ústav, a vlastně pro celé zreorganizované gymnázium. Plucar zemřel v Těšíně koncem března 1858.“

Wilhelm Raschke (1803 – 1855)

Zdroj: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Ostrava: Ostravská univerzita, [1993]–. Sešit 5, s. 98–99.

„...ev. duchovní, básník * 21. 7. 1803 Biala (Polsko), † 24. 2. 1855 Bystřice nad Olší (okr. Frýdek – Místek).

Byl synem ev. duchovního v Białe Kristiána R. Do školy chodil v Komorní Lhotce, kde byl jeho otec po smrti své ženy farářem (1809). Zde si osvojoval pol. jazyk. 1817 – 23 navštěvoval ev. gymnázium v Těšíně, teol. studium absolvoval ve Vídni (1823 – 26). Po ukončení studií se vrátil do Těšína, kde dva r. působil na gymnáziu, další dva r. byl vikářem u svého otce v Komorní Lhotce (1828 – 1829). Po smrti ev. faráře Ondřeje Pauliniho v Bystřici nad Olší (1829) W. R. převzal jeho funkci. Po nástupu (1830) inicioval a zčásti i financoval vnitřní i vnější přestavbu kostela. 1831 byla dokončena práce na novém oltáři, o r. později byly vedle fary postaveny hosp. budovy, dal také pořídit nové varhany (1834). 1849 dal W. R. pořídit zvony, které byly zavěšeny v nové kostelní věži po jejím dokončení (1850). V t. r. byla věž vybavena hodinami a prvním hromosvodem ve vsi. Rev. změny r. 1848 urychlily

vznik ev. hřbitovů v Bystřici (1849), Nýdku (1850) a Košařiskách, které W. R. sám vysvětil.

W. R. se zabýval také léčitelstvím, i když v tomto směru neměl žádné vzdělání. Od ustroňského faráře K. Kotschyho získal knihy o léčení, ze kterých se vzdělával. Když 1831 místnímu obyvatelstvu začala hrozit cholera, vypracoval hygienické zásady (seznam preventivních opatření). Společně s faráři K. Kotschym z Ustroně a J. Winklerem z Návší bojoval proti alkoholismu v Pobeskydí. Požadoval, aby se učitelé vzdělávali, k tomu jim zpřístupnil svou soukromou knihovnu. Školní mládež zaopatřoval pol. učebnicemi, které mu dodával lvovský knihkupec a Milikowski. Dbal na pravidelnou docházku dětí do školy. Velmi schopné žáky připravoval pro další studium na gymnáziu. Z jeho iniciativy byly postaveny nové školy v Nýdku (1843) a Bystřici nad Olší (1844). W. R. pomohl učitelům z Návší a Bystřice založit poč. r. 1843 neformální společnost, která si zřídila vlastní pedagogickou knihovnu. 1848 – 1849 vyslali učitelé do sněmu petici, ve které žádali jazykovou rovnoprávnost, zvýšení platu a zaujímali stanovisko i k soudobým spol. problémům. Tato činnost byla inspirována W. R., přestože se v polit. životě výrazněji neangažoval (i když byl navržen za kandidáta do opavského zem. sněmu). W. R. byl výborným řečníkem, mluvil hlasitě, proto byl nazýván Boží polnicí (trąbą Boża). Jeho kázání sebral, upr. a posmrtně vydal formou postily Karol Michejda – Kazania lekcje niedzielne i świąteczne (1888). Lit. tvorba W. R. zahrnuje také světskou i duchovní poezii – písně, frašky a koledy. Soubor polsky a německy psané poezie Pątnik Narodowy se dochoval v rkp. Jen některé verše vyšly tiskem v časopisech Nowiny Szląskie, Przegląd polityczny, Nowiny dla ludu wiejskiego. Zemřel náhle, byl pohřben v Bystřici nad Olší.

Bibl.: Dwie kazania. Cieszyn 1867; Kazania na lekcje niedzielne i świąteczne. Powiedział ksiądz W. R. Cieszyn 1888 (k tisku připravil K. Michejda)...“

Johann Franz Schimko (1828 – 1858)

TOMÁŠOVÁ, Veronika 2018, s. 90–91.

„...se narodil roce 1796 ve Vsetíně v rodině kazatele Samuela Schimka. Absolvoval evangelické gymnázium v Těšíně. V letech 1814 – 1818 působil na témže gymnáziu jako učitel. V roce 1818 odešel studovat teologii do Lipska. V roce 1821 nastoupil jako pastor v Návší, kde zůstal až do roku 1826. Poté se stal pastorem v Bílsku a v roce 1828 slezským seniorem. V roce 1850 se ovdovělý Schimko oženil se svobodnou Henriettou Wilhelminou Louisou von Dreski (*1817). Zemřel 9. června 1858 v Bílsku. Schimko dobře ovládal polský jazyk, proto byl oblíben u Poláků. V roce 1863 mu Zwiastun ewangeliczny věnoval na svých stránkách následující vzpomínku:

„Jeho kázání vycházela ze srdce a srdce druhých naplňovala. Szymek byl opravdovým pastorem. Jak myslel, tak mluvil; jak mluvil, tak také konal. Lidskost byla jeho osobitou ctností. Pro jeho dobré srdce ho měli všichni rádi, když jako senior navštívil sbor nebo školu, hrnulo se k němu mnoho lidí, aby ho mohli slyšet. Díky jadrným slovům, pěknému a živému projevu a výstižným kázáním, nikdy neodejde z lidské paměti. Také učitelé mu mnohou vděčit za mnohé, neboť jeho největší starostí bylo zvýšení kvality škol. Povzbuzoval učitele laskavými slovy a

nikdy nedopustil, aby se jim ze strany obce nebo pastorů coby školních dozorců stala krivda. Byl to upřímný, srdečný přítel lidu. Slezsko dluží Szymkovi mnoho, velmi mnoho a nejen Slezsko, ale celkově polský národ, protože jeho úsilím byl vypuzen ze škol jazyk český, a místo něj zaveden polský dialekt, jako jazyk slezského lidu. Charakterizuje ho osobitá věta, kterou napsal jednomu z kandidátů teologie: „Pokud se chcete stát pastorem na Slezsku, studujte ochotně bibliam et polonica.““

Heinrich Leberecht Sittig (1819 – 1883)

Zdroj: PETER, Anton 1888, 2. díl, s. 165 (překl. autor práce).

„Heinrich Leberecht Sittig se narodil v Těšíně 5. března 1819, studoval na gymnáziu v Těšíně a Kežmaroku. Vysokoškolská studia v oboru teologie a filologie absolvoval ve Vídni. Od roku 1842 působil na gymnáziu v Těšíně, nejprve jako suplent v humanitní třídě, od roku 1847 jako profesor filologie a německé literatury v nově otevřených filosofických třídách. Na základě rozhodnutí ministerstva z 11. září 1850 se stává řádným profesorem c. k. gymnázia. Zemřel v roce 1883 v Opavě jako penzionovaný profesor tamějšího gymnázia.“

Christian Traugott Sittig (1792 – 1838)

Zdroj: Elektronický biografický slovník těšínského Slezska

„*Bílsko. Učitel na evangelickém gymnáziu v Těšíně (1813 – 1824), později rektor a pastor v kostele Ježíše v Těšíně. Zemřel v Těšíně.“

Andreas Žlik (1802 – 1865)

Zdroj: TOMÁŠOVÁ, Veronika 2018, s. 260–261.

„Narodil se v Kozákovicích (Kozakowice) ve statkářské rodině. Absolvoval evangelické gymnázium v Těšíně (1814—1818). V letech 1818 – 1821 působil jako učitel na gymnáziu. V roce 1821 odešel studovat teologii do Vídně. Věnoval se také studiu astronomie a orientálních jazyků. V roce 1824 byl ve Vídni ordinován od konzistorního rady a superintendenta Johanna Wächtera. Působil jako pastor nejprve v Ramsau ve Štýrsku a od roku 1828 v nově založeném sboru ve Starém Bílsku. V roce 1834 se s rodinou přestěhoval do Těšína, kde se stal pastorem a přednášel náboženství na místním evangelickém gymnáziu. Později vyučoval také polštinu. V letech 1864 – 1865 zastával úřad slezského seniora. V roce 1848 neúspěšně kandidoval na poslance frankfurtského parlamentu a na poslance vídeňského sněmu. V roce 1861 byl zvolen do slezského zemského sněmu za venkovskou kurii Těšín – Fryštát – Jablunkov (1861 – 1865). Slezský zemský sněm pak zvolil Žlika poslancem rakouské říšské rady, která tehdy nebyla volena přímo, ale byla tvořena delegáty jednotlivých zemských sněmů. Zasedal také v městském výboru Těšína. Zemřel v roce 1865 v Těšíně.“

**VI. Učební plán Teologického gymnázia dle
přetisku v *Leipziger Literatur – Zeitung*,
Leipzig: Breitkopf Hartel, 1814, 25.**

Original from Austrian National Library Digitized 14 Jan 2014 [online] – [cit. 2018–08–12].

Dostupné online: <https://books.google.cz/books?id=B99aAAAaAAJ>

Leipziger Literatur-Zeitung.

Am 29. des Januar.

25.

1814.

Intelligenz - Blatt.

Chronik der öffentlichen Lehranstalten in dem
österreichischen Kaiserstaat.

Oestreich.

Ueber eine, das Verbot der Privatprüfungen betreffende, Anfrage haben Seine Majestät im April 1813 erklärt, dass dieses Verbot allerdings auch auf Hofmeister und Stundenlehrer zu erstrecken sey, und überhaupt in keinem Lehr- und Studienzweige ein Jüngling als privatstudirend angenommen werden soll, wenn man nicht die Ueberzeugung hat, dass ihm zum Unterrichte gehörig geeignete Privatlehrer gehalten werden. (Vaterl. Bl. für den östr. Kaiserstaat Juny 1813).

K. K. Gymnasium zu Grätz in Steyermark.

Herr Magnus Rock, Subprior des Benedictinerstifts zu Admont, hat auf den Vorschlag und die Empfehlung des Abts dieses Stifts, die Präfectenstelle an dem Gymnasium in Grätz erhalten. An eben diesem Gymnasium wurde der Lehrer der Grammatikclassen, Hr. P. Gerard Endres, zu dem Amte des verstorbenen Religionslehrers, Sylvester Vogtner, übersetzt. Die dadurch eröffnete Lehrstelle der Grammatikclassen erhielt Hr. P. Vincenz Schwarzel, Professor eben dieses Faches bey dem Stiftgymnasium zu Admont. Beydes geschah auf den Vorschlag des Abts des Stifts Admont, dem es obliegt, den Präfecten und die Professoren zu dem Gymnasium in Grätz zu stellen. (Vaterl. Bl. Juny 1813).

Hauptschule zu Leoben in Steyermark.

An der Hauptschule zu Leoben wurde im April 1813 der Gehalt des Directors, der zugleich Lehrer der dritten Classe ist, von 300 auf 400, des Lehrers der zweyten und eben so jenes der ersten Classe von 200 auf 300 (der Lehrer der vierten Classe bezieht schon einen Gehalt von 300 Gulden), des Gehülffens von 100 auf 150 Gulden erhöht, und dem Katecheten eine Remuneration von 50 Gulden bestimmt. Die Bedeckung der neuen Auslagen geschieht durch frey-

Erster Band.

willige Beyträge, und durch mässige Erhöhung des Schulgeldes. (Ebendas.)

K. K. Lyceum zu Klagenfurt in Kärnthen.

Der Kaiser von Oestreich hat dem verdienstvollen dritten Landschaftsphysicus in Klagenfurt, Hrn. D. Thomas Kisslinger, die daselbst eröffnete erste Physicatstelle, und das damit verbundene Directorat des medicinisch-chirurgischen Studiums verliehen. Durch den Tod des Domdechants zu Gurk, Ignatz von Türk zu Eisentraten, ist das Directorat des philosophischen Studiums an diesem Lyceum erledigt worden. (Ebend.)

K. K. Lyceum zu Olmütz in Mähren.

Die an dem Lyceum zu Olmütz erledigte Lehrkanzel der theoretischen Heilkunde erhielt nach abgehaltener Concursprüfung Hr. D. Johann Reislin. Die eben daselbst eröffnete Lehrkanzel der Thierarzneykunde wurde Hrn. Anton Hayne, Correpetitor am Thierarzney-Institute, mit einer Personalzulage von 100 Gulden verliehen. (Ebend.)

K. K. Lyceum zu Lemberg in Galizien.

Der Kaiser von Oestreich hat das an dem Lyceum zu Lemberg erledigte Lehramt der Thierarzneykunde dem Hofburg-Wundarzte, Magister der Chirurgie und Geburtshülfe, und Pensionär des Thierarzney-Instituts, Hrn. Benedict Wagner, einem Zöglinge des unter der Leitung des Professors der practischen Chirurgie, Hrn. D. Kern, stehenden Instituts zur Bildung geschickter Operateurs, verliehen.

K. K. Gymnasium zu Rzeszow in Galizien.

Die an dem Gymnasium in Rzeszow zu besetzende Lehrkanzel des Styls erhielt im April der Professor der Mathematik, Naturgeschichte und Naturlehre an dem Gymnasium zu Sambor, Hr. Michael von Czeisowski.

Theologisches protestantisches Gymnasium zu Teschen im östr. Schlesien.

Der Kaiser von Oestreich hat (laut der vaterl. Bl. Juny 1813. No. 50 und 51) im Jahre 1812 unter

unter dem 20. März die Errichtung eines theologischen Gymnasiums für Protestanten zu Teschen, sammt einem Alumneum für zwanzig Zöglinge unter folgenden Modificationen des von dem protestantischen Consistorium in Wien eingereichten Plans genehmigt:

1. Das theologische akatholische (protestantische) Gymnasium in Teschen wird aus einer Vorbereitungsclassen und sechs ordentlichen Classen zu bestehen haben.

Die Vorbereitungsclassen hat die ersten Religionsbegriffe in polnischer Sprache nach Anleitung des ersten Unterrichts in der Religion für Kinder von D. J. G. Rosenmüller, wöchentlich durch vier Stunden, den Unterricht im Kennen der Buchstaben, im Buchstabiren und Lesen der polnischen, böhmischen und deutschen Sprache nach den vorgeschriebenen Normalbüchern wöchentlich durch 6 Stunden, den Unterricht im Schreiben der deutschen und polnischen Sprache wöchentlich durch 4 Stunden, endlich den Unterricht im Kennen und Schreiben der Zahlen, mit den ersten Uebungen im Kopfrechnen, wöchentlich durch 4 Stunden zu umfassen.

Die erste Elementarclassen hat im zweyjährigen Course den Religionsunterricht in polnischer Sprache nach der *Nauka dla dzieci* in Verbindung mit dem kleinen Katechismus wöchentlich durch 3 Stunden, die biblische Geschichte polnisch vorgetragen nach *Hübner* wöchentlich durch 2 Stunden, die deutsche, polnische und böhmische Kalligraphie, Orthographie und Uebung im Dictandoschreiben durch 4 Stunden wöchentlich, die Uebung in der deutschen und polnischen Sprache nach Anleitung des polnischen Lesebuchs von *Polski* wöchentlich durch 5 Stunden, so dass im ersten Jahre mündliche und schriftliche Uebersetzung einzelner Sätze, im zweyten Jahre leichter schriftlicher Aufsätze aus der deutschen in die polnische Sprache und umgekehrt behandelt werden, Uebung im richtigen und fertigen Lesen nach *Klapsa's* polnischem Lesebuche, Unterricht in den Anfangsgründen der Rechenkunst nach dem für die Normalschulen vorgeschriebenen Buche, so dass im ersten Jahre, nebst Fortsetzung der Uebung im Kopfrechnen, die vier sogenannten Species in genannten und ungenannten Zahlen angefangen, und im zweyten Jahre bis zur Regel de Tri in genannten Zahlen fortgesetzt werden, wöchentlich durch 4 Stunden, leichte Ansicht der Kosmographie nach *Lohr's* gemeinnützigen Kenntnissen wöchentlich durch 2 Stunden, endlich das Gemeinnützigste aus der Naturgeschichte und Naturlehre nach *Seiler's* Lesebuche für den Bürger und Landmann wöchentlich durch eine Stunde zu behandeln.

Die zweyte Elementarclassen soll bey einem zweyjährigen Course in sich begreifen: Religionsunterricht in deutscher Sprache wöchentlich durch zwey Stunden; die biblische Geschichte nach *Rosenmüller* ebenfalls wöchentlich durch 2 Stunden; die Anfangsgründe der lateinischen Sprache, und zwar im ersten Jahre: rich-

tiges Lesen, Erklärung einzelner Wörter, Declination der Haupt- und Beywörter mit den Steigerungen der letzteren, im zweyten Jahre die Conjugationen, die vorzüglicheren Regeln der Grammatik, wie auch Uebersetzung der leichtern Stücke aus *Gedike's* Lesebuche wöchentlich durch 3 Stunden; ferner Arithmetik bis zur Regel de Tri in Brüchen ebenfalls wöchentlich durch 3 Stunden; Anfangsgründe der französischen Sprache nach *J. G. Mächter's* Lesebuche für den ersten Anfänger wöchentlich durch 2 Stunden; fortgesetzte Uebungen in der deutschen und polnischen Sprache durch 3 Stunden wöchentlich; deutsche Grammatik nach *Adelung* mit leichten stylistischen Uebungen; Geographie und zwar die physikalische nach der Einleitung in *Fabri's* Handbuche, dann die politische des österreichischen Kaiserthums durch 2 Stunden wöchentlich; Anfangsgründe der Naturgeschichte im leichtern Umriss, ebenfalls wöchentlich durch 2 Stunden.

Die dritte oder grammatische Classen soll bey einem zweyjährigen Course in sich begreifen: Religionsunterricht nach *Herder's* kleinem Lehrbuche, wöchentlich 3 Stunden; die lateinische Grammatik nach *Bröder*, verbunden mit praktischen Uebungen im Uebersetzen aus der deutschen und polnischen in die lateinische Sprache und umgekehrt, 2 Stunden, und Uebung im Uebersetzen der schweren Stücke aus *Gedike's* lateinischem Lesebuche, im zweyten Jahre aber im Resolviren eines leichten classischen Autors, ebenfalls wöchentlich durch 2 Stunden; Fortsetzung des Unterrichts in der französischen Sprache wöchentlich durch zwey Stunden; höhere Rechnungsarten der wichtigsten Geschäfte des Lebens eben so; Elemente der ebenen Geometrie nach *Lorenz* auch durch 2 Stunden; Geographie nach dem kleinen Lehrbuche von *Gaspar* durch eine gleiche Zeit; fortgesetzten deutschen Sprachunterricht eben so; declamatorische Uebungen aus deutschen Schriftstellern; allgemeine Weltgeschichte nach *Galletti's* Elementarbuch; endlich Naturgeschichte und Technologie nach *Schwögrichen* und *Funke*, jeden dieser Gegenstände abermals durch 2 Stunden wöchentlich.

Die vierte oder syntactische Classen hat sich im zweyjährigen Course zu verbreiten über folgende Gegenstände: Religionsunterricht nach *Rosenmüller's* christlichem Lehrbuche für die Jugend wöchentlich durch 3 Stunden; lateinische Syntax und Resolviren eines Classikers wöchentlich durch 2 Stunden; Uebungen im Uebersetzen und in eigenen Aufsätzen in der lateinischen Sprache durch 2 Stunden wöchentlich; Anfangsgründe der griechischen Sprache nach der kleinen *Buttmannischen* Grammatik mit den ersten Uebungen im Uebersetzen nach dem *Gedike'schen* Lesebuche, ebenfalls 2 Stunden; Fortsetzung der französischen Sprache durch eben so viele Zeit; Arithmetik nach *Präuß* und zwar die Decimal-Rechnung, Ausziehung der Quadrat- und Kubikwurzeln, dann Algebra durch eben diesen Zeitraum; Geometrie und Trigonometrie

nach Prändl eben so; Theorie des deutschen Styls nach Adeltung mit Uebungen in eigenen Aufsätzen und in der Declamation, auch wöchentlich durch 2 Stunden; allgemeine Geschichte nach Galletti's grösserm Lehrbuche, eben so; Naturlehre nach Benno Michl's Naturlehre und Funke's Lehrbuche der Physik, auch durch 2 Stunden; durch eben so viele Zeit allgemeine Geographie nach Gaspari's grösserm Lehrbuche.

Die fünfte oder rhetorisch-poetische Classe wird in zweyjährigen Curse nicht nur die weitere Behandlung der lateinischen, deutschen, französischen und griechischen Sprache, dann der Mathematik, Geographie und Naturlehre, sondern auch noch die Anfangsgründe der hebräischen Sprache und der Philosophie behandeln.

Die sechste oder philosophisch-theologische Classe endlich wird im dreyjährigen Curse die Metaphysik und Moralphilosophie, dann die theologischen Wissenschaften zu bearbeiten haben. Der umständliche Plan für diese zwey obern Classen wird erst nachträglich bestimmt werden.

Der vorgeschlagene Salarialstand der Professoren, wonach jeder Lehrer freye Wohnung von Seite der Kirche, den bisherigen Antheil an dem eingehenden Schulgelde, endlich am Gehalte jener der untersten Classe 500 Fl., der Lehrer der zweyten 400 Fl., jener der dritten 500 Fl. und der Lehrer der vierten 600 Fl. erhalten soll, wird in der Voraussetzung, dass der Fond mit den weiter unten anzugebenden Hülfsmitteln für diese Auslage hinreiche, genehmiget.

2. Die Errichtung eines Alumneums auf zwanzig Zöglinge in dem der Kirche gehörigen Hause No. 254 wird genehmiget. Dass davon zehn unentgeltlich verpflegt, von den übrigen zehn aber ein Beytrag von 50 Fl. zur Verpflegung gefordert werde, wird gut gemeinen.

3. Zur Bestreitung der bey dem theologischen Gymnasium und dem Alumneum nothwendigen Ausgaben haben nebst den Beyträgen aus der Kirchencasse und von den zehn nicht ganz unentgeltlich zu verpflegenden Zöglingen folgende Quellen zu dienen:

a. Genehmigen Seine Majestät, dass das Consistorium an die akatholischen (protestantischen) kirchlichen Behörden in den deutschen Erbstaaten ein Aufmunterungs-, an die akatholischen kirchlichen Behörden in den ungrisch-siebenbürgischen Erblanden aber, ein Ersuchschreiben ergehen lasse, damit die Glaubensgenossen Augsburg. und Helvet. Confession in allen diesen Ländern das zur Beförderung der Bildung künftiger Pastoren zu organisirende Gymnasium und Alumneum mit ihren Beyträgen unterstützen, und zu dem Ende eine Collecte veranstalten mögen.

b. Bewilligen Seine Majestät, dass in und um Teschen eine jährliche Collecte, oder auch Subscription auf jährliche Beyträge, es sey in Geld oder Naturalien, veranstaltet werde.

c. Bewilligen Seine Majestät aus Gnade als Beytrag für das erste Jahr zur Gründung und Einrichtung dieser zwey Anstalten, aus dem höchsten Aerarium ein Tausend zwey Hundert Gulden W. W., und dann für jedes der folgenden Jahre sechs Hundert Gulden W. W. für das Alumneum, wie auch sechs Hundert Gulden W. W. für das Gymnasium, jedoch in der Voraussetzung:

1. Dass in dem Alumneum die Zahl der zwanzig Zöglinge vollzählig sey, und in dem entgegengesetzten Falle für jeden fehlenden Zögling dreyszig Gulden W. W. von der bewilligten Summe abgezogen werden.

2. Dass auf dem Gymnasium alle Classen im Gange seyen, daher von dem bestimmten 600 Fl. nur so viele 100 Fl. verabfolgt werden sollen, als Classen wirklich bestehen.

Auch soll künftighin die Jahresrechnung über die gesammten Einnahmen und Ausgaben des Gymnasiums und Alumneums, und insbesondere über die Verwendung des gnädigst bewilligten Aerarialbeytrags der Studien-Hofcommission vorgelegt werden.

Seine Majestät behalten sich bey Bewilligung dieses allergnädigsten Beytrags die Erneuerung der Lehrer der drey obersten Classen des Gymnasiums über den durch das k. k. Consistorium vorzulegenden Vorschlag vor.

Da übrigens dieses zu errichtende Gymnasium von der Organisirung der übrigen k. k. Lehranstalten bedeutend sich unterscheidet: so befehlen Seine Majestät, dass der Uebertritt aus demselben in keinem Falle in eine höhere Classe der übrigen Studienanstalten, als in das erste philosophische Studienjahr gestattet werde; wobey jene Schüler, welche nur erst die vierte Classe an diesem theologischen Gymnasium zurückgelegt haben, noch vorerst nebst der Beybringung ihrer Fortgangszeugnisse sich einer Prüfung aus den Gymnasialgegenständen an einem öffentl. Gymnasium unterziehen müssen, nach welcher zu bestimmen sey wird, ob sie zu dem philosophischen Lehrurse zuzulassen, oder in eine Humanitätsclasse zu verweisen seyen.

Ueber eine neuerliche Vorstellung des Consistoriums geruheten Seine Majestät unterm 18. August 1812 zu bewilligen, dass der für das erste Jahr zur Gründung und Einrichtung des Gymnasiums u. Alumneums aus dem höchsten Aerarium bewilligte Beytrag von ein Tausend zwey Hundert Gulden gleich nach der Organisirung der vier untern Gymnasialclassen abgereicht werde.

In Absehn auf die Leitung der akatholischen Lehranstalt in Teschen wurde unterm 4. October von Sr. Majestät Folgendes bestimmt: Für die unmittelbare Aufsicht und Leitung sey ein, aus dem Kirchenvorsteher und den zwey ersten Geistlichen in Teschen

bestehendes Ephorat, welchem der Wirkungskreis gleich Schulpräfecten oder Schuldirectoren zuzukommen habe, herzustellen. Dieses Ephorat stehe unmittelbar unter dem Kreisamte, von welchem es alle höhere Verfügungen zu erhalten habe. In Gegenständen, welche das disciplinar- und ökonomische Fach betreffen, habe es seine Berichte an das Kreisamt, in Gegenständen aber, welche bloss das scientifiche Fach betreffen, als: die Wahl der Lehrbücher, die Unterrichtsmethode n. dgl., an das k. k. Consistorium zu erstatten, welches doch für sich keine Verfügungen zu treffen, sondern sein Gutachten der Studienhofcommission zur Entscheidung vorzulegen habe, die im vorschriftsmässigen Geschäftsgange das Nöthige an die Behörden erlassen, und das Consistorium von der getroffenen Einleitung in Kenntniss setzen werde. In Rücksicht auf die Oberleitung soll alles, was für die katholischen Lehranstalten vorgeschrieben ist, unter folgender Modalität Statt haben, dass bey dem schlesisch-mährischen Gubernium die Gegenstände der protestantischen Schulangelegenheiten von dem Correferate des Studien- und Toleranzdepartements besorgt, bey der Studienhofcommission aber dieselben von einem Beysitzer des weltlichen Standes vorgetragen, und die Verfügungen hierüber einverständlich mit der k. k. vereinigten Hofkanzley getroffen werden.

Vermöge des von dem Consistorium für das theologische Gymnasium in Teschen entworfenen Planes sollte ein Individuum Lehrer mehrjähriger Curse seyn. Hierbey fand man, es dürfte nicht wohl thunlich seyn, dass ein Lehrer abgesonderten Unterricht den Schülern verschiedener Jahrgänge seiner Classe gebe, und wenn er diesen nicht gibt, sey der Fortgang der Schüler gefährdet. Das Consistorium, mit welchem man hierüber Rücksprache nahm, glaubte, es wäre die Einleitung zu treffen, dass ein Lehrer nie mehrere Abtheilungen von Schülern in seiner Classe habe, sondern den ihm vorgeschriebenen Lehrkurs in zwey Jahren ungehindert mit seinen Schülern beendige, ohne unter dieser Zeit Schwächere in seine Classe aufzunehmen zu müssen; er würde auf diese Art durch zwey Jahre hindurch dieselben Schüler zu unterrichten haben. Bey diesem Antrage war es noch nöthig, eine Aufklärung über den Anstand zu verlangen, dass, da für die Schüler der Vorbereitungsclassen nur ein Jahr bestimmt ist, diejenigen aus ihnen, welche, nachdem der Lehrer der ersten Elementarclassen nur alle zwey Jahre seinen Cours ganz endiget, zur Zeit, wo dieser Lehrer den zweyjährigen Cours anfängt, dahin einträten, nicht nur zwey, sondern drey Jahre in der ersten Elementarclassen verbleiben müssten. Das Consistorium äusserte sich, es könnte dieser Inconvenienz dadurch vorgebeugt werden, dass diejenigen Schüler, welche in die Vorbereitungsclassen zu der Zeit aufgenommen werden, wo in den übrigen ordentl. Classen der zweyjährige Cours anfängt, zwey Jahre in der Vorbereitungsclassen verbleiben müssten, diejenigen aber, welche in der Mitte des zweyjährigen Cours in dieselbe kommen, schon nach einem Jahre aufstiegen. Als man diesen Gegenstand Sr. Majestät vorgelegt hatte, geru-

heten Höchst dieselben unterm 19. März d. J. 1813 den Antrag des Consist. unter der von demselben nachträglich angegebenen Modalität zu genehmigen.

A n k ü n d i g u n g e n .

Bey *J. F. Korn* d. ältern in Breslau ist erschienen:

Erzählungen, Dichtungen, Fastnachtspiele des Mittelalters, herausgegeben von Dr. Johann Gustav Büsching. 12 Bände 12 Hefte, 1814. 8. geh. 1 Thlr.

Felder, K. F. Literaturzeitung für kath. Religionslehrer, und

— — — neues Magazin für kath. Religionslehrer werden auch für dieses Jahr ununterbrochen fortgesetzt. Plan und Einrichtung bleibt wie voriges Jahr. Der Preis von Ersterer ist pro Jahrgang von 12 Heften 3 Thlr. und von Letzterem von 6 Heften 2 Thlr. 6 Gr.

Bisher wurde die Zeitung, in die nördlichen Gegenden nur Vierteljährlich versendet; da sie aber die Titl. Herrn Abnehmer auf diese Art zu spät erhielten, so wird sie von jetzt an alle Monate, zur Post, in jene Gegenden versendet.

Wenn sich, bey jetzigen ungünstigen Zeiten, dergleichen Institute in ihrem Fortgange erhalten, so ist dies gewiss Beweis ihrer Nützlichkeit genug; und es wäre daher überflüssig zu Empfehlung obiger zwey Zeitschriften, vorzüglich der Letztern, (welche seit 1806 ununterbrochen erscheint), noch etwas zu sagen.

Landshut in Bayern im Jan. 1814.

Joseph Thomannsche Buchhandlung.

Bücher zu verkaufen in Preuss. kl. Court.

1) *Buffon*, Naturgeschichte 63 Bde. mit schwarzen Kupfern für 25 Thlr. 2) *Archenholz*, Minerva von 1792 bis 1806 in Pappbd. für 40 Thlr. bey *Zellner* in Berlin, Königsbrücke unter den Colonnaden, gegen Portofreye Einsendung.

N a c h r i c h t .

„Mehreren verehrl. Anfragen wegen meiner Edd. „des *Aem. Macer* und *Appulei. de herbarum virtut.* „habe ich die Ehre zu erwiedern, dass nur Orts- und „Amts-Veränderung die Herausgabe des nächstent- „Erscheinenden verhindert hat.“

Hildesheim am 28. Jan. 1814.

Dr. G. Seebode,
Rector Gymn. Anf. hieselbst.

VII. Mapa Nigrini, Jonas 1724

NIGRINI, Jonas. *DVCATVS / IN / SILESIA SVPERIORE / TESCHINENSIS / cum adjacentibus Regnorum vicinorum, / Hungariae videlicet et Poloniae, nec non / Marchionatus Moraviae etc. / Terminis, / MAPPA SPECIALIS / conatu, opera et sumtibus / Jonae Nigrini Hung. / Collegae Scholae Tesch. Ev. / sedulo delineata sculpta et excusa / candideque publicata / A.C. 1724.*

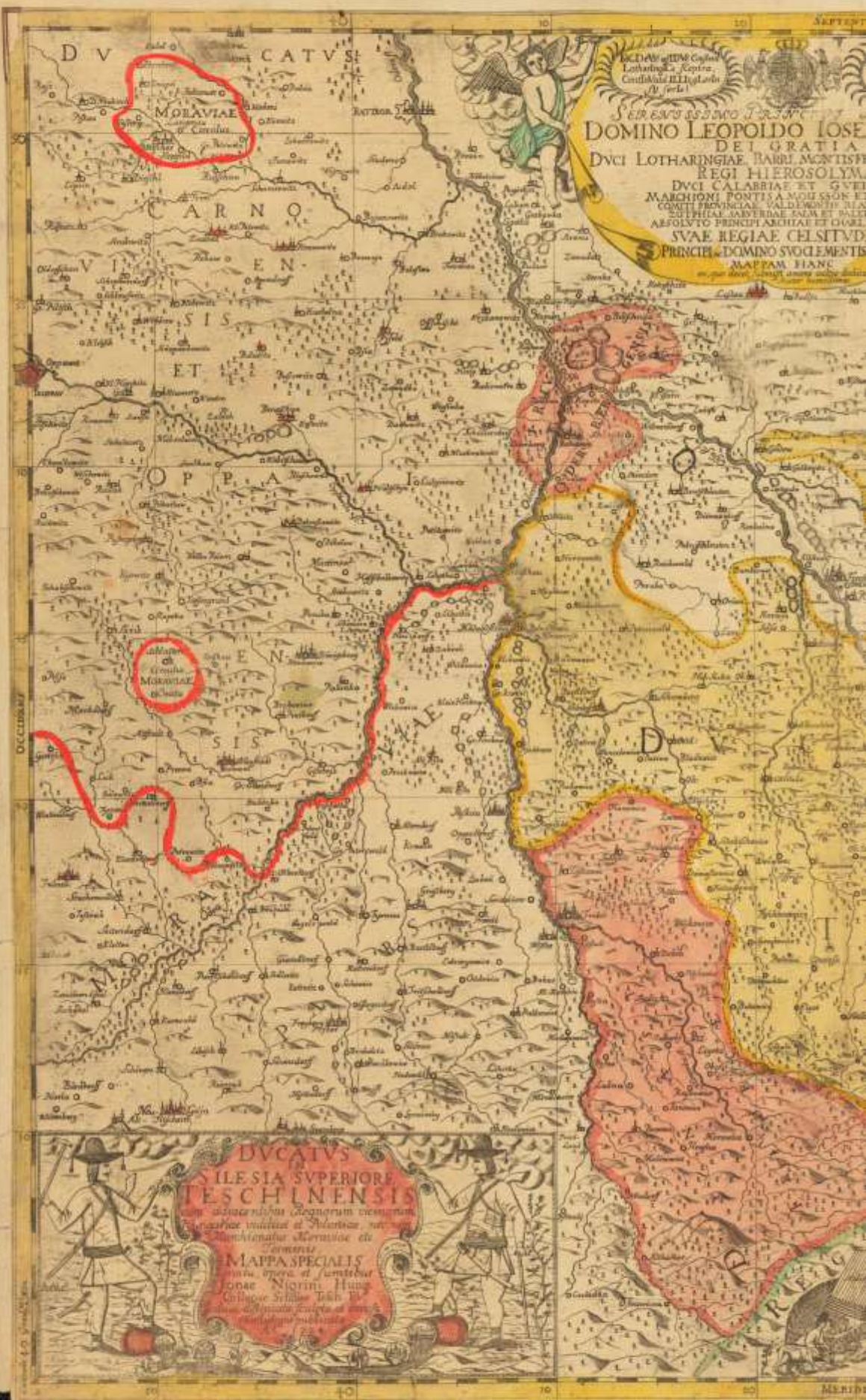
(Knížectví těšínské v Horním Slezsku s přilehlými královstvími sousedními, zejména Uherskem a Polskem, také Markrabstvím moravským a dalšími okrsky. Mapa speciální podnikem, úsilím a vlastním nákladem Jonáše Nigriniho, uherským členem evangelické školy v Těšíně, upřímně načrtnuta, vyryta a zřetelně vydána roku 1724.) Překlad citace je podle GRIM, Tomáš 2005, s.274.

1 mapa, mědirytina, ručně kolorovaná, podlepeno papírem o velikosti 57,3 x 64,6 cm. At: Moravská zemská knihovna (Brno, Česko). Mapová sbírka B.P. Molla, mapové sbírky Česko, Těšínské Slezsko, historické mapy, Signatura: Moll-0001.876.

Dostupné též z: Wikimedia Foundation (public domain), Inc. Montgomery Street, Suite 1600, San Francisco, CA 94104, USA [cit. 2018-01-18].

Dostupné online:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/91/Jonas_Nigrinus%2C_Ducatus_Teschinensis.jpg

DUCI LEOPOLDO IOSE
 DEI GRATIA
 DUCI LOTHARINGIAE, BARRI, MONTIS
 REGI IEROSOLYM
 DUCI CALABRIAE ET GRECI
 MARCHIONI PONTISAE, MOISSON ET
 COMITI PROVINCIAE VALDENONIS, ILLA
 SUTPHALIAE, SAVERDAE, SALAE ET OBERI
 AEROLYTO, PRINCIPI ARCHIAI ET OBERI
 SVAE REGIAE CESTIVAE
 PRINCIPIS DOMINO SVOCLEMENTIS
 MAPPAM HANC

DUCATUS
 SILESIA SUPERIORE
 TESCHINENSIS
 Mappa Specialis
 huius Ducatus et Comitatus
 Norimbergae
 Collegio Scholae Tab. II.

9.7. XXIII, 150.

PHO CAROLO.
 RATI ET TESCHEN.
 DE LAE.
 NOMENY.
 RITZIN.
 NELLE.
 NI.

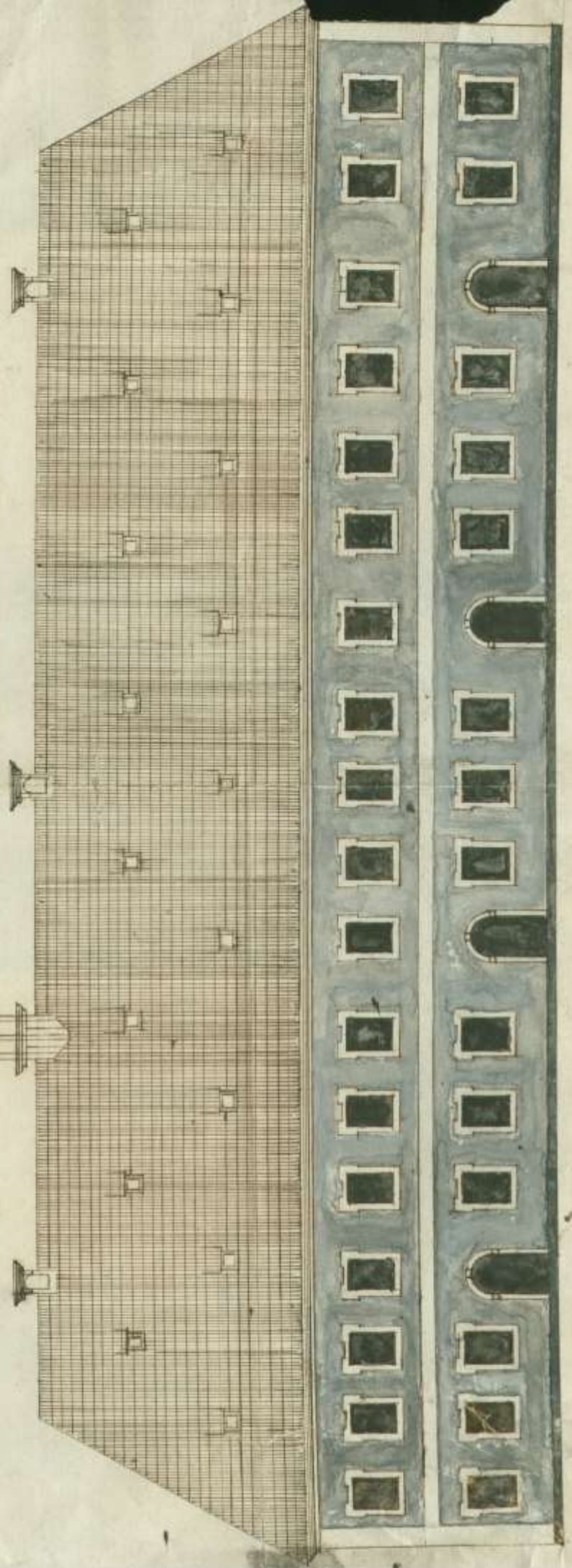
Legend text in Latin, including a compass rose and symbols for various geographical features.

37

VIII. Plán nové budovy Ježíšovy školy – začátek 18. stol.

At: Muzeum Śląska Cieszyńskiego, ul. T. Regeera 6, 43-400 Cieszyn,
Polska, oddělení historie, signatura MC-H-06883.

Pl. of a school Room in form
in English Method

IX. Budoucí Plac Kościelny v roce 1734 před branami Těšína.

MERZ, Johann Georg; wg WERNER, Friedrich Bernhard. Prospectus Templi Evangelici extra urbem Teschenam, in Silesia superiore, cognomen Iesu gerentis. Prospect der Evangelischen Kirche vor der Stadt Teschen in Ober Schlesien genandt zu Iesu.

(Pohled na evangelický Ježíšův kostel před branami Těšína v Horním Slezsku), mědirytina, papír, místo původu Augsburg, rozměry: 25,7 x: 36,4 cm.

At: Muzeum Śląska Cieszyńskiego, ul. T. Regera 6, 43–400 Cieszyn, Polska, oddělení umění, grafika, architektura, Cieszyn, signatura MC–S–05755.

Datování mědirytiny v roce doložené návštěvy Friedricha Bernharda Wernera v Těšíně, viz GOJNICZEK, Waclaw 2010.

1750.

Prospectus Templi Evangelici extra urbem Teschenam, || Prospect der Evangelischen Kirche vor der Stadt Teschen
 in Silesia superiore, cognomen Jesu gerentis. || Schön in Ober-Schlesien genandt zu Gest.

J. B. Werner del.

Am Br. S. C. Mag.

Joh. Georg Metz. exc. A. V.

X. Fara z roku 1712 – dnešní vzhled

Dnešní vzhled části budovy fary, postavené v roce 1712, využívané též jako prostor pro výuku Ježíšovy školy. V současnosti je budova přeměněna na obytný dům.

Snímek byl pořízen autorem práce dne 21.10.2017, Plac Kościelny 4, Cieszyn, Polsko.

XI. Nová budova Ježíšovy školy z roku 1725 – dnešní vzhled

Dnešní vzhled nové budovy Ježíšovy školy, otevřené v roce 1725. Od roku 1813 zde sídlilo těšínské Teologické gymnázium, v roce 1850 přeměněné na C. k. evangelické gymnázium v Těšíně. Další budovu toto gymnázium získalo až v roce 1869. V současnosti jsou v objektu soukromé byty a školka. Snímky byly pořízeny autorem práce dne 21.10.2017, Plac Kościelny 1 až 3, Cieszyn, Polsko.

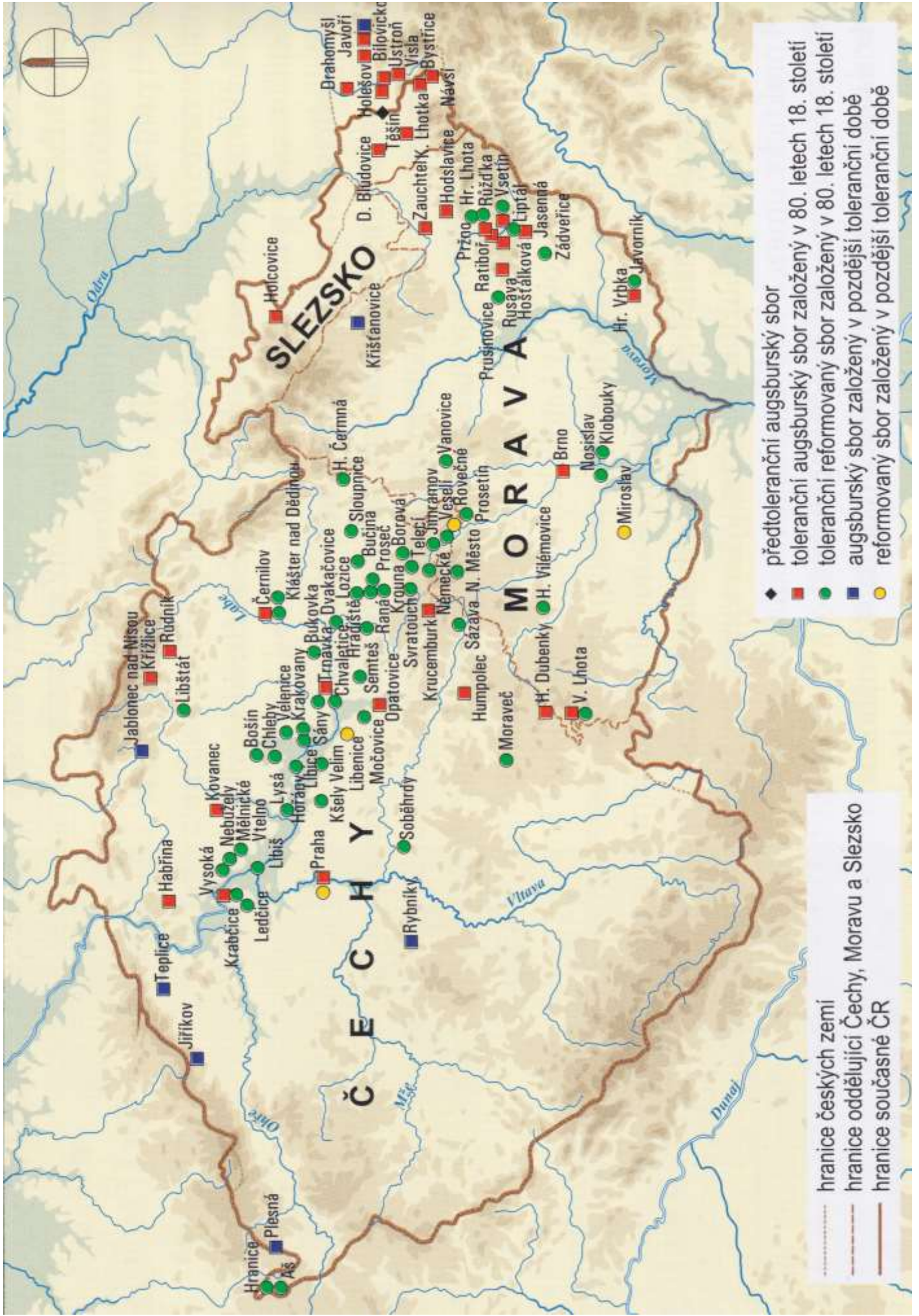

XII. Mapa augsburských a reformovaných tolerančních sborů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

Zdroj: BAHENSKÁ, Marie et al. *Habsburkové: 1740–1918: vznikání občanské společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978–80–7422–483–6, s. 324.

XIII. Klemens Václav Lothar kníže von Metternich (1773–1859)

LAWRENCE, Thomas. *Clemens Lothar Wenzel, Prince Metternich (1773 – 1859)*. Olej na plátně | 131.2 x 105.0 cm. 1815.

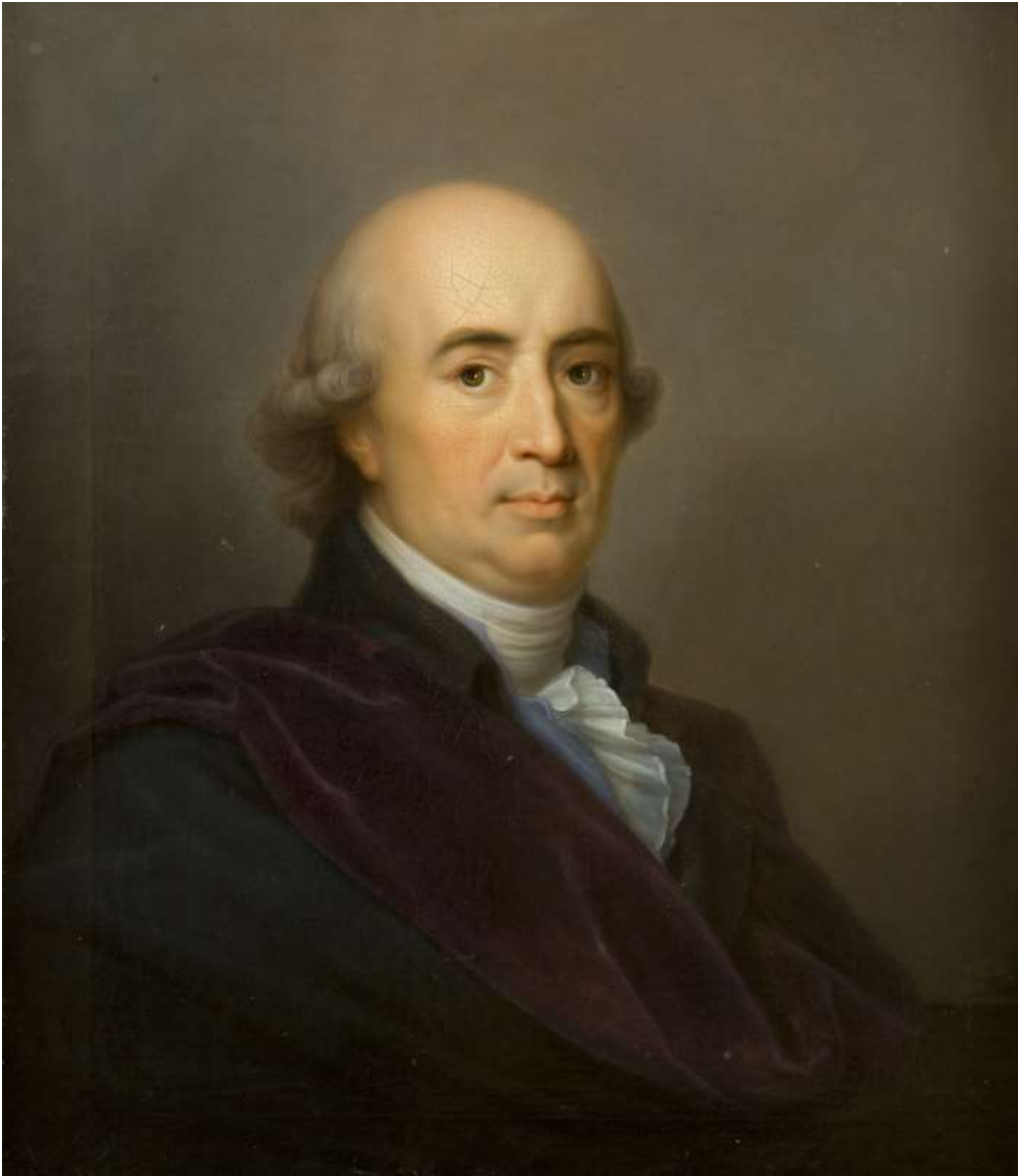
At: Waterloo Chamber, Windsor Castle, Windsor, Berkshire, SL4 1NJ, RCIN 404948.

XIV. Johann Gottfried von Herder (1744 – 1803)

KÜGELGEN, Franz Gerhard von. *Portrait of Johann Gottfried Herder*. Olej na plátně. 71 x 61 cm. 1799.

At: University of Tartu Library, W. Struve 1 50091, Tartu Tartu maakond, Estonsko, Painting Collection.

XV. Pravidla života – 12 rad Johanna Gottfrieda von Herdera pro mladé lidi.

Zdroj: LUTHER, Martin. *Katechismus Doktora Martina Lutera*. W Presspurku: Insstytut Literatury Słowenskej, 1809, (překl. J. Palkovič), s. 161–166.

Digitalizováno: Národní knihovna ČR, Klementinum 190, 110 00 Praha 1 [online] – [cit. 2019–01–06].

Dostupné online:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/10145295>

Pravidla Života.

1.

Zdržuj tělo y duši svou zdravou, nebo obě jest dar Boží. Bez zdravj ani povinnostj svých konati nemůžeme, ani života svého wesele vžíwati.

2.

Tělo své zachováš zdravé, mírnostj w gedenj a w pitj, w spánj a bděnj, w odpočívánj a w práci; předewšim pak zachovášli při každém weselej a radosti středmost. Těla posylňugi, čisté powětří, zdravé jídlo, zdravý nápoj a ochotná weselá pracowitost; naproti tomu nezdravé powětří a poctm, nečistota, zabálka, rozpásanost, nepořádnost, činj tělo mdlé a nemocné.

3.

L

3.

Dusse zachová se zdravá, gestli bude při své práci weseleá, bez zlých náruziwostj, bez bugnosti, záwisti, nenáwisti a bez trauděnj (fresowánj se.) Trpěliwostj včjme se y odpornosti snáseti; cwičenjm býwá nám y ta neytěžšj wěc, snadná. Do cyzých wěcý se neplet, ale swé wěcy koneg wesele a radostně a bezewššj omrzlosti. Neodkládeg ž zytřku, co dnes včiniti máš a můžeš. Neponchybug, ale daufeg w Boha; on prácy twé požehná.

4.

Skřz pořádnost zdržuge se člověk. Dweš tedy w pořádek žiwot swůg. Sbledeg ho za pořád trwagjčý wychowáwánj, kdožto geden wěť, wždy na předesslém se zakládá, a od něho vžiteť aneb šlodu dědj. Každého tedy dne, při gedněkážde nové prácy a přjhodě, musýš se něčemu vžitečnému včiti. Žpytug se sám sebe, každého wečera: „čemu dobrému a vžitečnému přes den sy se navčil, a neb co dobrého včinił.“ Šyc ginať den ztracen gest, a nebyłš w něm žiwota swého hoden.

5.

To nejlepší, čemu se w životu svém
bíti máš, gest, abyš co dále, tím lepší
člowěkem byl; člowěkem rozumnějším a
způsobnějším k konání powinností swých
wděčnějším k Bohu, dobrotivějším
a užitečnějším giným lidem; ponje-
ným a prozřetelným w štěstí, sedna-
tým a stálým w neštěstí. Takový člo-
wek gest sám w sobě šťastný; uctiwost
a důwěrnost giných geg následugi. Zlj
se ho štítj (wystříhaji,) dobrj geg obli-
bugj. Ont gest dítě Boží, nebo w skut-
cích swých podobný gest Semu.

6.

Protož nic neměj za světejší, nežli
swědomj své a powinnost swau. Na tom-
to záleží twé wnitřnj blahoslawenstwj,
twá cest a twé dobré gméno. Člowěk bez
swědomj a klátjící se, nebývá od zá-
dného wážen, nebo kdo sám sobě nedů-
wěruge, gakby ten mohl od giných dů-
wěrnosti očekáwati?

7.

Člowěk má na světě-šťastně žiw býti;
gináče horší gest nerozumného howada.

Tě-

Tělo své má umýwati a čistotně držeti; o dobré, poctivé, pleché raucho pečowati; w přibytku swém zdrawi, čistoty a pořádku pilen býti; wsecko ošklivé, ohyzdné, pohoršitedlné od sebe vzdáliti; nebo tať náležj na člověka, kterýž netoliko sám pro sebe, ale w tovaryštwj giných žiti má. Y hrubých, surowých mrawů a nesluffných posuňků se warůg; mohlbyš gim zagiště pomalu docela zwytnauti, a wsecky lidi od sebe odcyzyti.

8.

Bůh tobě, gažožto člověku, řeč dal: vč se tedy srozumitedlně a přigemně mluwiti; tomu pať se navčjš, gestli na giné, kteřjš srozumitedlně a přigemně mluwj, pozor dáš. Žádnému w řeč newstafug, nebo tot gest znamenj nemrawného člověka. Neodpowjdeg prw, než se tě ptagj, a potom mluw s rozsudkem, sluffně a mjrně. Nic nečinj člověka tať přigemného, gaťo gewný, (otewřený) obljeć, a rozumná zdwořilá řeč.

9.

Abys uměl srozumitedlně, náležjti mluwiti, vč se čjsti a psáti. Čtenjm
včjš

pčime se netoliko Slovu Božjmu, ale také y giných lidj myšlenkám wyrozumjwari. Pšimem vwodjme w známost myšlenj swá y nepřjtomným. Obogjm pomáháme paměti swé, a pořádek we věcech swých působjme. Člowěk, kterýž se čjsti a psáti nenavčil, býwá mnohonásobně oklamán, a začasté musý nevmělosti swé, želenjm, škodau, utratami a omrzlostj perně (hořce) odbywati. Skrze psánj a čtenj vžjwáme rozumu swého mnohonásobně, a činjme se, gať sami sobě, tak y giným prospěšnými.

10.

Milug Wlast swau. Ulebo od nj máš žiwobytj swé, wychowánj, rodiče a přátely; w nj sy weselá létá dětinstwj a mládenstwj swého ztráwil. Snažug se tedy, abyš gj y ty prospěšným a gj hodným byl. Slediz nabyti známosti práw a sřizenj gegich; syc ginať budeš oklamán aneb trestán. Ulebuď wššať saudcem gegich, ale plnitelem. Kdo společně dobré sedruge, tent gest hodné dítě wlasti swé.

11.

Bě se w čas poznati, f čemu gšj na swětě, a f čemu se neylépe hodjs, aneb

Ě čemu gsy neyzpůsobněgšj. W tomto
hledeg cýl žiwota swého, a nedeg se swě-
sti žádné falešné náchylnosti. Ten člo-
wek gest neyšťastněgšj, kterýž na swém
místě gest, a swé powołáníj uměle, způ-
sobně, ochotně a s weselostí koná. To-
mu gest dennj práce geho sladká, a sa-
ma ošťawáníj geho gest mu odměnau.

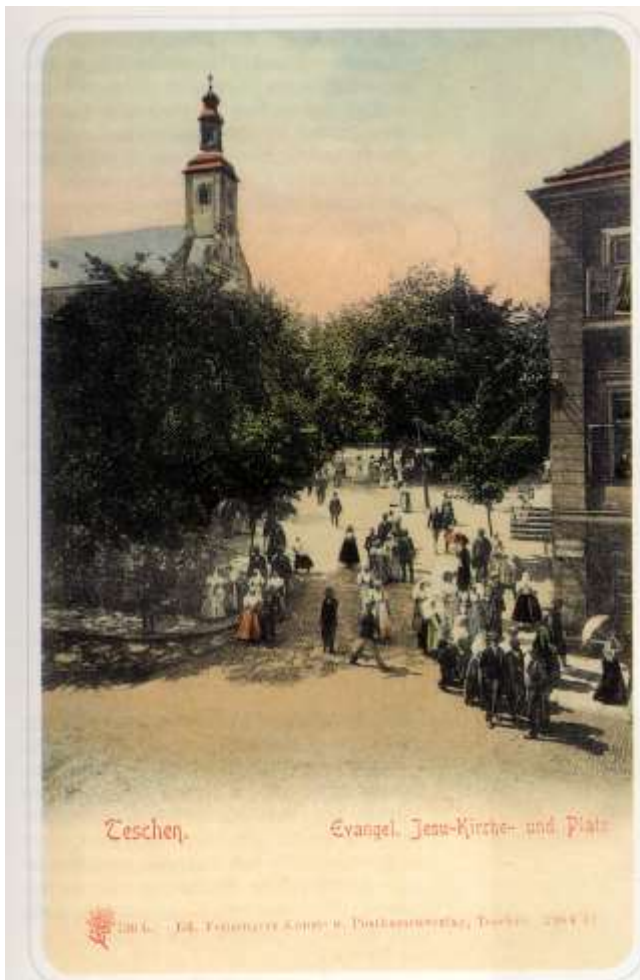
12.

Rozum a slusnost (sprawedlnost) gsau
prawidla žiwota lidstého. Vč se tedy we
wssem čas swůg, mocy swě, ginění swě
dle wydáníj a přjgmu, powinnost swau,
počtati, a warug se pilně, abys nic ne-
slusného od někoho nezádal, aneb ge-
mu sám nevciniš. Rozum a slusnost ě
giným, činj také y giné lidi rozumné a
slusné ě nám. Wljdnosti a přjwětivo-
stj zýšťawáme a naklonugeme ě sobě srd-
ce: vprjmnost a láska gest swazeš lidj
na této zemi, swazeš takowý, kterýž wj-
že a žehná sám Bůh.

XVI. Pohlednice dokumentující život sboru evangelické církve augsburského vyznání v Těšíně začátkem 20. století.

Zdroj: WAWRECZKA, Henryk, SPYRA, Janusz a MAKOWSKI, Mariusz.
*Těšín, Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích = Cieszyn, Czeski
Cieszyn na starych widokówkach i fotografiach.* Třinec: Wart, 1999.
ISBN 80-238-4804-6, s.49.

Teschen. Evangel. Jesu-Kirche- und Platz

Tab. L. - 14. Fotografii Karel W. Dostálek, Praha, 1904 II

90. Ewangelický kostel Jezusowy i Plac Kościelny widoczny od strony ul. Prutka. Przez wiele dziesiątków lat kościół gromadził wiernych nie tylko z Cieszyna lecz także z okolicznych wiosek. Stąd częstym widokiem w okolicach Pl. Kościelnego były grupy wieśniaków w malowniczych strojach ludowych. (1904 r.)

Ewangelický kostel Ježíše a Kostelní náměstí při pohledu od Prutkovy ul. Po mnoho desetiletí se v něm shromažďovali věřící nejen z Těšína, nýbrž i z okolních vesnic. Proto také bylo často v blízkosti kostela vidět skupiny vesničanů v krásných lidových krojích. (r. 1904)

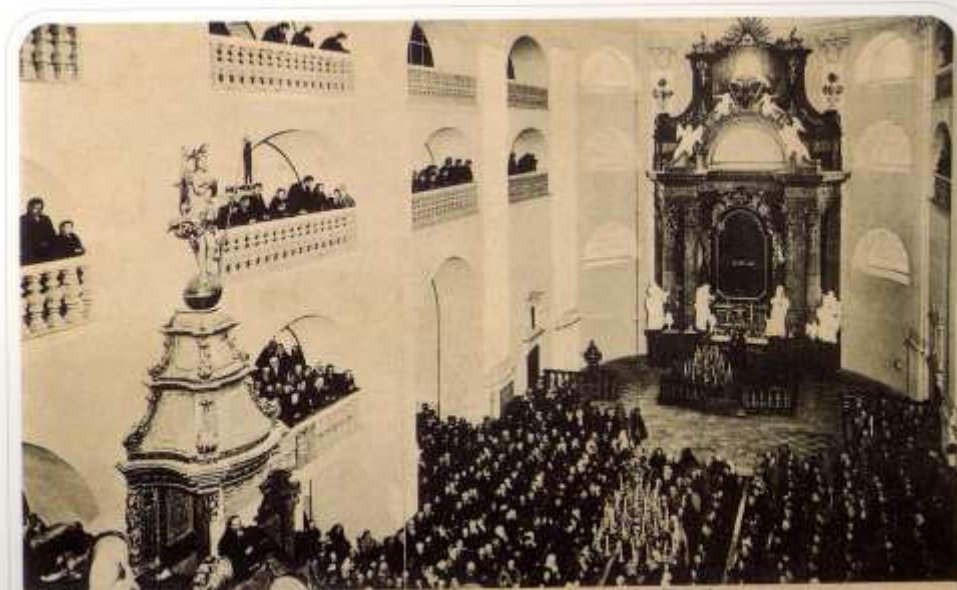

Teschen a. d. Oles

Evangelische Stadtkirche

91. Ewangelický kostel Jezusowy. Zbudowany w latach 1709–1722 na podstawie planów opawskiego architekta Johanna Georga Hausrückera. Wieżę dobudowano w 1750 r. W 2 poł. XVIII w. był to jedyny protestancki kościół na Śląsku Austriackim i w całej Austrii. (1915 r.)

Ewangelický kostel Ježíše. Byl postaven v letech 1709–1722 podle plánů opavského architekta Johanna Georga Hausrückera. Věž byla dostavěna v r. 1750. Ve 2. pol. 18. století to byl jediný protestantský kostel v Rakouském Slezsku i celém Rakousku. (r. 1915)

92. Wnętrze ewangelickiego Kościoła Jezusowego. Zwraca uwagę ołtarz główny wykonany w 1766 r. przez Josefa Pratzkera z obrazem Ostatniej Wieczery malowanym przez Franze Oezera; późnobarokowa ambona z 1785 r. oraz układ ławek. (ok. 1914 r.)

Vnitřek evangelického kostela Ježíše. Pozornost si zasluhuje hlavní oltář, dílo Josefa Pratzkera z r. 1766 s obrazem Poslední večeře od Franze Oezera, pozdně barokní kazatelna z r. 1785 a také uspořádání lavic. (kolem r. 1914)

Das Innere der evang. Pfarrkirche in Teschen.